Poštarina plaćena u gotovu

ZAGREB

LISTOPAD—PROSINAC 1943. GOD. XI.

Izlazi mjesečno. — Ciena godišnje za nečlanove Kn 100·—. Pojedini brojevi Kn 30·—

19859

JELINEK

PARNA BOJADISAONICA I KEMIČKA ČISTIONA ODIELA
ZAGREB
GAJEVA 25 = ILICA 37 = ILICA 148-a
TRG MÜNCHENSKIH ŽRTAVA 1
Brzoglasi: 33-90, 66-58, 93-92

Vodeće nabavno vrelo mješovite i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D.D. ZAGREB

Esslingenrolete Flossrolete
Brodarski pod Sanduci
IVAN HARTL, Zagreb
Radnička c. 52 - Brzoglas 52-97

MAČAK
Trkovič i drug, Zagreb
ILICA 24

ŽARULJE – LUSTERI
ELEKTRO PRIBOR
S. GREBNER
ZAGREB
Maksimirska 51 Brzoglas 94-19

Ono,
što kanite
kupiti
dobit ćete
kod:
Kastner i Grgić
Zagreb, Ilica 4 i 6
u većem izboru i jeftinije

ATELIER ZA UMJETNIČKE SVJETLOPISE I SLIKARSTVO
GJURO REPUTIN - ZAGREB
Članovi D. Z. popust ILICA 35 BRZOGLAS: 73-28, STAN 79-59

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D. D.
RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB BRZOGLAS BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, pločnika, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije ciene.

ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA
BR. 10-12 • GOD. XI. • LISTOPAD-PROSINAC 1943.

PROSLAVA STOGODIŠNJICE MAKSIMIRA

Prošle godine proslavilo je Družtvo Zagrebčana 700 godina što je hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. svojom svečanom kraljevskom izpravom — »Zlatnom bulom« — uzvisio Zagreb na kraljevski i slobodni grad. Ova

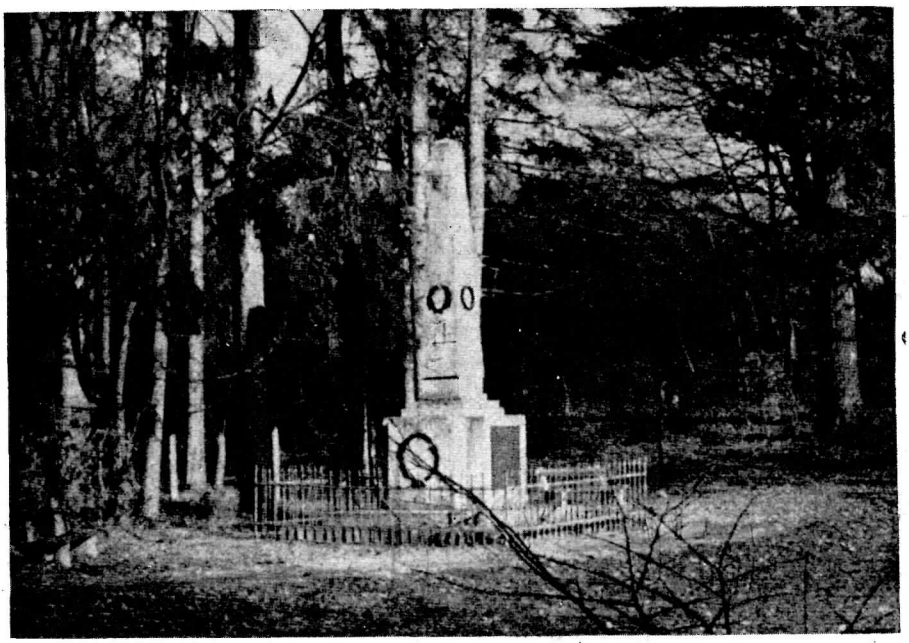

Spomen obelisk u Maksimiru

uspjela proslava potakla je naše družtvo, da ove godine proslavi za Zagrebčane važan jubilej, a to je 100-godišnjica, što je nezaboravni zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik, uredio naš prekrasni perivoj Maksimir, te ga dao na uporabu građanstvu zagrebačkom.

Od kolikog je značaja maksimirski perivoj za građanstvo grada Zagreba, koje u njem nalazi odmor nakon dnevnog rada, nije potrebno posebno izticati. Ovu veliku blagodat koju nam Maksimir i danas pruža predvidio je njegov osnivač nadbiskup i kardinal Haulik, pa zato na spomen obelisku, kojeg je postavio nakon dovršenja tog velikog djela, stavlja svoje misli koje su ga vodile ostvarenju samog perivoja. Ove misli završava riečima:

»Te za umorne od posla, tužne ili potištene
Da ih ove nedužne radosti prirode osvježe i pridignu«.

Članovi Družtva Zagrebćana pred Katedralom poslije svečane mise.

Naše građanstvo rado se odazvalo pozivu Družtva Zagrebčana, te je brojnim sudjelovanjem priređenu proslavu poduprlo. U zajedničkom radu našeg družtva i zagrebačkog građanstva ponovno se pokazalo koliko Zagreb poštuje svoju slavnu prošlost, te tim načinom udara temelje sretnijoj budućnosti.

U prošlom broju »Zagreba« (srpanj—rujan), prikazali smo sav rad nadbiskupa i kardinala Haulika i njegovih suradnika oko uređenja nekadanje gotovo neprohodne šume u kasniji prekrasan maksimirski perivoj. Ovdje ćemo se osvrnuti na priredbu jubilarne proslave, te time budućim pokoljenima ostaviti liepe uspomene.

U prvom redu iztičemo, da je pokroviteljstvo ciele proslave najpripravnije preuzeo zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolita preuzv. gosp.

dr. Alojzije Stepinac. Ovo pokroviteljstvo dalo je cieloj proslavi naročiti značaj neke povezanosti s prošlošću Makismira, kojeg je osnovao tadanji glavar zagrebačke biskupije, kasnije nadbiskupije Juraj Haulik, a nakon sto godina slavi se ovo veliko kulturno djelo pod pokroviteljstvom njegovog dostojnog nasljednika, nadbiskupa dra Alojzija Stepinca.

Svečana večernica odslužena u maksimirskoj kapelici Sv. Jurja

Isto tako rado iztičemo, da nas je kod priredbe ove proslave izdašno podupirao gradski načelnik gospodin Ivan Werner. Kao rođeni Zagrebčan a i podpredsjednik našeg družtva, gospodin načelnik, kao uviek, tako je i sada pokazao mnogo razumievanja za ovu kulturnu priredbu, što je opet mnogo pripomoglo njenom uspjehu.

Jubilarna proslava započela je predavanjem arh. Smiljana K l a i ć a, održanog 15. lipnja t. g. u našim družtvenim prostorijama. Iz ovog predavanja, koje je bilo popraćeno uspjelim projekcijama, vidjeli smo kako je Maksimir osnovan. Zatim smo se upoznali i sadanjim stanjem tog perivoja, koji je na žalost mnogo izgubio od svoje nekadanje veličine i prekrasnog oblika. Predavač je ujedno iznio svoje misli, kako bi se perivoj u budućnosti uredio, da se donekle približi nekadanjoj svojoj krasoti i sjajnoj prošlosti.

Sa maksimirske zabave. Polazak na zabavu. U sredini preuzv. nadbiskup dr. Stepinac, S lieva predsjednik dr. Cuculić, a s desna načelnik Werner, iza načelnika s kraja senator Stiegler

Na 3. rujna otvorena je u Ulrichovom salonu u Ilici izložba slika i nacrta iz prošlosti perivoja Maksimira. Izložbu je otvorio družtveni predsjednik dr. Tomo C u c u l i ć u prisuću velikog broja uzvanika i ostalog občinstva. Preuzv. gospodina nadbiskupa dra Stepinca zastupao je začastni kanonik g. H a j d u k o v i ć. Grad Karlovac zastupao je načelnik dr. Franjo D e a k.

Izložba je liepo uspjela, a oko njene priredbe najviše je doprinjeo arh. Klaić.

Na 2. rujna održano je drugo predavanje g. arh. Klaića u Pučkom sveučilištu. Predavač je pred širim občinstvom prikazao temu: »Maksimir pred 100 godina i danas«.

Na 8. rujna bio je glavni dan proslave. U 9 sati prije podne odslužio je u Katedrali preuzv. gospodin nadbiskup dr. Alojzije Stepinac uz veliku asistenciju, svetu misu. Velik broj Zagrebčana prisustvovao je tom svetom činu. Tu smo vidjeli gradskog načelnika g. Wernera, donačelnika g. Dintera, zatim načelnika grada Karlovca g. dr. Franju Deaka. Članovi Družtva Zagrebčana došli su k svečanoj misi pod družtvenom zastavom. Za vrieme mise pjevao je na koru pjevački mješoviti zbor župne crkve sv. Petra.

Sa maksimirske zabave, lievo prvi sjedi dr. Deak, do njega savjetnik Ulčnik. Desno prvi sjedi Milan Šepec

Poslije mise sakupili su se družtveni članovi pred Katedralom, gdje ih je svjetlopisno snimio član g. Griesbach. Na svjetlopisu vidimo družtvenu zastavu sa barjaktarom Ratkovićem. Na lievo kraj zastave stoji načelnik Werner, zatim dr. Deak, te družtveni predsjednik dr. Cuculić i tajnik Stiegler. Na desno pokraj barjaktara stoji donačelnik Dinter.

Glavna proslava bila je prvobitno određena na 5. rujna. Kako je tog dana bilo kišovito vrieme, to je proslava odgođena na nedjelju 8. rujna Već rano u jutro tog dana zasjalo je sunce, što je bio znak liepog vremena. Od 2 sata poslije podne počeo se u Maksimirskom perivoju sakupljati velik broj občinstva. Kroz kratko vrieme perivoj je bio dubkom pun. Svagdje se je vidjelo kako Zagrebčani uživaju u svom starom Maksimiru, koji ih sjeća na mnoge ugodne časove, koje su nekad sproveli u tom prekrasnom perivoju.

Iza 4 sata poslije podne odslužio je preuzvišeni gospodin nadbiskup dr. Stepinac večernicu u maksimirskoj kapelici sv. Jurja. Tom prigodom držao je nadbiskup ovu propovied:

»Gospodine načelniče, gospodo članovi Družtva Zagrebčana, dragi vjernici!

Sto godina znači veliki razmak u životu smrtnoga čovjeka. Jedan je naime samo, za koga stoji pisano: »Hiljade godina pred tvojim očima su kao jučerašnji dan, koji je prošao«. To je Gospodin Bog! Svi mi drugi, smrtna smo, ograničena bića, koja ono što se je zbivalo pred stotinu godina, doznajemo tek iz predaje, iz spisa pohranjenih u arkivima.

I baš zato jer smo smrtna, ograničena bića, dakle bića posve ovisna jedni o drugima, a svi zajedno ovisni o Bogu, kao svome prvom uzroku i posljednjem cilju, baš zato postoji za nas jedna velika dužnost, dužnost zahvalnosti prema dobročiniteljima.

I vi ste, gospodo članovi Družtva Zagrebčana, izvršili častno tu dužnost prema Bogu Otcu, »od kojega, prema rieči Apostolovoj, silazi svaki dobri dar«, kad ste danas prisustvovali svečanoj svetoj Misi u prvostolnoj crkvi, žrtvi zahvalnici Bogu, za dobročinstvo ovoga perivoja. A sada evo, u dragoj kapelici ovoga perivoja odajemo počast i Onoj, koje blagdan rođenja danas slavimo, Majci Božjoj, koja nam više nego itko drugi simbolizira ljepotu ovoga našega parka i uči nas, u čem je prava ljepota i pravi užitak.

Na nju se naime odnose one liepe rieči Svetoga Pisma: Ti si kao ograđeni vrt, sestro moja! Jest! U tome divnom vrtu, prečistom Srdcu Majke Božje, cvatu kao nigdje ljiljani čistoće, ljubice poniznosti, ruže smjernosti, sunčanice poslušnosti. I kao što je u prvome parku na zemlji, u rajskom parku raslo stablo života, tako je i u ovom prečistom Srdcu Majke Božje niknuo korien Jesejev, iz kojeg je niknulo pravo stablo života svega svieta, Isus Krist. A uz ovo stablo u tom vrtu prečistoga Srdca Marijina raslo je ne samo nježno cvieće tihih krieposti nego i golema, do neba sižuća stabla pravde, jakosti, pouzdanja.

Što su dakle htjeli, blage uspomene moji predčastnici na stolici biskupa zagrebačkih, kad su osnivali ovaj perivoj? Htjeli su pokazati, da Crkva nije nikakav protivnik napredka ljudskoga družtva, kako bi to htjeli dokazati neki ograničeni umovi. Htjeli su pokazati, da prava ljepota svaku plemenitu dušu nuždno vodi k Bogu, izvoru svake ljepote. Htjeli su poučiti, da ne hodamo gluhi i sliepi po zemlji, nego da u svakoj travci, u svakom cvje-

tiću, u svakom stablu, u svakoj kapi vode ovoga perivoja gledamo njihovoga nevidljivog Stvoritelja; iz časovitih, prolaznih učinaka, da promatramo vječni nepromjenljivi uzrok, Boga! Htjeli su, da po gajenju ove izvanjske ljepote pouče sve, koji budu hodali u ovom perivoju, da još više uznastoje oko toga, da vrt njihove duše ne bude stajao razvaljen i bez ograde kao stjecište svakojake gamadi, grieha, nego da, dobro ograđen vjerom u Boga, bude pun divnih krieposti, koje ljudskoj duši pristaju više, nego li cvieće i ukrasno drveće ovome perivoju.

I zato ćete razumjeti, gospodo članovi Družtva Zagrebčana, da nitko ne vriedja dublje uspomene osnivača ovoga perivoja od onih, koji se njegovom prirodnom ljepotom služe možda kao sredstvom, da mogu nesmetano udovoljavati nizkim strastima, i da nitko ljepše ne časti uspomene osnivača ovoga parka od onih, koji iz ovoga cvieća, iz ovoga stoljetnog drveća, iz ove bistre vode, iz ovoga svježega zraka nadju povod, da slave i hvale Onoga, za kojega stoji pisano: »Gospode, Gospode, Bože naš, kako je divno ime tvoje po svoj zemlji;«

Proslava stogodišnjice ovoga parka pada možda u jedno od najtužnijih razdoblja ljudskoga družtva. Ono što su marne ljudske ruke kroz vjekove njegovale, ono što je ljudski um kroz vjekove stvarao, danas se pretvara u prah i pepeo, jer je ponestalo ograde, koja je vrt ljudske duše čuvala od opustošenja, vjere u Boga! Neka nam s toga ova skromna proslava bude poticaj, da tu ogradu, vjeru u Boga, čuvamo i njegujemo, kako bi iza razaranja došlo istinsko stvaranje, iza pustošenja njegovanje, te bi čitav sviet postao ono, što bi po Božjoj namisli i imao biti: jedan jedinstveni vrt, u kojem čovjek uz marni rad nalazi divnu razonodu u miru, ljubavi, pravdi i poštenju, dok se ne vrati k Onome, od koga je potekao, k Bogu!«

Propovied preuzv. gosp. nadbiskupa saslušalo je brojno občinstvo velikom pažnjom. Sudjelovanje kod ove večernje bilo je tim značajnije, jer se riedko pruža zgoda da se u kapelici sv. Jurja u Maksimiru održaje služba Božja.

Nakon večernje održao je družtveni predsjednik dr. Cuculić pred Kioskom pozdravni govor, u kojem je veličao jubilarnu proslavu Maksimira, koji nije samo ures Zagreba već mu pruža zdravlje i tiho odmaralište.

Poslije predsjednikovog pozdrava počela je pred Kioskom svirati vojna glasba. Drugi dio prisutnog občinstva sakupio se na prostoru pred maksimirskom gostionom. Tu je občinstvo zabavljala izvrstna glasba Gradske električne centrale. Naročitu zabavu pružila je ukusna tombola cvieća,

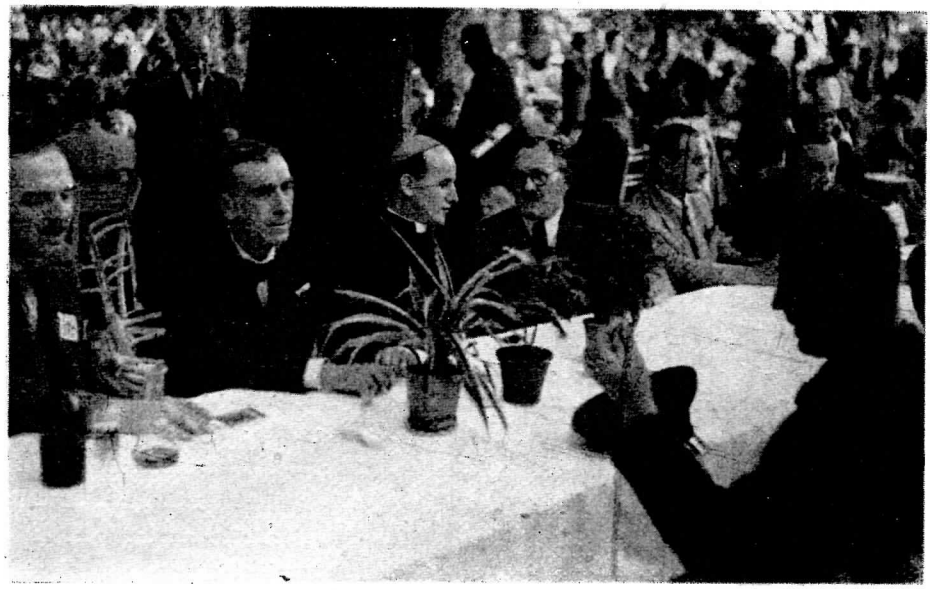

Sa maksimirske zabave. Preuzv. gosp. nad biskup dr. Stepinac. Na lievo predsjednik dr. Cuculić, na desno načelnik g. Werner. Na stolu cvieće sa tombole.

Sa maksimirske zabave. Marljivi prodavači srećaka za tombolu cvieća. Lievo Branka Nemec, u sredini Nobert Neugebauer, desno Zlata Anderlon

uređena po družtvenoj upravi. Za kratak čas bili su mnogi stolovi ukrašeni krasnim živim cvićem, kao zgoditcima tombole.

Zabavu je posjetio preuzv. gosp. nadbiskup dr. Stepinac u pratnji kanonika dra Kamila Dočkala, zatim smo tu vidjeli gradskog načelnika g. Ivana Wernera, donačelnika g. Dintera, karlovačkog načelnika g. dra Franju Deaka sa gospođom. Prisutno občinstvo pozdravio je družtveni predsjednik dr. Cuculić.

Maksimirskom zabavom, na kojoj je sudjelovalo oko 25.000 ljudi, završena je jubilarna proslava perivoja Maksimira. Družtvo Zagrebčana se podpuno nada da su Zagrebčani s tom proslavom jamačno zadovoljni. Sigurno je, da bi ta proslava bila još svečanija, kada bi nam to prilike dopustile. Naša je iskrena želja da sliedeći maksimirski jubilej, kojeg će slaviti buduća pokoljena, bude sjajniji, što će biti i u mogućnosti kada se vrati sveti mir, kojeg svi željno očekujemo.

Konačno nam se zahvaliti našim dnevnim listovima, koji su najsusretljivije donašali sve viesti o proslavi, te tako mnogo doprinieli njenom uspjehu. Isto tako dužnost nam je iztaknuti susretljivost uprave Električnog tramvaja, koja je u ovim težkim prilikama promet na dan maksimirske zabave uredila na obće zadovoljsto občinstva. *I. U.*

JOŠ NEKOJA MAKSIMIRSKA PITANJA

O STOGODIŠNJICI MAKSIMIRSKOG PERIVOJA

I.

Prvobitni maksimirski portal.

O uređenju glavnoga ulaza u liepi i dragi maksimirski perivoj našli smo u spisima njegova osnivača, zagrebačkoga biskupa Jurja Haulika, sliedeće podatke:

a) Kad je biskup Haulik određivao radnje, što se godine 1839. imadu izvršiti u Maksimiru, napisao je njemačkim jezikom i posebnu instrukciju za svoga maksimirskoga šumara, gdje mu među ostalim stavlja u dužnost: »Uređenje ulaza u perivoj (Die Regulierung der Einfahrt in den Park).«[1])

b) Sliedeće godine 1840. u svome pismu od 10. svibnja izvješćuje zagrebački kanonik Ivan Kralj biskupa, koji se tada nalazio u Požunu poradi zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora, o različitim maksimirskim

[1]) Instrukcija sačuvata u »Acta oecon, aedif.«, vol. 498., u arkivu zagr. nadbiskupije.

radnjama, pa mu među ostalim piše: »Na uređenju novoga ulaza od gostionice Maksimir u park ozbiljno se radi.«[2])

c) Dne 4. ožujka godine 1841. daje zagrebački građanski klesarski majstor Sigmund Schmidt pismenu ponudu za »kamenite vaze, koje su odabrane za gradnje preuzvišenoga biskupa Haulika u Jurjavesi, od kojih imadu 4 komada stajati na ulazu u šumu kod zemaljske ceste«.

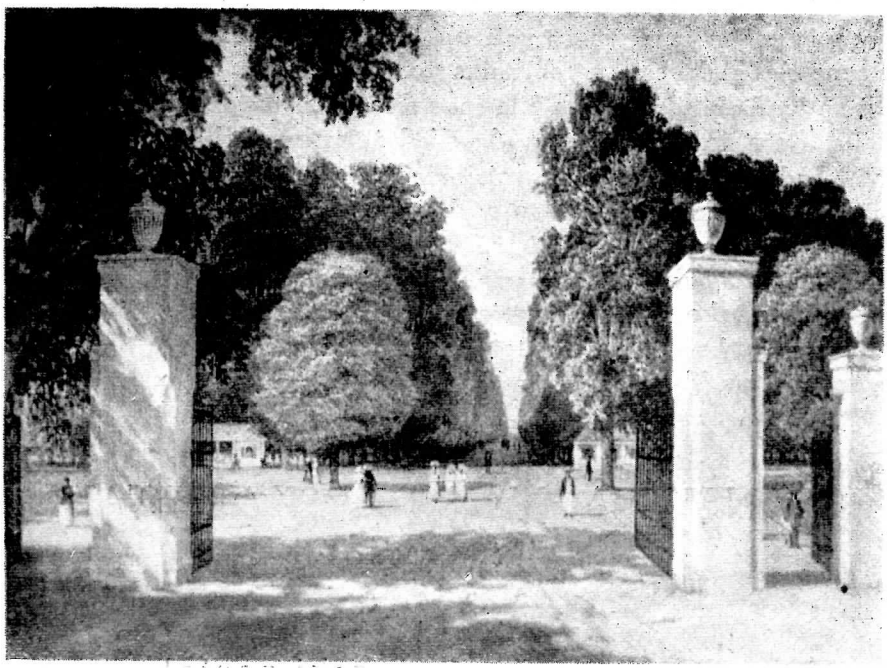

Prvi portal u perivoj iz god. 1841.

Učinivši nekoje izpravke dodaje na tome spisu dne 14. ožujka iste godine upravitelj hrvatskih biskupijskih dobara Stjepan Udvardy bilježku: »Ustupa se s dodatkom, da posao imade biti izvršen iz trajnoga kamena.«[3])

d) Od istoga upravitelja Udvardyja imademo iz godine 1841. sačuvanu bilježnicu: »Računi o gotovu novcu, potrošenom za gradnje u Jurjavesi 1841. U njoj dolazi pod naslovom »Obrtnicima« stavka: »Bravaru Jurju Lakneru za željeznu kapiju u Jurjavesi izplaćeno dne 9. lipnja 496 for.«[4])

---

[2]) Original u »Acta ecclesiastica«, vol. 46., u arkivu zagrebačke nadbiskupije.

[3]) »Acta oecon. domini Centralis«, vol. 303., u arkivu nadbiskupije zagrebačke.

[4]) Računi sačuvati u Acta oecon. aedif«, vol. 500., u arkivu zagr. nadbiskupije.

Iz ovih podataka sliedi, da je glavni maksimirski perivojski ulaz tek u vrieme biskupa Haulika uređen bio i da je prvi maksimirski portal, na koji su došle napomenute kamenite vaze i pomenuta željezna vrata, postavljen godine 1841.

II.

Maksimirska stražarnica

Unišavši na glavni ulaz u maksimirski perivoj nalazimo s desne strane zgodnu malu zgradicu t. zv. maksimirsku stražarnicu, gdje su nekada stanovala dva unformirana invalida, koji su bili čuvari perivoja i ujedno vodiči strancima.

Nekadanja maksimirska stražarnica, danas se tu nalazi Uprava Zoološkog vrta

Za ovu stražarnicu znademo sasvim pouzdano, da je građena godine 1847. U arkivu nadbiskupije zagrebačke imademo i opet sačuvan svezak računa, koji je sastavio već napomenuti upravitelj hrvatskih biskupijskih dobara Stjepan Udvardy, a koji nosi nadpis: Računi o gotovom novcu, potrošenom godine 1847. za gradnju novih zgrada u Jurjavesi i za uzdržavanje englezkoga vrta. U tim računima dolazi posebni odsjek: Zidarima i radnicima, zaposlenim kod gradnje stražarnice i kod popravka tornja, nazvata kiosk. Tu se sada za pojedine tjedne tamo od početka svibnja pa do kraja kolovoza god. 1847. označuju svote, koje su bile izplaćene rečenim zidarima i radnicima. Znademo dakle točno, kad je građena maksimirska stražarnica.[5])

A tko joj je izradio nacrte?

Naši ugledni stručnjaci za pitanja hrvatske umjetnosti prof. dr. Artur

[5]) Računi sačuvani u vol. 304. u arkivu zagrebačke nadbiskupije.

Schneider i prof. Đuro Szabo tvrde, da je maksimirska stražarnica djelo znamenitoga zagrebačkoga graditelja Bartola Felbingera.

Opisujući Maksimir iz vremena biskupa Haulika veli prof. Schneider: »Ušavši u sam perivoj krenut ćemo nadesno kraj kuće vratarove (skladne arhitektonske koncepcije arhitekta Bartolomeja Felbingera)...[6]) Prof. pak Szabo nabrajajući mnoga i velika djela Felbingerova piše: »A sigurno je sudjelovao i kod izgradnja zgrada u Maksimiru, no stalno je njegovo djelo stražarski paviljon na ulazu.«[7])

Međutim se u arkivu nadbiskupije zagrebačke nalaze sačuvani nacrti, po kojima je godine 1847. izgrađena maksimirska stražarnica. Nacrti obuhvataju: pogled sprieda, pogled sa strane, pogled odtraga, te tlocrt i nose vlastoručni podpis zagrebačkoga biskupskoga provizora Leop. Philippa s datumom 26. prosinca 1846.[8])

Nije dakle maksimirska stražarnica djelo arhitekta Bart. Felbingera, nego biskupskoga provizora Philippa, koji je ujedno bio voditelj biskupskih gradnja.

III.

Ljetnikovac biskupa Haulika.

Idući od državne ceste Zagreb—Sesvete kolnim putem, što vodi od maksimirskoga Razpela do nekadašnjega biskupskoga majura, dolazimo do t. zv. ljetnikovca biskupa Haulika, koji mu je nalazeći se usred velikoga cvjetnjaka služio, da u njemu od vremena do vremena odpočine i odahne.

Ljetnikovac biskupa Haulika građen je godine 1839. i 1840. To utvrđujemo s dva vlastitom biskupovom rukom izpisana razporeda maksimirskih radnja iz prvih godina njegova maksimirskoga stvaranja. Prvi razpored nosi naslov: Poslovi, koji se imadu izvršiti u Maksimiru tiekom godine 1839. i tu dolazi stavak: Moj ljetnikovac valja dovesti pod krov. Drugi imade naslov: Poslovi, koji se imadu izvršiti u perivoju Jurjaves tiekom godine 1841., u kom više ne dolazi ljetnikovac. Znak, da je, godine 1840. bio dovršen.[9])

Tih godina, kad se gradio ljetnikovac, boravi biskup Haulik u Požunu i stoji u živome dopisivanju s tadašnjim zagrebačkim kanonikom i ravnateljem biskupske kancelarije Ivanom Kraljem. Ovaj mu piše u svome

---

[6]) »Stari zagrebački perivoji, vrtovi i šetališta«, str. 16.

[7]) »Stari Zagreb«, str. 116.

[8]) Nacrti sačuvani u »Acta oecon, aedif.«, vol. 498., u arkivu zagr. nadbiskupije.

[9]) Navedeni razporedi l. c.

pismu od 18. lipnja 1839.: »Ljetna se palača na majuru već sada, kad su zidovi podignuti... liepo pokazuje otmjenim i sjajnim arhitektonskim stilom.«[10])

Zato je važno ustanoviti, tko je načinio nacrte maksimirskome ljetnikovcu biskupa Haulika.

Ljetnikovac biskupa Haulika u Maksimiru

Prof. Schneider misli, da »ga je u čistom klacističkom stilu sagradio pomenuti već arhitekt Felbinger«.[11]) No to mišljenje valja izpraviti. U sačuvanoj naime korespondenciji biskupa Haulika nalazimo utvrđenu sliedeću činjenicu: Dok se ljetnikovac gradio, pokazale su se neke neprilike kod gradnje i biskup se obraća na c. kr. luksemburžkoga inženjera Franju Schüchta tražeći upute, što da se načini, a ovaj mu označuje, kako da se pogrješke poprave.[12]) Znači, da nacrte za biskupov maksimirski ljetnikovac nije izradio arhitekt Felbinger, nego inženjer Schücht, jedan od glavnih biskupovih pomagača kod uređivanja maksimirskog perivoja.

*

Svojim člancima koje smo tiekom ove maksimirske jubilarne godine napisali u »Novoj Hrvatskoj« (broj 77., 89., 109., 113., 135), u »Katolič-

[10]) Original u »Acta ecclesiastica«, vol. 45., u arkivu zagrebačke nadbiskupije.

[11]) »Stari zagrebački perivoji i t. d.«, str. 18.

[12]) Vidi na pr. Schüchtovo pismo od 4. kolovoza 1840. u »Acta Georgii Haulik«, vol. 17., u arkivu zagrebačke nadbiskupije.

kome Listu broj 30., 31., 33.), u »Glasniku sv. Josipa« (broj 10.), te u reviji »Zagreb« obuhvatili smo i s dokumentima u ruci objasnili dobar dio pitanja o postanku našega liepoga Maksimira i njegovih različitih uređaja.

Ti su naši članci, možemo reći, upravo radi njihovih dokumenata bili dobro primljeni kod inteligentnijih čitalaca. Tek se u »Nedjeljnim Novinama« od 5. rujna ove godine na njih okosio i s visoka im odčitao svoju lekciju gosp. M. B. Na tu lekciju i na ostale njegove navode imademo da kažemo dvoje. Prvo: Tko prošlost našega dragoga Maksimira nije ozbiljno proučavao, neka o njoj i ne piše. I onda: Naši dokumenti i nakon neobične smjelosti gosp. B. ostaju ono, što jesu — izrazita svjedočanstva da je istinski i pravi osnivač maksimirskoga perivoja zagrebački biskup Juraj Haulik, a da po biskupima Vrhovcu i Alagoviću našega divnoga Maksimira nikad ne bismo imali. *J. L.*

STANDLOV MAKSIMIRSKI ALBUM

Prilikom ovogodišnje stogodišnjice maksimirskoga perivoja vriedno je upoziriti na jednu dragu činjenicu, da mi naime imademo sačuvan album od 12 prilično velikih svjetlopisnih maksimirskih slika iz godine 1867., koje je načinio tadašnji pozati zagrebački fotograf Ivan Standl.

Album imade veličinu 32 × 24 cm. Uvezan je u crvene baršunove korice. Gornja je korica urešena različitim ornamentima i nosi zlatnim slovima nadpis: *Jurjaves.*

Album je posvećen zagrebačkome nadbiskupu i kardinalu Jurju Haulicu i imade na svome prvome listu tiskanu posvetu:

Jurjevac: Fotografirao i posvećuje Njegovoj uzoritosti stožerniku i nadbiskupu zagrebačkome gospodinu Jurju Hauliku Varaljskomu, reda sv. Stjepana i Lavoslava velikoga krsta vitezu, nj. c. kr. apoštolskoga veličanstva državnomu tajnomu savjetniku itd. itd. u najdubljem strahovočitanju Ivan Standl, 1867.

U albumu se nalazi ovih 12 svjetlopisnih slika:[1])

1. *Ulaz.* — 2. *Sveti Juraj* (vidi se i zapadni dao stražarnice). — 3. *Ribnjak* (s t. zv. Laterntemplom u pozadini). — 4. *Otok.* — 5. *Kiosk* (napried gornje maksimirsko jezero). — 6. *Pogled s kioska* (prema jezerima i mostiću). — 7. *Lovačnica* (t. j. švicarska kuća). — 8. *Ljetni dvorac* biskupa Haulika s vrtom i Kähsmanovom dječjom grupom). — 9. *Crkvica* (s kioskom desno u pozadini). — 10. *Gloriet na velikoj livadi.* — 11. *Mi-*

[1]) U popisu slika mećemo Standlove oznake pojedinih predmeta s našim dodatcima u zagradama.

rovna koliba (točnije Mirna koliba). — 11. *Pogled s mirovne kolibe* (prema Zagrebačkoj gori).

U arhivu je zagrebačke nadbiskupije sačuvano originalno pismo, kojim Standl taj svoj album uručuje nadbiskupu Hauliku. Pismo glasi:

Potaknut krasnim partijama divnoga perivoja Jurjevca uzeo sam si slobodu, da fotografski snimim album najodličnijih predmeta, pa imadem čast Vašoj ga Uzoritosti u najdubljem poštovanju uručiti. Vaše Uzoritosti najponizniji I. Standl.[2])

Na tome je pismu Haulik vlastitom rukom pripisao: Prilažem 150 for., izpod čega stoji potvrda: Najvećom zahvalnošću primio. Standl.

Sada je Standlov maksimirski album vlastničtvo zagrebačke metropolitanske knjižnice i nosi signaturu: M 17853. J. L.

Ivan Ulčnik:

Dr. MILAN AMRUŠ

Od svih gradskih načelnika, koji su od godine 1851. stajali na čelu uprave grada Zagreba, svakako je najmarkantnija ličnost dra Milana Amruša. Po rođenju nije bio Zagrebčaninom, — svietlo svieta ugledao je u ravnoj Slavoniji, a ipak dr. Amruš kroz dugi boravak u Zagrebu postaje pravim pravcatim Zagrebčaninom, naročito ga osvaja ono pokvareno kajkavsko zagrebačko narječje, kojim se je Amruš tako rado služio u razgovoru sa zagrebačkom purgerijom. Posve jasno, da dr. Amruš kao rođeni Slavonac vlada liepim hrvatskim književnim jezikom, kada to treba.

S druge strane dr. Amruš bio je vrlo zgodan gradski načelnik. Na njegov račun te o njegovoj načelničiji pripoviedale se mnoge vesele dogodovštine, naročito o prirođenoj mu štedjivosti. Još u današnje vrieme, kada u zimi po Zagrebu leži veliki snieg, kaže se ona Amruševa rečenica: »Bog ga je dal, Bog ga bu zel«. Ovo dolazi odatle, što dr. Amruš kao gradski načelnik nije rado trošio na odvažanje sniega. Ipak se dru Amrušu mora priznati, što mu i mi još danas riedko živući suradnici u upravi gradske občine rado priznajemo, — radio je zauzeto za napredak i korist grada Zagreba. U radu je bio marljiv, a u poštenju nenadmašiv.

Kada smo se već upoznali sa životom i radom nekojih zagrebačkih gradskih načelnika, vriedno je, da se upoznamo sa životom i radom gradskog načelnika dra Milana Amruša.

*

[2]) »Libelli supplices«, vol. 44., među spisima za god. 1867. Pismo nema datuma.

Dr. Milan Amruš rodio se 1. listopada 1848. u Brodu na Savi. Njegov otac Ivan, po zanimanju vojnički liečnik rodio se 17. rujna 1804. u župi sv. Jacoba u Oberrosenthalu u Koruškoj. Liečničku znanost učio je dr. Ivan Amruš u Medicinsko-kirurškoj Josefinskoj Akademiji u Beču. God. 1827. promoviran je doktorom medicine.

Nakon svršenih medicinskih nauka posveti se dr. Ivan Amruš vojničkoj službi, koja ga nanese u Brod na Savi. Ovo mjesto spadalo je u ono doba pod Vojnu krajinu.

Dr Ivan Amruš

Supruga dra Ivana Amruša, Marija, majka Milanova, potjecala je iz ugledne brodske porodice Brlića. Zaustavit ćemo se malo kod životopisa Milanovih roditelja.

*

Dr. Ivan Amruš — kako suvremenici pripoviedaju — služio je u Brodu već u zrelim godinama, po vanjštini bio je pristao čovjek. Ignjat Alojzije Brlić u pismu sinu Andriji Torkvatu, od 29. ožujka 1845.[1]) iz Broda u Beč, među ostalim piše, kako je u Brod došao »šef i Oberarzt« dr. Amruš (Ivan). Rodom je Goričanin (Kärnthner) slavenskog roda, ali slabo ili ništa slavenski ne govori, ponjemčeni slavjan. Vidi mu se dobar i pošten čovjek, dosta je pristao, visok po rastu, a u Mimu (kćer Ignjata Alojzija Brlića), do glave zaljubljen, — a ni Mima mu nije neprijatelj. Njemu (otcu) o ženitbi Amruš još ništa nije govorio, ali Mima kaže, da s njom o ženitbi razgovara, dapače natuca (Amruš) da bi i najveći dio ženitbene »kaucije«

[1]) Pisma Ignjata Alojzija Brlića sinu Andriji Torkvatu 1836.—1855. izašla su u dvie knjige. Izdao ih je »Hrvatski izdavalački bibliografski zavod« u Zagrebu godine 1942.

položio. Konačno Ignjat Alojzije Brlić u pismu primjećuje »da bi i meni i Mimi počudno prilika za nju bila«.

U pismu od 9. travnja 1845. iz Broda u Beč nastavlja Ignjat Alojzije sinu Torkvatu o Miminoj ženitbi, te kaže, da ženitbi stoji na putu »kvačica«, kaucija od 3000 forinti. Možda će tu pomoći ujak Mihael pl. Benko, brat Katarine, supruge Ignjata Alojzija Brlića. Tako je i bilo, ujak Mihael položio je »kauciju«, pa su se Marija Brlić i dr. Ivan Amruš konačno vjenčali 10. siečnja 1848. u župi sv. Ivana u Podcrkavlju.

Marija Amruš rođena Brlić (Jagoda Berlićeva)

U »Militär Shematismusu« austrijske vojske za 1848., upisano je, da u Brodu služi »Ober und Garnisons-Chefartz Amrusch Johan doctor Medicine und Chirurgie, Magister der Geburtshielfe und Augenheilkunde«.

Spomenuli smo, da je majka dra Milana Amruša, Marija Agata, potjecala iz porodice Brlića. Rodila se 5. veljače 1824. od otca Ignjata Alojza Brlića, trgovca u Brodu na Savi, te majke Katarine rođene pl. Benko. Marija imala je tri brata: Andriju Torkvata, književnika, iz hrvatske prošlosti poznatog političara, naročito iz doba bana Jelačića, Ignjata, odvjetnika u Brodu; te Ivu, koji kao častnik mlad umre u Italiji.

Marija Agata Amruš-Brlić bila je pjesnikinja, pa je u hrvatskoj književnosti poznata pod imenom »Jagoda Brlićeva«. Prva njena pjesma »Čekanje« odtisnuta je u Brozovom »Kolu« 1842. Poslije se javlja u

Gajevoj »Danici« i »Zori Dalmatinskoj«. Godine 1873. izdao je Jagodine pjesme August Šenoa u »Vincu izabranih pjesama«.

Naročito je krasna pjesma Jagode Brlić »Tri cjelova« koja je naknadno nađena među njezinim spisima. Ova pjesma glasi:

Prvi cjelov majka daje
Svome čedu, kad ga rodi,
U ljubavi marno gleda,
Da ga pravim putem vodi.

Drugi cjelov ljubav daje,
Dva se srca kada slože,
U ljubavi da prožive
Po zakonu Tvome, Bože.

Treći cjelov primaš onda,
Kad sa ovog svieta kreneš,
Ostavljajuć tužne mile, — ,
Na nov život da se preneš.

Godine 1919. izdao je dr. Branko Vodnik »Pjesme Jagode Brlić«, koje su tiskane kao rukopis.

*

Nakon vjenčanja dra Ivana i Marije Amruš, bude dr. Amruš premješten u Beč na privremeno službovanje. Ignjat Alojzije Brlić javlja pismom od 1. srpnja 1849. iz Broda, svom sinu Andriji Torkvatu u Osiek, da je dr. Amruš na 30. lipnja odputovao u Beč, gdje se nalazila njegova pukovnija. Ignjat Alojzije Brlić piše, da mu nije poznato, hoće li dr. Amruš ostati kod pukovnije, ili će ga premjestiti u koju bolnicu. Međutim je dr. Amruš premješten u Schlosshof gdje je uredio vojničku bolnicu sa 600 kreveta. Naskoro bude premješten u Ogulin. Dr. Amruš bio je u slavonskoj granici obljubljen, zato Gradišćani mole njegovo premještenje gradišćanskoj pukovniji br. 8. Početkom 1850. doista dođe do tog premještenja. Godine 1859. bude dr. Amruš premješten vojnoj bolnici u Zagreb, gdje je služio sve do 1868., kada je umirovljen. Tom zgodom odlikovan je kraljevim odpisom od 2. srpnja 1868. redom Franje Josipa I. trećeg razreda (»Agramer Zeitung« od 13. srpnja 1868.).

Dr. Ivan Amruš umre u Zagrebu 10. prosinca 1882. Njegova supruga Marija umre 15. travnja 1897. Ostavili su četvero djece: dra Milana Amruša, zatim kćeri: Vilhelminu udatu za Vincenza Jahodu, inžinira i dvorskog savjetnika u Beču; Adu udatu za Emanuela pl. Thallera, viećnika Stola sedmorice; i Julku udatu za Vatroslava pl. Peičića prisjednika Banskog Stola.

*

Nakon životopisa Ivana i Marije Amruš, vraćamo se na životopis dra Milana Amruša.

Pučku školu svršio je Milan u Brodu, a prvu gimnaziju u Vinkovcima. Kada mu je otac bio 1859. premješten u Zagreb, nastavi Milan gimnaziju u Zagrebu. Iz »Programa des k. k. Gimnasiums zu Agram« iz godine 1860. vidi se, da je Milan bio upisan u II. b. razredu. Od IV. do VIII. razreda bio je uviek odlikaš, a prigodom izpita zrelosti, kojeg Milan položi 1866., bio je po uspjehu prvi.

Marija Amruš-Brlić u starijim godinama. (Svjetlopis: Ivan Standl, Zagreb Mesnička ulica broj 9)

U zagrebačkoj gimnaziji bijaše Amrušev suučenik Franjo Folnegović, kasnije poznati hrvatski političar i pristaša Starčevićeve stranke prava. Godine 1902. Folnegović izda knjižicu: »Doživljaji i dojmovi«. Među ostalima u toj knjižici Folnegović opisuje nekoje svoje školske drugove iz zagrebačke gimnazije, među njima Milana Amruša, Gjuru Pilara i Frana Vrbanića. Folnegović kaže, da su ova trojica bili vazda u prvim redovima među njima, kao solidni mladići, marljivi učenici i obljubljeni kolege. Za Amruša Folnegović posebice kaže da je bio vrlo živahan, naivan, ali kraj toga ambiciozan kao đak. On je previše učio a premalo samostalno razmišljao. Time je već onda odavao, kako ne kani u životu tražiti novih putova do istine i napredka, već da voli na jur poznatim, ali sigurnim utrenicima što brže napried stupati. Sasvim drugog kova bijaše Gjuro Pilar. Ovog Folnegović opisuje kao mirnog ljubeznog i otmjenog mladića;

premda bijaše sin jednostavnog brodskog obrtnika, ipak Pilar bijaše pravim aristokratom uma među školskim drugovima, odavaše već onda veliku duševnu zrelost, može ga prikazati kao tip discipliniranoga uma, koji stvara prave učenjake. Već u gimnaziji naučio je temeljito francuzki, jer je naumio u francuzkim visokim školama dovršiti svoje nauke. I zato ga gledasmo — kaže Folnegović — kako je već s trideset godina postao uresom naše Akademije znanosti.

Fran Folnegović. (Svjetlopis: G. Varga, Zagreb, Ilica 25)

Za Frana Vrbanića, kaže Folnegović, da dolazi nekako u sredinu između Amruša i Pilara. Vrbanić bijaše čedan, veseo, marljiv, uredan, te iskreno nabožan, odavaše već za mlada zdrav ako i ne oštar instinkt, koji će ga u životu vazda odvraćati od stranputice, pa će se ako i lagano, ali sigurno napried pomicati.

Folnegović kaže, da je razred njegovih suučenika obilovao bistrim glavicama, a moglo ga se prozvati razredom parlamentaraca. Nijedan razred nije vidio toliko parlamentaraca kao njihov. U hrvatski sabor su ušli: Milan Amruš, Franjo Arnold, Delimanić, Gržanić, Luka Marjanović' Kundek, Pilar, Vrbanić, Molnar (u Pešti), Mijo Tkalčić, Ivan Zahar i Folnegović.

Nakon svršene gimnazije dobije Milan Amruš slobodno mjesto u Medicinsko-kirurškom zavodu Jozefinske Akademije[2]) u Beču.

---

[2]) Car Josip II. nastoji poboljšati stanje bolnica u austrijskoj državi, a naročito vojničkih. Kako je bilo premalo liečnika, to Josip II. po uputi svog osobnog liečnika »Oberstabschirurga« i viteza Brambile god. 1784. otvara Medicinsko-kirurškú školu, koja god. 1786. postaje akademijom, te bude nazvana: »Josephs-Akademie« ili kraće »J o s e f i n e u m«. Prvim ravnateljem »Josefineuma« bio je vitez Brambila.

Godine 1872. svrši Amruš liečničke nauke i poluči pravo izvršivanja liečničke prakse. Kao liečnik iztaknuo se u liečenju nutarnjih bolesti.

S Amrušem je svršio Josefineum nekad poznati zagrebački liečnik dr. Ivan Matković.

Godine 1874. doktor Amruš postaje članom Liečničkog Zbora, a 1875. biran je u odbor tog družtva.

Po svršenim liečničkim naukama stupa dr. Amruš u vojničku službu. Najprije službuje kod pješačke pukovnije nadvojvode Leopolda br. 53 u Zagrebu, odkuda je premješten u zagrebačku vojnu bolnicu.

Godine 1876. oženi Katarinu, kćerku imućnog trgovca drva Tome Novaka iz Siska. U to vrieme dr. Amruš stanuje u kući ženine majke Magdalene udove Novak, u Tesarskoj ulici br. 964, (kasnije Berislavićeva ul. br. 3). Tu mu se rodi jedino diete kćerka Katarina, koja kratko vrieme iza poroda umre.

Dne 27. travnja 1877. zadesi dra Amruša velika žalost, jer mu umre supruga Katarina u 19. godini.

Odmah nakon suprugine smrti dr. Amruš bude premješten u Beč. Tu se začlani u družtvo liečnika. U Beču Amruša zateče okupacija Bosne i Hercegovine, kod koje sudjeluje kao pukovnijski liečnik. Nakon dovršene okupacije dr. Amruš ostaje u Sarajevu, gdje uredi vojničku bolnicu za častnike u kojoj sam preuzimlje mjesto odjelnog liečnika.

»Josefineum« svršavali su đaci nakon dvogodišnjeg tečaja, te su nakon položenih izpita postali »Magistri kirurgije«. Oni đaci, koji su položili i treći viši izpit, postali su doktori kirurgije.

Oko 1820. zapažalo se, da medicinske nauke na sveučilištima modernije napreduju, dok se u »Josefineumu« uči po zastarjelom načinu. Kroz to dolazi taj zavod u pitanje, te god. 1820. bude privremeno zatvoren.

Osobni liečnik austrijskog cara Franje I., barun Stift, bio je protivnik »Josefineuma«, dok je Oberst-Feldarzt dr. Ivan Isfordnik zagovarao njegovu uzpostavu. Konačno je carskom odlukom »Josefineum« 27. listopada 1822. opet uzpostavljen.

Godine 1840. opet je »Josefineum« počeo nazadovati, jer nije imao dovoljno profesora, a i sama vlada ga je zanemarila. Revolucionarna vremena u 1848. bila su također protiv zavoda, pa je tako zatvoren 4. listopada 1848.

Mnogi ratovi naročito oni iz 1848. zahtievali su sve više vojničkih liečnika, zato se carskim odpisom od 15. veljače 1854. »Josefineum« opet uzpostavlja. Taj se zavod opet znanstveno podigne do velike visine.

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća počeli su vojnički liečnički krugovi raditi protiv »Josefineuma« te god. 1875. dođe do zdravstvene reforme kod vojske. »Josefineum« bude za uviek ukinut, a umjesto toga 1. studenoga započne u Beču »Militärärztliche Kurs«.

Ovi podatci o »Josefineumu« sabrani su u djelu Emila Knorra, koje je u Hanoveru izašlo pod naslovom »Über Entwicklung und Gestaltung des Heeres-Sanitätswesens der europäischen Staaten«.

Nakon uređenja zemaljske vlade u Bosni i Hercegovini, dr. Amruš prelazi u vladinu službu, postaje zdravstvenim savjetnikom i preuzimlje dužnost izvjestitelja za zdravstvo i veterinarstvo. Dr. Amruš ostaje na tom mjestu do uređenja zdravstvenih i veterinarskih prilika u Bosni i Hercegovini. U tom radu dr. Amruš se osobito odlikovao, on je kod bosanske

Milan Amruš kao đak »Josć,ineuma«. Na lievo sjedi sestra Ada, stoji sestra Julka, na desno sjedi sestra Vilhelmina. (Svjetlo pis: Ivan Standl, Zagreb Ilica 747, kasnije br. 34)

vlade udario temelje valjane zdravstvene veterinarske službe. Osobito je mnogo zaslužan za suzbijanje marvinske kuge u Bosni i Hercegovini. Neko vrieme vrši dužnost vladinog povjerenika za grad Sarajevo. U tom svojstvu proveo je izvlastbu zemljišta za uređenje Apelove obale.

Dne 8. kolovoza 1879. buknuo je u Sarajevu veliki požar. Izgorilo je oko 1.000 kuća. Trideset sarajevskih ulica pretvoreno je u garište, te je tako 20.000 ljudi ostalo bez krova. Ova velika nesreća bila je uzrokom, da je Sarajevo na tim garištima obnovljeno. Kod tog posla ima velikih zasluga dr. Amruš, koji je izradio osnovu, kako će se kuće u novim ulicama iz zdravstvenih obzira graditi. On je udario temelje novom dielu

današnjeg Sarajeva. Isto tako zaslužan je dr. Amruš, što je kao izvjestitelj za veterinarstvo iz Sarajeva odstranio silne pse, koji su po iztočnjačkom običaju bez gospodara lutali sarajevskim ulicama. Ti psi su bili uzrokom velikih nesreća, naročito u pogledu bjesnoće. Dr. Amruš velikim obzirima ove »ljubimce« tadanjih Sarajevčana gotovo neopazice odstrani i grad rieš velike nečistoće i nesreće.

Za sav taj uspješan rad dr. Amruš odlikovan je 1881. godine zlatnim krstom za zasluge s krunom i vitežkim redom Franje Josipa I.

Dne 31. ožujka 1879. dr. Amruš oženi se po drugi puta s Marijom rođenom Novak, sestrom pokojne prve žene Katarine.

Dr. Milan Amruš kao vojnički liečnik

U »Militär Shematismusu« za god. 1880. upisano je da dr. Emil Amruš službuje kod vojne bolnice br. 23 u Zagrebu, ali je na dopustu. Iz ovoga upisa može se zaključiti da se dr. Amruš spremao napustiti vojničku službu, što je u mjesecu svibnju 1883. učinio, ali mu je ostavka uvažena tekar u listopadu 1883.

Godine 1883. upiše se dr. Amruš na bečko sveučilište, te uči pravo. »Dom i Svjet« od 1890. br. 5, opisujući životopis dra Amruša primjećuje kako je od velikog gospodina — vladinog povjerenika — postao običnim đakom. Uz pravne nauke radio je u patološkom laboratoriju profesora Strickera. Za vrieme svog »đakovanja« osnovao je u Beču »Hrvatsko pripomoćno družtvo« za hrvatske đake. Ovom družtvu bude dr. Amruš izabran prvim predsjednikom. U isto vrieme dr. Amruš radi na tom da se na hrvatskom sveučilištu osnuje Medicinski fakultet, te o tom nastojanju piše u zagrebačkim novinama.

»Narodne Novine« od 14. srpnja 1884. javljaju da c. k. pukovnijski liečnik i bivši načelnik zdravstva za Bosnu i Hercegovinu dr. Milan Amruš, živi sada skromno u Beču i uči pravoslovne nauke. Dne 10. srpnja položio je prvi državni izpit s odlikom. Ujedno čestitaju našem vrlom rodoljubu.

»Narodne Novine« od 17. ožujka 1887. priobćuju, da je dr. Amruš položio s odlikom drugi strogi izpit iz pravoslovnih nauka u Beču. »Narodne Novine« primjećuju, kako je svakako riedak slučaj, da je doktor medicine, i to tako vrstan liečnik, s tolikom voljom prionuo uz pravoslovne nauke. Čestitaju mu na tom uspjehu, s kojim može svom narodu i na političkom polju koristiti.

Katarina Amruš prva supruga dra Milana Amruša

Nakon svršenih pravnih nauka vraća se dr. Amruš u Zagreb, gdje se počne baviti politikom. Pridružuje se Neodvisnoj narodnoj stranci, ili takozvanim »Obzorašima«, koji to ime dobivaju po njihovom listu »Obzoru«.

Prigodom provedenih izbora za hrvatski Sabor godine 1887., izabran je dr. Amruš narodnim zastupnikom kotara Vrpolje, koje mjesto je spadalo u područje Vojne krajine. Ovaj kotar je dotada zastupao vladinovac dr. Šumanović.

Prva sjednica novog izabranog Sabora držana je 1. rujna 1887. »Narodne Novine« od 1. rujna 1887. donašaju o toj sjednici izvještaj, u kojem

ističu, kako se među saborskim »novajlijama« nalazi i dr. Milan Amruš, koji je uzeo mjesto na krajnjem lievom krilu vrhu središta.

U saborskoj sjednici 10. rujna 1887. dr. Amruš prvi puta govori. Stavlja interpelaciju o gradnji novog kazališta u Zagrebu. Tom zgodom ističe, da je posljednje vrieme u Europi izgorilo 10 kazališta, kojom prigodom je zaglavilo i dosta ljudi. Skrajne je vrieme — kaže dr. Amruš — da se u Zagrebu već jednom pristupi gradnji novog kazališta. (»Narodne Novine« od 12. rujna 1887.).

Tečajem cielog saborskog zasjedanja 1887. — 1892. dr. Amruš često govori. Njegovi govori su zanimljivi i zasiecaju u sve grane tadanjeg političkog života. U naslovima spomenut ćemo nekoje važnije njegove govore, koji sadržavaju ove predmete: »O svom stanovištu prema domovini Hrvatskoj«; »O uzrocima sukoba Mađara i Hrvata 1848.« »O željeznicama tehničkog i medicinskog fakulteta«. (Prema stenografskim zapisnicima hrvatskog Sabora iz god. 1887.—1892.).

U saborskoj sjednici 30. lipnja 1888. dr Amruš oštro nastupa radi nezakonitog izvješivanja mađarske zastave na zajedničkim uredima, prigodom boravka kraljevića Rudolfa i njegove supruge Štefanije u Zagrebu. Dr. Amruš ističe, da mađarskoj zastavi u Hrvatskoj nema mjesta, već jedino hrvatskoj. Svoj govor završava: »Očitujuć ovdje glasno i jasno, da je dužnost svakog Hrvata, a i moja dužnost, štujuć zastave naroda, s kojim živimo od stoljeća skupa, s kojim od stoljeća dielimo svaku sreću i nesreću, da naročito štujem zastavu našu (hrvatsku) za koje čast se često proljevalo mnogo krvi, a u potrebi će se i nadalje proljevati, a to sve na čast zastave i ove naše domovine«. (Zapisnik hrvatskog Sabora 1888.).

Iz ovog kratkog i samo djelomičnog prikaza saborskog rada dra Amruša u njegovom prvom saborskom razdoblju vidimo, da je dr. Amruš s velikim trudom i ljubavi radio za dobrobit svoje domovine i naroda. Istina, kao opozicionalac nije mogao imati velikog uspjeha, ipak je svojim čestim i vatrenim nastupima zapriečio mnogu povredu narodnih prava.

*

U mjesecu prosincu 1889. obavljeni su nadopunitbeni izbori za zagrebačko gradsko zastupstvo. Dne 12. prosinca izabran je dr. Milan Amruš gradskim zastupnikom u prvom kotaru trećeg izborničtva sa 643 glasa. U skupštini gradskog zastupstva 29. siečnja 1890. pristupilo se izboru novog gradskog načelnika. Kod toga čina predsjedao je vrhovni načelnik i vladin savjetnik Ignjat Sieber. Od prisutnih 39 gradskih zastupnika, 21 glasuje za dra Amruša, dok je 18 glasovnica predano praznih.

Prema tome je dr. Amruš izabran gradskim načelnikom. Istom zgodom je ustanovljena načelnička plaća s godišnje 4.000 forinti.

U istoj skupštini izabran je gradskim podnačelnikom Milan Stanković s 20 glasa. Stanković je bio sin poznatog i bogatog zagrebačkog trgovca Kristofora Stankovića, koji je sagradio gornjogradsko kazalište.

»Narodne Novine« od 1. veljače 1890. javljaju, da se novi gradski načelnik dr. Amruš dne 30. siečnja predstavio banu Khuenu. Ujedno javljaju, da se dr. Amruš ne će moći baviti liečničkom praksom, izuzevši za nekoje stare prijatelje.

Marija Amruš druga supruga dra Milana Amruša (Svjetlopis: G. i J. Varga Zagreb, Ilica br. 34)

Dne 3. veljače 1890. dr. Amruš prvi puta predsjeda skupštini gradskog zastupstva.

Nakon što je dr. Amruš postao zagrebačkim načelnikom nije se mogao toliko baviti politikom, zato niti na saborskim sjednicama tako često ne nastupa. Sav se posvećuje radu oko napredka grada Zagreba. Pod Amruševim načelnikovanjem učinjeno je mnogo za napredak i poljepšavanje Zagreba. Mi ćemo s tim upoznati naše čitatelje, pa ćemo navesti sve važnije zaključke, stvorene u skupštinama gradskog zastupstva za vrieme načelnikovanja dra Amruša.

*

Dne 9. veljače 1890. umre u Hietzingu kod Beča vrli hrvatski rodoljub, zagrebački začastni građanin i ministerialni savjetnik M e t e l b a-

run Ožegović. Istodobno umrla su još dva zagrebačka začastna građanina i to: Mirko pl. Šuhaj i Julije grof Andrassy († 18. veljače 1890.). U skupštini gradskog zastupstva 24. veljače 1890. dr. Amruš spominje smrt spomenute trojice začastnih građana. Kod toga osobito ističe Metela bar. Ožegovića-Barlabaškovačkog. U ime grada Zagreba sudjelovao je na Ožegovićevom ukopu u Hietzingu, te se nad otvorenim grobom s pokojnikom oprostio. Ujedno je na odar bar. Ožegovića u ime grada Zagreba položio vienac.

Zastupnik Nikola pl. Czernkovich primjećuje, kako je gradsko zastupstvo odobrilo način, kojim je načelnik dr. Amruš spomenuo smrt trojice zagrebačkih začastnih građana. Kod toga je načelnik ipak jednom začastnom građaninu izkazao počast osobitim načinom, (misli na bar. Ožegovića). Czernkovich moli u ime svojih sumišljenika, da bi se u buduće svim začastnim građanima jednakom mjerom mjerilo. (»Narodne Novine« od 25. veljače 1890.).

Czernkovicha i njegove sumišljenike smeta, što dr. Amruš smrt začastnih građana Šuhaja i grofa Andrassy samo po imenima bez navoda ikakvih naročitih zasluga spominje. Naprotiv je baruna Ožegovića spomenuo obširnije iztaknuvši njegove domoljubne zasluge. Ožegović je u sjednici zagrebačkog magistrata 5. veljače 1848. izabran počastnim građanom i to iz razloga, što je — kako stoji u izvornom zapisniku iste sjednice — »... na dèržavnom saboru u Požunu krepko branio prava sdruženih kraljevinah, dostojanstvo i samostalnost ove domovine«.

Dr. Šuhaj bio je god. 1868. oduševljeni pomagač kod zlosretne nagodbe između Hrvatske i Ugarske. Konačno je postao sudcem kod najvišeg suda Ugarske kurije u Budimpešti, gdje je umro 30. studenoga 1889. Za dobro i slobodu hrvatskog naroda dr. Šuhaj vrlo je malo uradio. Julio grof Andrassy postao je počastni građaninom kao i dr. Šuhaj, pod takozvanim Rauchovim gradskim zastupstvom 1868.—1872. Grof Andrassy kao Madžar pogotovo za Hrvatsku, a niti za Zagreb, nije ništa učinio, dakle ga dr. Amruš nije mogao ničim pohvaliti.

Dd god. 1888. zanimalo je zagrebačke građane jedno važno pitanje, a to je gradnja tako zvane uzpinjače. U skupštini gradskog zastupstva 8. listopada 1888. razpravljalo se o ponudi građevnog poduzetnika D. W. Kleina iz Osieka, koji je voljan o svom trošku izvesti željeznicu žicom iz Bregovite ulice na Strossmajerovo šetalište. Kleinova ponuda se prihvaća uz pripadajući ugovor. Glavna stavka ugovora jest u tom, da će uzpinjača nakon 40 godina preći u podpuno neograničeno vlastničtvo gradske občine.

Uzpinjaču je Klein dovršio početkom 1890., a dne 14. ožujka iste godine obavljena je pokusna vožnja, koja nije uspjela. Tek 17. listopada 1890. predana je uzpinjača prometu. Toga dana kroz cieli dan občinstvo

se vozilo bezplatno. Ove vožnje bile su vrlo vesele, jer je građanstvo na račun uzpinjače pravilo razne dosjetke i šale. U vagonu uzpinjače bila su dva razreda. U I. razredu stajala je vožnja 3, a u II. 2 novčića.

Novi načelnik dr. Amruš nasliedio je od prijašnje gradske uprave pitanje uzpinjače, pa je ta nesretna »zapinjača« — kako su je Zagrebčani rado nazivali — i njemu zadavala dosta briga i jada. »Narodne Novine« od 7. siečnja 1891. priobćuju zanimljivu statistiku o prometu uzpinjače u prvoj godini rada. Od otvorenja do konca godine 1890. provezlo se uzpinjačom 187.217 osoba. Kroz 78 prometnih dana vozilo se dnevno 2528 osoba.

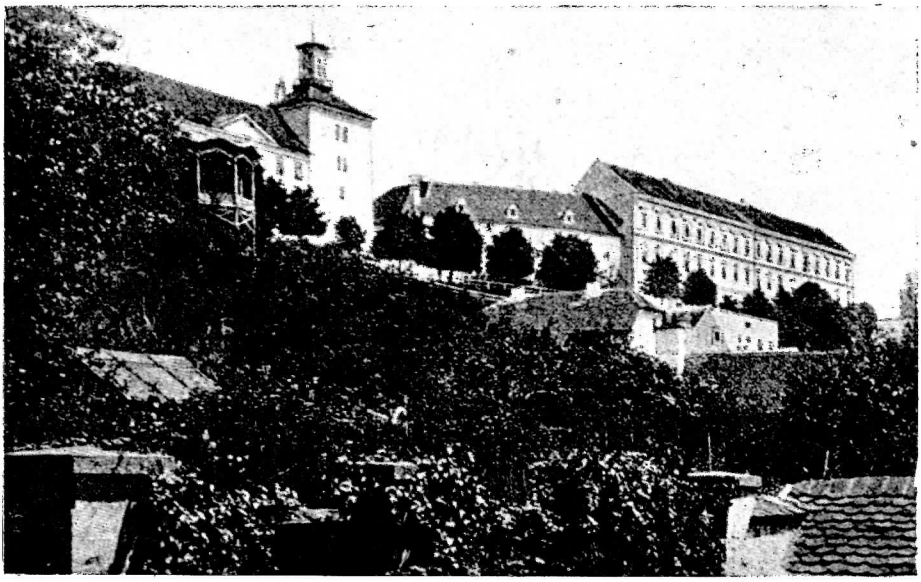

Strosmajerovo šetalište bez uzpinjače. Vidi se glasbeni paviljon. Slika oko god. 1890.

U skupštini gradskog zastupstva 3. ožujka 1890. gradski viećnik Deželić izvješćuje, da se dugogodišnji župnik sv. Marka dr. Stjepan Pogledić radi starosti i bolesti zahvalio na župi. Time se izpraznilo mjesto gradskog župnika. Kako je grad Zagreb pokrovitelj župe sv. Marka, nastala je potreba, da se župa popuni. Za župničko mjesto stiglo je šest molbi. Molili su: Stjepan Richtarić, Pavao Krömpler, Ferdinand Körbler, Dragutin Matica, dr. Stjepan Boroša i Makso Šnap.

Popunjenje mjesta župnika sv. Marka veoma je zanimalo Zagrebčane. Već kroz 54 godine nije proveden izbor župnika, jer je dr. Pogledić bio najdulje župnikom od svih dosadanjih. Pogledić je izabran župnikom 13. veljače 1835. a zahvalio se 1889. Gotovo dvie generacije ne znaju za drugog župnika izim dra Pogledića, ili kako su ga popularnim imeno nazivali »habašem«.

Prigodom župničkog izbora dobio je tadanji upravitelj župe sv. Marka dr. Stjepan Boroša 24 glasa, čime je izabran župnikom. Stjepan Rihtarić dobio je 12 glasova.

Nakon provedenog izbora predlaže gradski zastupnik Ilija Guteša, da po starom običaju, kada je izabran župnik, zazvone sva zvona crkve sv. Marka. Taj priedlog je prihvaćen i zvona su doskora zazvonila, te javila Zagrebu, da je nakon više od pol stoljeća opet izabran novi župnik.

Ustoličenje župnika dra Boroše obavljeno je svetčanim načinom 20. kolovoza 1890. Građanstvo je novom župniku priredilo podoknicu, kojom zgodom ga pozdravi građanin Žiga Matajanić. Prigodom svetčane službe Božje pjevalo je »Kolo«. Iza toga bio je u župnom dvoru svetčani objed.

Dr. Stjepan Boroša, župnik Sv. Marka. Slika iz mladih dana

Više godina radilo se na tom, da Zagreb dobije moderni novi kolodvor. Ovo pitanje postalo je sve važnije od vremena, kad je izgrađena željeznička pruga spram Mađarske i na Rieku. U skupštini gradskog zastupstva 3. ožujka 1890. podnesen je izvještaj o političkom obhodu održanom 25. veljače u svrhu, da se točno odredi mjesto, gdje će kolodvor stajati i koliko je zato potrebno zemljišta. Iz predloženog izvješća vidljivo je, da će se novi kolodvor prostirati od Preradovićeve ulice, te spram iztoka do korita potoka Medveščaka. Glavna kolodvorska zgrada prostirat će se od Preradovićeve do Petrinjske ulice. Za gradnju kolodvora potrebno je zemljište u površini od 25 jutara. Polovicu troška za nabavu zemljišta ima snašati gradska občina.

Konačno je kolodvor izgrađen te predan prometu 1. srpnja 1892. Danas se vidi, da je kolodvor preblizu građen. Tadanji mađarski ministar trgovine inžinir Gabriel pl. Baroš predlagao je da se kolodvor gradi mnogo južnije od Zagreba. Baroš je dobro predvidio, da će se grad naglo širiti spram juga, a zaprieka daljnjem širenju bit će preblizi kolodvor. Tadanje gradsko zastupstvo, a i dobar dio Zagrebčana, nisu se slagali s mišljenjem ministra Baroša. Govorilo se, da Baroševo mišljenje ne usvaja ni načelnik dr. Amruš, pa da i on nosi neki dio krivnje, što je kolodvor preblizu građen. Teško je danas odrediti, na komu ta krivnja leži; svakako je krivica bila u prirođenom konzervativnom mišljenju tadanjih Zagrebčana, koji nisu trpjeli velikih daljina od središta grada.

Već god. 1886. predlaže Jugoslavenska akademija gradskom poglavarstvu, da se među ostalim hrvatskim zaslužnim muževima na Zrinjskom trgu podigne poprsje iz kararskog mramora hrvatskom pjesniku Andriji Kačiću Miošiću. Ovaj priedlog akademije nije bio uvažen. Naš umjetnik kipar Ivan Rendić stavlja 1890. gradskom zastupstvu ponudu, da je voljan za 4500 for. načiniti kip Andrije Kačića u visini od 2 metra 15 cm, iz kararskog mramora sa podnožjem.

U skupštini gradskog zastupstva 5. svibnja 1890. razpravljalo se o Rendićevoj ponudi. Stvoren je zaključak, da se za novčanu podporu zamoli Sabor i Zemaljska vlada. Izabran je odbor gradskih zastupnika, sastojeći od podnačelnika Milana Stankovića, Franje Folnegovića i dra Izidora Kršnjavia. Odbor će stupiti u pregovore s Rendićem.

Prvobitno bilo je zaključeno da se Kačićev spomenik izradi iz mramora. Nakon odkrića spomenika u Makarskoj 26. kolovoza 1890., porodi se želja, da Kačićev spomenik u Zagrebu bude isto takav kao i onaj u Makarskoj, dakle saliven iz tuča. Uslied toga odbor pregovara s Rendićem za izradbu spomenika iz tuča, koji će se odliti u ces. kr. umjetnoj ljevaonici Franje Pönningera u Beču za 4900 for.

U skupštini gradskog zastupstva 4. studenoga 1890. prigodom proračunske razprave za 1891., zaključeno je na priedlog zastupnika dra Josipa Franka, da se u proračun uvrsti svota od 4000 for. za nabavu spomenika Kačiću.

Zastupnik Czernkovich također zagovara priedlog dra Franka, ističući, da je Kačić u svojim pjesmama slavio ugarski narod, s kojim Hrvati već kroz 800 godina žive u državnoj zajednici (»Narodne Novine« od 5. studenoga 1890.).

Umjetnik kipar Ivan Rendić izradio je Kačićev spomenik, koji je svečano odkriven 26. kolovoza 1891., upravo na godišnjicu odkrića onog u Makarskoj.

Kačićev spomenik nije imao prvobitno sadanju željeznu ogradu, već je bio ograđen običnom žicom. U skupštini gradskog zastupstva 2. svibnja 1892. dozvoljena je svota od 800 forinti za ukusnu željeznu ogradu, koju je izradio zagrebački bravar Gjuro Hamel.

Kačićev spomenik bez željezne ograde. Slika iz god. 1891.

Ovom zgodom priobćit ćemo nekoje crtice o smještenju Kačićevog spomenika. O tom je pisao dr. Izidor Kršnjavi u »Hrvatskom Kolu« god. 1905. Kršnjavi kaže, da je u pogledu smještenja Kačićevog spomenika išao Rendiću na ruku, akoprem Rendić u njega nije imao pravog povjerenja. Rendić je htio, da se spomenik namjesti na Trgu sv. Katarine ili na Markovu trgu. Kršnjavi je odmah preporučio početak Mesničke ulice iz razloga, što je spomenik malen, pa bi se na svakom trgu izgubio. Kad je silhoueta spomenika u naravnoj veličini postavljena na njegovo današnje

mjesto, Rendić se uvjerio da je Kršnjavijev priedlog doista izpravan. Nakon konačno odabranog mjesta gradsko poglavarstvo u skupštini 6. srpnja 1891. zaključuje, da će se Kačićev spomenik namjestiti u sredini ulaza Mesničke ulice kraj Ilice, gdje je tada stajao plinski kandelabar.

Dalje Kršnjavi kaže, da se u početku prigovaralo smještaju Kačićevog spomenika, kao što se u Zagrebu svemu prigovara. Zagrebčani hoće, da im spomenici budu po strani, a ne na prometnim mjestima, gdje ih se vidi. (Tu dr. Kršnjavi ima pravo, na primjer smještenje spomenika: Strossma-

Hrvatski ban Dragutin grof Khuen-Héderváry

jerovog, Domjanićevog, Preradovićevog, koji su tako smješteni da ih se što manje vidi. Opazka pisca.) Najviše se bunio protiv toga, da Kačić dođe na sadanje mjesto, Miloš Zec, tadanji urednik »Narodnih Novina«. On je stanovao u kući »Narodnih Novina« na uglu Ilice i Frankopanske ulice. Kršnjavi primjećuje, da je Zec bio pravoslavne vjere, pa nije htio svaki dan kroz prozor gledati katoličkog fratra. Zec je čak otišao banu Khuenu i uložio »protest« protiv smještenja Kačićevog spomenika. Sad je u akciju skočio načelnik dr. Amruš; on je zamolio Kršnjavija, da se kod bana zauzme, kako Zec s protestom ne bi uspio. Kršnjavi je doista Khuenu pisao, da ne uvaži prigovore Zeca. Kršnjavi kaže, da je Khuen volio Kačića i njegove pjesme, te se u pitanje smještenja spomenika nije htio miešati. Khuen je čak na zaprepaštenje Zeca sudjelovao kod odkrića Kačićevog spomenika i držao znameniti politički govor.

Govor, kojim je ban Khuen odkrio Kačićev spomenik, bio je vjerojatno jedini, kojeg je za vrieme svog 20-godišnige banovanja izgovorio u hrvatskom domorodnom duhu. Što je grofa Kruena potaklo, da toliko slavi jednog hrvatskog pjesnika, nije se moglo razjasniti. U svom govoru Khuen je veličao Kačićeve pjesme. Naročito ističe »pjesmu od vitezovah ugarskih i hrvatskih«, gdje je Kačić započeo slavom Sibinjanina Janka, ugarskog bana i junaka, te njegova sina Matijaša, kralja ugarskoga a nastavio sla-

Ivan Mažuranić hrvatski ban i narodni pjesnik

vom Frankopana, Zrinovića i mnogih znamenitih hrvatskih vitezova«. Ban Khuen svoj govor završuje s vrućom željom: »Bog bi dao, da bi nam svi redovi naroda opojili se marljivošću, smjernošću, razborom i patriotizmom, kakav resjaše našega pjesnika, e da bismo ne samo probitcima nego i ljubavlju još jače učvrstili prilike, u kojima nam je narod toliko napredovao, taj napredak biti će najljepši vienac, kojim će potomstvo naše ovjenčati kip pjesnikov, koji do danas predajem Zagrebu i hrvatskom narodu. Neka pjesnku Andriji Kačiću Miošiću bude slava!«.

Iza banovog govora spomenik je odkriven. (Prema »Narodnim Novinama« od 26. kolovoza 1891.).

U skupštini gradskog zastupstva 4. kolovoza 1890. izvješćuje načelnik dr. Amruš da je dne 4. kolovoza umro hrvatski pjesnik, preporoditelj i

bivši hrvatski ban Ivan Mažuranić. Tom prigodom izrekao je dr. Amruš u spomen velikog pokojnika pred zastupstvom kratak ali prekrasan govor: »Danas je umro Ivan Mažuranić! — Ivan Mažuranić je vaskolikom snagom svoga plemenitoga srca i svog genialnog uma radio oko preporoda hrvatskog naroda u ilirsko doba te je njemu pala sreća u dio da je sveučilište hrvatsko za svog banovanja otvorio. Ivan Mažuranić bio je Bogom obdareni pjesnik hrvatski. Od umrlog mu tiela ne će biti ni trunka pepela više, dok će njegovi uzvišeni pjesmotvori slaviti um, koji je takove pjesme zamislio, slaviti srce koje je takve misli osjetilo, slaviti narod hrvatski, koji je rodio takova pjesnika. Čast mi je staviti priedlog: neka izvoli slavno zastupstvo zaključiti, da se mrtvi ostatci neumrlog pjesnika, plemenitog preporoditelja naše književnosti velikana Ivana Mažuranića pokopaju u arkadi, gdje no snivaju vječni sanak i drugi odlični pokretači narodnog preporoda te čekaju kao pravednici Uzkrs u vječitoj slavi. Slava mu!«. Skupština kliče »Slava mu!«.

Gradski zastupnik dr. Zahar predlaže, da grad Zagreb stavi na odar Ivana Mažuranića vienac. Ovaj priedlog zastupstvo prima.

Dne 26. kolovoza 1890. bilo je veliko hrvatsko slavlje. Odkriven je spomenik hrvatskom pjesniku Andriji Kačiću Miošiću u njegovom rodnom mjestu o Makarskoj. Na toj proslavi zastupali su grad Zagreb gradski načelnik dr. Milan Amruš te zastupnici: Miroslav grof Kulmer, dr. Josip Frank i Franjo Folnegović. Gradski izaslanici putovali su na svoj trošak.

U skupštini gradskog zastupstva 2. listopada 1890., načelnik dr. Amruš izvješćuje o sudjelovanju u Makarskoj. Na spomenik položen je srebrni lovor vienac.

Kroz više godina razpravljalo se u gradskom zastupstvu kamo da se premjesti novo sajmište koje se do god. 1890. nalazilo pred sveučilištnom zgradom.

U pitanju premještenja sajmišta postojale su među Zagrebčanima dvie struje. O borbi ovih struja pripovjedao nam je g. Ivan Peršić ove zanimive događaje: Građani iz gornje Ilice pod vodstvom Antuna Kociana, gostioničara glasovite »Mandalice«, te Ivana Gašparinčića, također gostioničara u gornjoj Ilici, zagovarali su smještenje novog sajmišta na južnoj strani gornje Ilice, tamo negdje preko puta bivše Domobranske vojarne. Druga struja iz iztočnog diela grada, naročito Vlaškouličanci pod vodstvom popularnog gostioničara Ivana Peršića (otca kasnijeg novinara, gradskog i narodnog zastupika Ivana Peršića), te Andrije Venka, košarača i gostioničara glasovite »Zlatne košarice«, živo su radili da sajmište dođe u iztočni dio Zagreba. Ove posljednje podupirao je uplivni gradski senator

Đuro Deželić, koji je kasnije kroz veze s kaptolskim krugovima, gradu priskrbio jeftino zemljište za buduće sajmište, na takozvanoj »Zavrtnici«.

Obje pomenute struje imale su svoje zagovornike u gradskom zastupstvu. Dok bi se zastupnici o pitanju smještanja sajmišta nadmudrivali u skupštinama gradskog zastupstva, istovremeno razdielila se i galerija na dvie stranke, te svaka svog zagovornika podupirala odobravanjem ili porugljivima primjedbama. Tako je Ivan Peršić prigodom jedne skupštinske razprave o sajmištu, jednom gradskom zastupniku, koji je zagovarao Ilićku frontu, u »vatrenoj borbi« dobacio »epithetom ornans« iz ži-

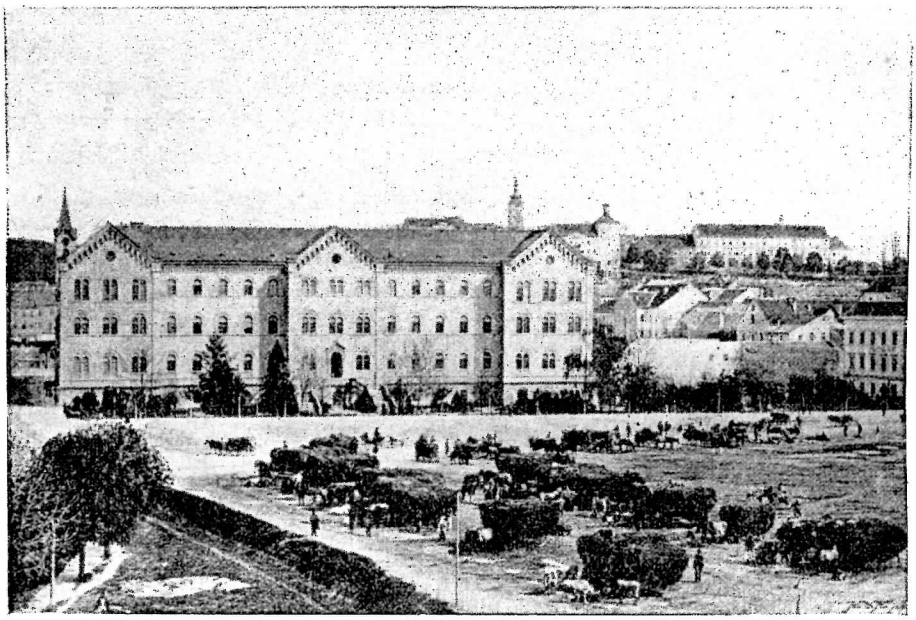

Nekadanje Sajmište pred sveučilištnom zgradom. Slika iz doba oko 1890.

votinjskog carstva. Poradi te naglosti pozove ga drugi dan predstojnik grad. redarstva senator Zorac, te ga radi onog »epithetona« najprije ozbiljno opomene, a kako je Peršić bio pravi zagrebački građanin, to ga nije htio osuditi na zatvor, već ga kazni s globom od 50 forinti, što je za onda bila osjetljiva svota. Međutim čim su za tu globu doznali ostali »suborioci« iz Vlaške ulice, odmah su među sobom sabrali tih 50 forinti, pa je Peršić već drugi dan platio odmjerenu globu. Borba Vlaškouličanaca nije bila uzaludna, jer su oni pobiedili, pa je sajmište smješteno na iztočnoj strani Zagreba. Ovo se vidi iz razprave u skupštini gradskog zastupstva od 9. srpnja 1884., gdje je zaključeno da se sajmište premjesti na prostor pred tadanjom klaonicom, nazvan »Zavrtnicom«. Taj prostor bio je vlastničtvom Prebendarskog zbora i još nekojih crkvenih ustanova. Ukupna površina

novog sajmišta iznašala je 25 jutara 632 čet. hv. Cieli taj prostor kupljen je za 49.121 forinti. Novo sajmište se prostiralo u prostoru između Bauerove prijašnje Klaoničke, Martićeve, produljene Draškovićeve i Solovjevljeve ulice.

U skupštini gradskog zastupstva 29. svibnja 1885. zaključeno je, da se gradski inženjer Milan Lenuci i gradski veterinar Franjo Miles, izašalju u Ljubljanu, na proučavanje tamošnjeg sajmišta. Prema tim izvidima stavit će izaslanici gradskom poglavarstvu priedlog radi uređenja novog zagrebačkog sajmišta.

Cieli predmet o novom sajmištu zapeo je kod tadanje zemaljske vlade. Načelnik dr. Amruš poduzeo je shodne korake, pa je vlada dozvolila, da se sajmište u roku od dvie godine na »Zavrtnici« uredi. Vladin odpis dolazi pred skupštinu gradskog zastupstva 4. kolovoza 1890. Tom zgodom izražena je želja, da se »Kraljevski« sajam već na 18. kolovoza drži na ovom sajmištu. U svrhu što bržeg uređenja novog sajmišta odobreno je 5000 forinti.

Načelnik dr. Amruš nastoji, da se sajamska trgovina pojača. To bi se postiglo uvedenjem t j e d n i h s a j m o v a. Grad Zagreb imao je tjedne sajmove još godine 1861., što se vidi iz proglasa gradskog poglavarstva, koji je izašao u »Narodnim Novinama« od 7. studenoga 1861. Tu se oglašava održavanje tjednih sajmova svakog četvrtka na Jelačićevom i Kaptolskom trgu, te na novom trgu, tadanjem sajmištu, (danas Zrinski trg). Ovi tjedni sajmovi prestali su tečajem godina.

Gradsko poglavarstvo obraća se god. 1890. na zemaljsku vladu radi dozvole tjednih sajmova i to svake sriede. Vlada dozvoljava tjedne sajmove, što se gradskom zastupstvu u skupštini 4. kolovoza 1890. stavlja na znanje. Na predlog zastupnika Franje Folnegovića bude zaključeno održavanje tjednih sajmova svakog četvrtka umjesto sriedom. Ovaj zaključak vlada nije odobrila, već je ostala kod sriede. »Narodne Novine« od 19. kolovoza 1890. javljaju, da su od 27. kolovoza uvedeni tjedni sajmovi svake sriede. Prema zaključku gradskog zastupstva ne će se na tjednim sajmovima do 1. ožujka 1891. ubirati mjestovina.

Kroz dugi niz godina razpravljalo se pitanje gradnje z a g r e b a č k o g t r a m v a j a. Taj predmet povlači se od godine 1883. Nakon dugih pregovora s raznim poduzetnicima i razprava gradskog zastupstva, konačno je sklopljen ugovor s R. P. A. Gautierom, odnosno njegovim sljednicima. Rano u proljeće 1890. počeo se graditi konjski tramvaj, koji je 5. rujna 1891. predan prometu. Toga dana vozilo se na tramvaju 20.000 osoba. To je svakako ogroman broj za Zagreb koji je tada brojio 40.000 stanovnika. »Narodne Novine« od 7. rujna 1891. opisuju ovu prvu vožnju i kažu, da je tom zgodom bilo i šaljivih prizora. Pojedina tramvajska kola vozio je jedan jaki konj. Kako je na dan otvorenja bila velika na-

vala, to jedan konj prenatrpana kola nije mogao vući, zato su iz tramvaja izkočili mladi ljudi koji su uz veseli smieh i zgodne primjetbe, pomogli tramvajska kola gurati.

»Narodne Novine« uzput spominju, da je dne 5. rujna 1891. bila godišnjica, što su se na Jelačićevom trgu pokazali prvi fijakeri. Prije pedeset godina samo su nedjeljom na trg dolazila 3—4 fijakerskih kola. Od 1850. počeli su u Zagrebu fijakeri redovito dnevno voziti sa svojih odredenih mjesta.

Konjski tramvaj na Jelačićevu trgu

Konjskim tramvajem dobio je Zagreb izgled pravog velikog grada. Prema današnjem tramvaju bio je konjski tramvaj vrlo sporo prometalo. Ipak su se Zagrebčani kroz dvadeset godina zadovoljno »konjskim« služili, a svakako je zasluga načelnika dra Amruša da je makar i konjski tramvaj u život priveden.

U skupštini gradskog zastupstva 16. veljače 1891. gradsko zastupstvo sa zahvalnošću prima dar zagrebačkog građanina i veleposjednika Eduarda Pristera, koji javlja, da gradu Zagrebu poklanja željezni glasbeni paviljon, taj bi se imao postaviti na Zrinskom trgu. Ujedno je zaključeno paviljon postaviti na sredini trga, gdje se tada nalazio vodoskok. Zastupnik dr. Vladimir pl. Nikolić predlaže, da se poklonjeni paviljon postavi na južnoj strani Zrinjevca, pred palaču Akademije. Ovaj predlog zastupstvo nije prihvatilo.

U istoj skupštini zaključeno je, da se na četiri površine Zrinskog trga, zasijane travom, postave četiri vodoskoka, Ovaj zaključak je kasnije izveden tako, da su na tri površine postavljeni vodoskoci, dok na četvrtoj pred palačom sudbenog stola do danas vodoskok nije postavljen.

U skupštini gradskog zastupstva 19. lipnja 1891., dozvoljava se iznos od 2.000 forinti za jedan vodoskok, koji će se postaviti na sjeverno-zapadnoj strani Zrinjskog trga. Sa zahvalnošću prihvaćena je ponuda ravna-

Vodoskok u sredini Zrinjskog trga na mjestu, gdje se danas nalazi glasbeni paviljon

telja obrtne škole Hermana Bolle-a, u kojoj očituje da bi se vodoskok izradio u obrtnoj školi bezplatno. Gradska občina nadoknadila bi trošak kamenog tvoriva. Bolle izjavljuje da će bezplatno izraditi nacrt vodoskoka i nadzirati njegovu izradbu. Vodoskok je izrađen u obliku velike gljive te i danas stoji na prije navedenom mjestu. Glede toga vodoskoka bilo je dosta šaljivih primjetbi radi njegova oblika. Jedne godine je drvena kopija tog »vrganja« vožena u pokladnom korzu. To je izazvalo među Zagrebčanima mnogo veselja, a sve na račun autora »vrganja« — Hermana Bolle-a.

Prikazujemo sliku nekadašnjeg zrinjevačkog vodoskoka, koji je sagrađen po nacrtu gradskog mjernika Milana Lenucia god. 1888. Te go-

dine posjetio je Zagreb priestolonasljednik nadvojvoda Rudolf, sin kralja Franje Josipa I., sa suprugom Štefanijom. Da se tom zgodom Zagreb poljepša izgrađen je na Zrinjevcu vodoskok. Prvobitno zamišljeno je da vodoskok bude stajao samo za vrieme svečanosti dočeka, zato nije bio čvrsto građen, već mu je bazen bio prekrit limom. Kako se vodoskok Zagrebčanima svidio, to je ostao sve dok na njegovo mjesto ne bude postavljen glasbeni paviljon.

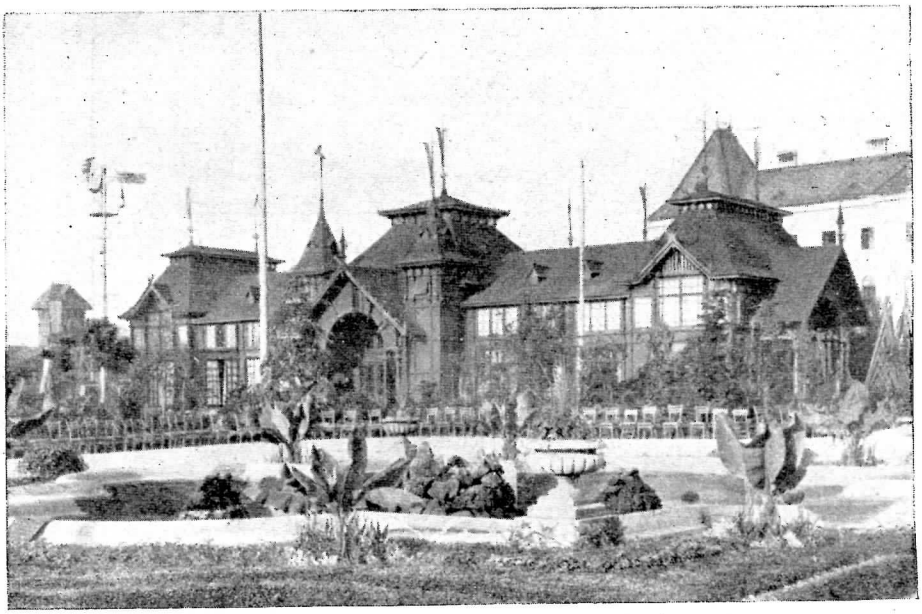

Gospodarska izložba iz 1891. Vidi se gospodarski paviljon, a pred njim vodoskok (Svjetlopis: Ivan Standl, Zagreb, Mesnička ulica br. 9.)

Zagrebački nadbiskup i kardinal te začastni građanin Josip Mihalović umre 19. veljače 1891. Mihalović je bio zagrebačkim nadbiskupom od 4. svibnja 1870., kardinalom postaje 22. lipnja 1877. U skupštini gradskog zastupstva 2. ožujka 1891. načelnik dr. Amruš spominjući smrt nadbiskupa-kardinala Mihalovića, ističe, kako je bio veliki dobrotvor sirotinje, a gradskoj občini uviek susretljiv. U ime gradske občine položen je vienac na odar pokojnika.

Do devedesetih godina bili su hodnici zagrebačkih ulica popločeni kamenitim pločama, a nekoji pločama od cigle. Kako su takvi pločnici bili trošni i neugledni, to skupština gradskog zastupstva 11. svibnja 1891. zaključuje, da se u buduće hodnici zagrebačkih ulica smiju opločiti jedino asfaltom ili keramitnim kockama. Na istoj skupštini stvoren je razpored ulica, kojih će se hodnici asfaltirati od 1891. do 1895.

Godine 1891. priređena je u Zagrebu jubilarna gospodarska izložba. Ova prekrasna izložba ostala je svima, koji su je doživjeli, u nezaboravnoj uspomeni.

Tadanje gradsko zastupstvo s načelnikom drom Amrušem nastoji, da gospodarska izložba izpadne tako, da bude na ponos ne samo gradu Zagrebu, već cielom hrvatskom narodu. U skupštini gradskog zastupstva 11. svibnja 1891. zaključeno je dati izložbenom odboru podporu od 3.000 forinti. Isto tako će gradska občina i ostalim stvarnim sredstvima poduprieti izgradnju same izložbe. U izložbeni odbor sa strane gradske občine izabrani su Miroslav grof Kulmer i dr. Vladimir pl. Nikolić.

Nakon svršetka izložbe, koja je svestrano uspjela, stavlja zastupnik Bošnjaković priedlog u skupštini gradskog zastupstva 16. listopada 1891., da se načelniku dru Amrušu i podnačelniku Stankoviću, za uspješan rad prigodom jubilarne izložbe, izrazi naročita zapisnička hvala. Bošnjakovićev priedlog prihvatilo je gradsko zastupstvo s velikim odobravanjem.

Godine 1891. održano je veliko narodno slavlje u starodrevnoj Krapini. Dne 27. rujna 1891. odkriven je spomenik vođi hrvatskog preporoda dru Ljudevitu Gaju. Kod te proslave sudjeluju izaslanici grada Zagreba, gdje je dr. Gaj počeo s ilirskim pokretom.

U skupštini gradskog zastupstva 18. rujna 1891., izabrani su u izaslanstvo zastupnici: Miroslav grof Kulmer, dr. Josip Frank i Miloš Zec. Ovaj posljednji odklanja sudjelovanje radi velike zaposlenosti!. Umjesto Zeca sudjeluje dr. Fran Vrbanić.

U skupštini gradskog zastupstva 12. listopada 1891. izvješćuje grof Kulmer o sudjelovanju kod Gajeve proslave u Krapini. U ime grada Zagreba položen je na Gajev spomnik srebrni lovor vienac. Nadalje izvješćuje grof Kulmer, da je gradsko izaslanstvo sudjelovalo na svečanom objedu, gdje je u ime »Matice Hrvatske« govorio odbornik Fran Folnegović. U svom govoru Folnegović je iztaknuo duševnu zajednicu dra Gaja s najvećim hrvatskim pjesnikom Ivanom Gundulićem. Gaj je prvi upoznao hrvatski sviet sa starom dalmatinskom književnošću, a naročito s Gundulićem. I prvo veliko djelo, koje je u Gajevoj tiskari odtisnuto bijaše Gundulićev »Osman«. Isto tako dala je »Matica ilirska« u Gajevoj tiskari tiskati ostale Gundulićeve pjesme, te ih onda razaslala diljem domovine Hrvatske. Folnegović u svom govoru prisutnima predlaže, da se pjesniku Gunduliću u Zagrebu podigne dostojan spomenik. Taj priedlog prisutni s oduševljenjem prihvaćaju. Odmah je za spomenik sabrano 339 for.

Gradsko zastupstvo Kulmerov izvještaj prima na znanje. Priedlog za podignuće Gundulićevog spomenika ustupljen je nadležnom gradskom odboru.

U skupštini gradskog zastupstva 2. svibnja 1892., izabran je odbor ad hoc, koji ima nastojati oko podignuća spomenika Ivanu Gunduliću. U taj odbor izabrani su gradski zastupnici: Matija Antolec, Nikola Gavela, dr. Izidor Kršnjavi, Miroslav grof Kulmer, dr. Vladmir pl. Nikolić i podnačelnik Milan Stanković.

Kasniji događaji pokazali su, da tadanje gradsko zastupstvo nije ništa učinilo, da se s oduševljenjem prihvaćena namjera privede u djelo. Grad Zagreb, središte hrvatske kulture, do danas nema spomenika najvećeg hrvatskog pjesnika Ivana Gundulića. Sabrani iznos od 339 for. čuvao se do nedavna kod Gradske blagajne. Radi neznatnosti ovog iznosa taj novac priklopljen gradskoj imovini.

Časopis »Hrvatska« br. 74 iz 1892. doniela je viest da je c. kr. profesor na ženskoj preparandiji u Gorici, V j e k o s l a v S p i n č i ć odpušten iz službe na prijavu zagrebačke policije, radi jednog govora u Zagrebu prigodom prošlogodišnje izložbe. Spinčić je u svom govoru tražio sjedinjenje Istre s Hrvatskom. Ova nemila viest ponukala je hrvatskog rodoljuba i gradskog zastupnika dra Ivana Zahara, te on u ime svoje i još nekojih gradskih zastupnika stavlja u skupštini gradskog zastupstva 11. travnja 1892. na načelnika dra Amruša upit glede navedene prijave zagrebačke policije, koja stoji pod upravom gradskog poglavarstva, dakle gradskog načelnika dra Amruša.

Dr. Zahar u svom upitu navađa, da je prema pisanju »Hrvatske«, prijavi zagrebačke policije priležao Spinčićev govor koji je odaslan c. kr. Namjesničtvu u Trst. Dr. Zahar kaže, da ovakav postupak zagrebačke policije vređa autonomiju Hrvatske. Policija stoji pod upravom gradskog načelnika, pa on mora biti upućen u sadržaj ove protuzakonite prijave. Dr. Zahar pita načelnika dra Amruša: Je li zagrebačka policija protiv profesora Spinčića doista uredovala i odaslala spomenutu prijavu. Nadalje je li načelnik dr. Amruš nezakoniti postupak zagrebačke policije učinio predmetom najstrože iztrage.

Na upit dra Zahara dr. Amruš odgovara, da se njega u novinama toliko napada, zato mu nije moguće na sve napadaje odgovarati, jer zato nema ni vremena. On bi po gradskom statutu mogao odgovor na taj upit uzkratiti, kada bi po pisanju »Hrvatske« u pogledu uredovanja zagrebačke policije u Spinčićevom predmetu i najmanje istine bilo. Načelnik dr. Amruš se čudi tvrdnjama »Hrvatske«, čiji suradnici su u dnevnom dodiru s policijom, pa se lako mogu uvjeriti o istinitosti samog predmeta. Konačno načelnik dr. Amruš moli dra Zahara, da njegov odgovor uzme do znanja za sebe i sve ostale poštene Hrvate.

Devedesetih godina izlazio je u Zagrebu tjednik »Prijatelj Naroda«. Taj list bio je za seljačke krugove, a prodro je dosta u pokrajinu. Znalo se

da je »Prijatelj Naroda« glasilo nodvisne stranke — »Obzoraša«, a znalo se i to da mu smjer daje zagrebački načelnik — dr. Milan Amruš. U broju 8. od 21. travnja 1892. »Prijatelj Naroda« donaša članak pod naslovom »Rusija«. U tom članku na dosta oštar način osuđuje se takozvani dualistički sistem tadanje Austrougarske monarkije, pa je kod toga dodirnuta i osoba kralja Franje Josipa I., koji da pogoduje Niemcima i Mađarima, a na štetu Slavena, naročito Hrvata. Pisanje »Prijatelja Naroda« naročito je smetalo pristaše mađaronštine. Jedan od tadanjih vođa mađarona, zagrebački odvjetnik i gradski zastupnik Nikola pl. Czernkovich, inače rodom iz Rieke, smatrao je potrebnim napasti dra Amruša u gradskom zastupstvu, radi članka »Rusija«, koji je, kako smo naveli, izašao u »Prijatelju Naroda«.

U skupštini gradskog zastupstva 2. svibnja 1892., zastupnik Nikola pl. Czernkovich stavlja interpelaciju, u kojoj pita načelnika dra Amruša, da li je istina, da on tjednik »Prijatelj Naroda« novčano podpomaže i stoji s njim u neprestanoj vezi. Kako ovaj list napada Austro-Ugarsku monarkiju i dira čak osobu vladarevu, to Czernkovich drži, da odnošaj dra Amruša prema tom listu nije spojiv sa čašću načelnika grada Zagreba čije građanstvo je uviek najlojalnije. Nadalje pita Czernkovich, da li list »Prijatelj Naroda« doista njegovo glasilo (dra Amruša) i je li on pisanje tog lista kada oprovrgnuo.

Interpelacija zastupnika Czernkovicha nije smela načelnika dra Amruša; on se odmh snalazi i odgovara, da list »Prijatelj Naroda« nije u nikakvom savezu sa občinom grada Zagreba. U smislu gradskog statuta dr. Amruš interpelaciju odklanja, kao na zakonu neosnovanu. Dosljedno tome uzkraćuje svaki odgovor. Czernkovich se s načelnikovim odgovorom ne slaže. On će svojedobno staviti priedlog i tako zatražiti razjašnjenje.

»Prijatelj Naroda« mienjao je kasnije politički smjer. Postao je pravaški politički tjednik za hrvatske seljake. Konačno ga je uređivao Ivan Peršić, te je god. 1925. prestao izlaziti.

Jedva što je načelnik dr. Amruš nekako prebrodio Czernikovichevu interpelaciju, eto nove neprilike s kraljevskim jubilarnim svečanostima.

U skupštini gradskog zastupstva 30. svibnja 1892., izvješćuje podnačelnik Milan Stanković, (načelnik dr. Amruš bio je na kortešaciji u Garčinu), da su dne 8. lipnja 1867. u Budimpešti okrunjeni kralj Franjo Josip I. i kraljica Jelisava. Za koji dan navršava se 25 godina od toga čina. Stanković obrazlaže, kako se je grad Zagreb kroz tih 25 godina liepo razvio. Predlaže, da se 8. lipnja na svečanost u Budimpeštu izašalje poklonstveno izaslanstvo. U tu svrhu neka se isto odmah izabere, koje

će se u Budimpešti pridružiti ostalim izaslanstvima iz Hrvatske i Slavonije, i kralju pokloniti.

Iza podnačelnika Stankovića uzimlje rieč zastupnik dr. Šandor pl. Bresztyenszky, koji podnačelnikovom priedlogu predlaže ovaj dodatak:

Milan Stanković, zagrebački podnačelnik za prvog načelnikovanja dra Amruša (Svjetlopis: Weinwurm i Kelemen, Zagreb Dolj. Ilica)

Grad Zagreb neka preponiznom adresom sudjeluje uz ostala izaslanstva kraljevine Hrvatske i Slavonije, ali pod banovim vodstvom. Ako ban ne bi predvodio hrvatska izaslanstva, zamolit će gradski načelnik Zemaljsku vladu, da adresnu čestitku grada Zagreba kralju izravno podnese.

Zastupnik Vladimir Krešić, (pristaša mađarona), u ime svoje i svojih sumišljenika predlaže, da se Bresztyenszkiev dodatak ne prihvati.

Prigodom glasovanja prihvaćen je priedlog podnačelnika Stankovića, ali s dodatkom Bresztyeszky-evim s 15 protiv 8 glasova. Prema tomu bi poklonstveno izaslanstvo grada Zagreba sudjelovalo kod svečanosti u Budimpešti samo u onom slučaju, ako ga s ostalim izaslanstvima iz Hrvatske i Slavonije bude pred kralja predvodio jedino hrvatski ban i nitko drugi.

Nakon ove razprave pristupa se izboru poklonstvenog izaslanstva. Na priedlog zastupnika Nikole Gavele izabrani su: načelnik dr. Milan Amruš, podnačelnik Milan Stanković, zastupnici: Miroslav grof Kulmer, dr. Vladimir pl. Nikolić, Milan Nosan i dr. Fran Vrbanić. Dr. Vladimir pl. Nikolić izjavljuje, da ne može u izaslanstvu sudjelovati iz razloga, što je prihvaćen dodatak dra pl. Bresztyeszky-a.

Šandor pl. Bresztyenszky
(Svjetlopis: M. Kellemen, Zagreb, Ilica br. 867, danas Ilica br. 35)

Kako se već unapried znalo, da će poklonstvene deputacije iz Ugarske, a tako i one iz Hrvatske pred kralja predvesti ugarski ministar predsjednik grof Szapary, to izaslanstvo grada Zagreba nije sudjelovalo kod svečanosti u Budimpešti, već je prema prihvaćenom Bresztyenszky-evom priedlogu Zemaljskoj vladi odaslala poklonstvena adresa. O tom činu u skupštini gradskog zastupstva 13. lipnja 1892., podnačelnik Stanković podnaša izvještaj.

Ovakav odlučan izstup zagrebačkog zastupstva izazvao je odlučne mjere tada svemoćnog bana grofa Khuena. Na ovo ćemo se kasnije osvrnuti.

Dok onaj dio zagrebačkog gradskog zastupstva, kojeg vodi načelnik dr. Amruš, zauzimlje opozicionalan stav prema sudjelovanju kod jubilarnih krunitbenih svetčanosti u Budimpešti, koji stav je vjerojatno za-

ključilo vodstvo Neodvisne stranke, istodobno se dr. Amruš ne pokazuje sasvim poslušnim članom vlastite stranke. Ovo se opazilo kod izbora za hrvatski sabor, koji su obavljeni koncem mjeseca svibnja 1892.

Prigodom tih izbora nije došlo do sporazuma između Neodvisne i Starčevićeve stranke prava. Uslied toga neodvišnjaci zaključuju, da kod izbora uobće ne sudjeluju. U tom smislu izdaju proglas na hrvatski narod.

»Narodne Novine« od 21. svibnja 1892. priobćuju, da je dr. Amruš kao načelnik uzeo dopust i s drom Račkijem odputovao u Đakovo. Od tuda će otići u Garčin, gdje unatoč zaključka Neodvisne stranke kandidira kao »divljak«. »Narodne Novine« ujedno primjećuju, da proglas Neodvisne stranke o nesudjelovanju kod saborskih izbora nisu podpisali dr. Amruš i Miroslav grof Kulmer.

Dne 1. lipnja 1892. obavljen je izbor u Garčinu, gdje dr. Amruš nije izabran, već kandidat Narodne (mađaronske) stranke Gjuro Grlić.

Iz ovoga prikaza možemo zaključiti, zašto dr. Amruš nije predsjedao skupštini gradskog zastupstva 30. svibnja 1892., kada se je stvarao zaključak o načinu sudjelovanja ili bolje nesudjelovanja kod krunitbenih svetčanosti u Budimpešti. Čini se, da dr. Amruš nije sasvim dielio mišljenje većine tadanjeg gradskog zastupstva.

U skupštni gradskog zastupstva 3. lipnja 1892. načelnik dr. Amruš javlja, da je u Budimpešti dne 10. svibnja 1892. umro ministar trgovine Gabriel pl. Baroš. Pokojnik je imao velikih zasluga za grad Zagreb. Njegovim nastojanjem izgrađen je novi kolni most preko Save. Taj most je prije bio drven, sada je izgrađen iz željeza na kamenim stupovima. Nadalje sagrađen je prekrasan novi kolodvor, te strojarnice i radionice državnih željeznica. Dr. Amruš ističe, kako grad Zagreb ima razloga, da žali smrt ovog znamenitog državnika. Na odar pokojnika položen je vienac u ime grada Zagreba, a ministrovoj udovi izražena je naročita brzojavna sažalnica.

U skupštini gradskog zastupstva 3. lipnja 1892. pročitan je odpis Zemaljske vlade, kojim javlja, da je voljna u Zagrebu graditi i urediti i u svoju upravu uzeti nekoje srednje škole, i to: novu drugu gimnaziju s internatom, novu realku s trgovačkom školom, višu djevojačku, kao i žensku obrtnu školu. Gradska občina ima za ove škole jedino doprinieti stanoviti iznos. O tom predmetu razvila se živa razprava. Zastupnik dr. Zahar protivi se tome, da grad izgradjuje srednje škole. Ne mora biti mjerodavan primjer iz godine 1854. kada je grad preuzeo uzdržavanje realke. To je bilo u doba apsolutizma. Iste prilike kao 1854. pojavljuju se i danas, a to znači da se vladi polazi suviše u susret. Konačno je zaključeno, da za gradnju srednjih škola doprinaša: zgradu tako zvane »Petrinjske vojarne« u Petrinjskoj ulici, zatim nekoja gradska zemljišta, bivša

prije od župe Sv. Marka na Ciglani, kuću, gdje je sada smještena ženska stručna škola, zgradu na Griču, gdje se nalazi realka te konačno 80.000 forinti gotova novca i doprinos za građevnu ciglu. Vlada ima do konca 1898. sagraditi navedene srednje škole.

Kako je poznato vlada je, nastojanjem odjelnog predstojnika odjela za bogoštovle i nastavu dra Izidora Kršnjavija, već 1895. izgradila spomenute srednje škole u današnjoj Klaićevoj ulici.

Opisali smo odlučan stav gradskog zastupstva u pogledu sudjelovanja u poklonstvenom izaslantvu prigodom proslave 25 godišnjice kraljevog krunisanja. Posljedice toga izpada nisu izostale. Ponajprije je imenovan vrhovni načelnik u osobi savjetnika zemaljske vlade Ignata Siebera. Time je načelniku dru Amrušu postavljen nadzor. U skupštini gradskog zastupstva 20. lipnja 1892., predsjeda vrhovni načelnik Sieber. On pročita odpis Zemaljske vlade od 18. lipnja 1892., u kojem se gradskom zastupstvu spočituje zaključak od 30. svibnja. Među ostalim, odpis naročito naglašuje, kako je gradsko zastupstvo »... u razpravi iznielo državnopravne odnošaje, uređene temeljnimi zakoni kako kraljevine Ugarske tako i kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, zatim je nepozvanim razpravljanjem tih zakona i prisizanjem u poviesti viših državnih činbenika, donielo zaključak, kojim je gradsko zastupstvo prekoračilo djelokrug. što mu ga opredieljuje zakon o ustrojstvu gradskih občina«.

Zemaljska vlada određuje razpust gradskog zastupstva, te ujedno imenuje vladinim povjerenikom savjetnika zemaljske vlade Adolfa Mošinsky-a.

Glavna dužnost vladinog povjerenika bila je, što prije razpisati gradske izbore. U razmaku od 9. do 13. kolovoza 1892. obavljeni su izbori za cielo gradsko zastupstvo. Prigodom tih izbora dr. Amruš nije izabran. Pobiedila je stranka sklona vladi, dok stranka neodvisnog građanstva. — »Obzoraši« gube vlast nad gradskom upravom. Od godine 1873. ta je stranka bila na čelu gradske uprave.

U skupštini gradskog zastupstva 7. rujna 1892. izabran je gradskim načelnikom Adolf Mošinsky. Nastaje novo razdoblje gradske uprave, koje se bitno razlikuje od dotadanje.

U »Zagrebu« za siečanj-ožujak t. g. opisali smo život i rad Adolfa pl. Mošinsky-a, kojom zgodom smo prikazali rad gradske uprave pod njegovim načelnikovanjem, koje je trajalo od mjeseca rujna 1892. do kolovoza 1904., kada ga opet nasliedi njegov predšastnik dr. Milan Amruš.

(Nastavit će se.)

Drago Ćepulić:

MAŽURANIĆI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Obitelj Mažuranića, za koju pokojni akademik Vladimir Mažuranić piše, da su starinom »ratari na običnom seljačkom posjedu«, te da su bili pojedinci par puta »sudci, ili kako se tada govoraše, knezi općine Novi, pod vladanjem Frankopana, a zatim, nakon katastrofe ovih velikana pod Komorom« — ta loza Mažuranića dala je Hrvatskoj, napose hrvatskoj knjizi, više iztaknutih predstavnika. Najpoznatiji je dakako ban i pjesnik »Smail-age Čengića« Ivan Mažuranić.

*

Kad sam prvi puta dospio u onu starinsku kuću u Jurjevskoj ulici u tihom gornjem gradu do male »ilirske promenade« uz Popov toranj, na poziv akademika Vladimira Mažuranića, za koga sam u »Zborniku kralja Tomislava« o 1.000 godišnjici hrvatskog kraljevstva preveo na francuzki bilježke o »Jaši Dalmatinu«, on me uzpravan, stojeći, onako visok i vitak dočeka srdačno. Ja mu smjesta odkrih, neznam, da li tajnu ili stvar njemu znanu, da sam ja Novljanin rodom. A svaki »Novljan« se odavna diči svojim rodnim mjestom. Na pitanje: »Odkud ste Vi?« Novaljnanin odgovara: »Odkud su P r i s v i t l i«! (Sa naglaskom na kraju). Znači: ban Novljanin, čovjek koga je bilo vidjeti tielom kao ljudinu, ali koga je bilo vidjeti i — duhom! Pokojni Vladimir bijaše vitka stasa, vidjelo se, da u njemu teče još neka krv. Crne puti, žarka oka, gibkih kretnja odavaše on, da potiče iz braka Novljanina, bana pučanina Ivana, i sestre Grka Dimitrije Demetra, barda slobodne, zanosne misli, (»Prosto zrakom ptica leti«) misli, koja je tada budila Grčku kao i sviet. — »E, Novljan ste; ali Novljani su ljudine . . .« Nasmiešio se . . . Rekoh mu, da sam starinom primorac, a Novljanin tek na slučaj, jer je moj otac tada tamo kao činovnik službovao. Uostalom bijaše Vladimiru naša obitelj poznata, pa je znao, i mog dragoga, sada već pokojnog otca kao pravnik. Danas sam česti gost u ovoj kući u Jurjevskoj ulici, u ovoj onizkoj kući sa starinskim izgledom gospodski širokih prozora, s gospodskim hodnikom duž fronte svih soba. u ovoj onizkoj kući, u kojoj je boravio svoje zadnje dane i ban Ivan i odakle je, kako mi priča gđa Nestorov, kćerka Vladimira, sestra gđe Ivane Brlić, starac ban polazio na šetnju na onu miniaturnu, danas upravo nevidljivu »ilirsku promenadu«. Tko danas tuda šeta, osim što se možda kao zabunom sjedne na klupu da one kućice podno Popova tornja poput neke škatulice, koja je bila — ilirska kafana. Tako se razmjeri mienjaju. Tu se na iztočnoj strani može ugledati katedrala, pogled je slobodniji, seže dalje. I ako tu sjednem kadkada — jer tko već živi u ovom gornjem gradu

od nas zaposlenih?! — ako tu sjednem uz zidove današnje pučke škole u Popovu tornju sa njenim crnim kubetom — vidim i Kaptol i Medvednicu, pogled mi se gubi, misli vole zalutati u prošlost davnu i u prošlost nedavnu, prošlost mojih izleta na Medvednicu »Zagrebačku goru«. Danas me u onoj onizkoj kući rado primaju, a ja se sjećam svog rodnog kraja, svog mora i Novoga, koji su rodili Mažuraniće, koji su rodili mene. I razgovaramo te odabiremo pjesme, koje ćemo dati odštampati, pjesme najmlađega Mažuranića, sada poručnika fregate na Crnome Moru, koji lovi mine i piše, pjesme Josipa Franje Mažuranića, za koga se sada majčinski skrbi njegova tetka gđa Nestorov-Mažuranić.

*

Bana Ivana Mažuranića život i djela svima su u Hrvatskoj više, manje poznati. Rodio se 1814., kad su Novljani izticali, da su sretni što su »svi pod oružjem pošli proti Francuzu«. Bio je namjestni učitelj u zagrebačkoj gimnaziji, nakon položene advokature gradski kurator sirotinjski u Karlovcu, gdje se 1841. oženio sa sestrom Demetrovom i 1845. izpjevao svoj ep o Smail-agi. Čuo je pričati o agi nekog Crnogorca na prolazu. Odgovara god. 1848. Mađarima: »Hrvati Mađarom«. Posvećuje sile sudstvu, biva član banske konferencije, predsjednik dvorskog dikasterija, dvorski kancelar od 1861., ban od 1873. — 1880. Stupa u mir, povlači se i u Zagrebu umire 1890.

U politici je Mažuranić poput Avelina Ćepulića držao da valja ići s Austrijom i postići na tom putu ono, što se želi. U književnost je hrvatsku ušao trajno svojim bezsmrtnim epom, koji odaje narodne crte uz klasične. Tako se već kao mladić javlja u »Danici«, a u gimnaziji na Rieci već je upio u sebe klasični duh. I u popuni »Osmana« pokazao se na visini. Njegov sin Vladimir kaže za nj. da je osim svih slavenskih jezika znao i latinski, francuzki, talijanski, njemački, englezki, mađarski, te su mu bili »pristupačni svi veliki pjesnici tih naroda«, koje je i proučavao. (I kad danas prolazim salonima gđe Nestorov i dođemo u knjižnicu, u ove dvie sobe zapremljene ormarima s knjigama iz svih područja i na svim jezicima, što tu sve ne nađem . . .) U Smail-agi se osjeća upliv starih klasika, ima upliva Dante-a i Tassa. U Smail-agi se osjeća na mjestima i upliv Byronova »Gusara«.

Poznat je književnom svietu i brat Ivanov Antun, ravnatelj riečke gimnazije, i Matija pisac glasovitog »Pogleda u Bosnu«, odličnog spomenika hrvatske proze.

*

Fran Mažuranić, pjesnik »Lišća«, pustolov života, vojnik, koji je kvitirao na službi u austrijskoj vojsci i poslije živio u Njemačkoj i tu pisao za honorar, lutao svietom 45 godina i pisao o Kongu i Kamerunu,

taj lutalac Azijom, Afrikom i Amerikom, od zore do mraka, koga je i Matoš iz poznanstva u nekim pripoviestima opisao (ma da ne posve točno) dobro je poznat hrvatskim književnim krugovima po izdnjima Matice Hrvatske i Milkovićeve »Belke«. No hoće li se igda dobiti u ruke ono, što je on pisao na njemačkom zbog kruha? Pitanje . . .

Fran nije izravan potomak banov. Njegovo ime uzeo je u književnosti i praunuk banov i Franov pranećak pa se on piše Fran Mažuranić m l a đ i.

*

Banov sin Vladimir poznat je u pravničkim redovima sa svojih »Prinosa za pravno-poviestni riečnik«, kao što je u znanstvenim hrvatskim i stranim krugovima poznat sa svojih iztraživanja o Hrvatima, koji su se iztakli u islamskom svietu. To su oni t. zv. »Sakalibi« (= Slaveni), među koje spada i Melek-Jaša Dubrovčanin, kojim se pozabavio u »Zborniku kralja Tomislava«, već u spomenutom, a na temelju koje radnje je onda njegova kćerka Ivana (Brlić-Mažuranić) napisala 1937. svoj uspjeli roman za djecu Jaša Dalmatin.

Ivana Brlić rođena 1874. izdala je 1912. pjesme, 1913. svojega »Šegrta Hlapića«, gdje se opisuju pustolovine jednog mališana, ali se proslavi svjetskom slavom tek kad 1916. iziđoše njene »Priče iz slavenske davnine.« Zimi je bilo, plane najednom borova cjepanica u sobi, i iz te iskre, iz te vatre rodi se priča »Šuma Striborova«. U tim pričama Ivaninim Dobro vazda nadjačava; tu se javljaju dobri dusi, tu život i slučaj, sve podupire Dobro. Priče su prevedene danas na njemački, švedski, francuzki, englezki, ruski, češki, slovački i poljski.

Uz ime Brlić mi se sjećamo odmah Torkvata Brlića, pa je zanimljivo čitati s poviestnog i obiteljskog vidika prepisku, koju vodi otac Ignjat sa sinom Andrijom Torkvatom, poslije poznatim emisarom bana Jelačića u Parizu. Ta prepiska je nedavno izdana od Hrvatskog Izdavalačkog Bibliografskog Zavoda.

*

F r a n M a ž u r a n i ć m l., čije prvience, dvie pjesme je nedavno donesao Ženski list, najmlađi Mažuranić, kome je tek 23 godine, sin je kapetana korvete Božidara, sina Vladimirova, i Irene rođene Türk od Karlovca-grada. Zove se on zapravo Josip-Franjo i rođen je u Karlovcu. Djetinjstvo je proveo na majčinom dvorcu Pokupje kod Karlovca, odkud je s braćom dnevno odlazio kolima u Karlovac u školu. Tu je svršio i pučku školu, kadno mu umre mati i on se s braćom preseli u Zagreb. U Zagrebu polazi srednju školu i s odlikom polaže maturu. Već kao đak se bavio pjesmom, te mu god. 1934. izda njegova tetka gđa Ivana Brlić za obiteljski krug zbirku »Pjesme«. Iza izpita zrelosti ode s mlađim bratom

u Dubrovnik, gdje bude pitomac pomorske akademije. Kao kadet putuje školskim brodom i malo zatim promaknut je u čin poručnika fregate. Mladi je pjesnik poliglot poput pradjeda te govori i piše (osim materinskog jezika) još i njemački, francuzki, španjolski, ruski, englezki, talijanski a donekle i bugarski. Već od početka rata je bio na iztočnom bojištu, a sada je na Crnom Moru poručnik fregate i hvata mine.

Motive u poeziji najmlađega Mažuranića još sve ne znamo. Oni će se polako izpoljiti. U navedenoj početničkoj zbirci on pjeva djelomice u kajkavskom, očito pod uplivom Dragutina Domjanića, o rođenom Pokupju, o dvorcu, koga je po predaji sagradio maršal Marmont, pjeva o svom vjernom psu »Tirasu«, ali se vidi, da je pod uplivom knjige, kad piše o ljubavi u tonu odrasloga i u tonu »de profundis«, osjeća se sjeta, vraćanje u prošlost. U nekim, očito kasnijim pjesmama, koje dobih na uvid, a koje ne idu u rečenu zbirku, naš »Feri« leti u željama poput Domjanića u sanje, neizpunjene, možda i nedopustive; on bi htio života, motto je »htio bih«, ali na koncu on se boji; on bi htio . . .

»Al to bi bio grieh.«

Tako se javlja i vjerski biljeg. Ipak ima već u zbirci izdanoj od tetke Ivane i pjesma »Pilot«, koja zvuči posve moderno, pjesma uzeta iz svieta tehnike:

. . . Zveka motora uzrujano ružeć
Titra kroz uzduh večernjeg mira,
Avion ječi . . .

*

Pojam »gornjega grada« (mislim sada na naš Zagreb) u mojoj se podsvijesti sad za rata sve nekako mienja i dobiva drugo značenje od običnoga. S Domjanićem smo pravili daleke izlete, s njim sam i Zagreb upoznao u svim pravcima. Ali kao da sam u prostornosti, u kojoj sam se kretao, izgubio Zagreb.

Odnosno još nisam ni postao tako posve Zagrebčanin, kao što sam sada, kad već eto 30 godina u njem živim, a sada se iz njega i ne mičem, te ga dnevno svega prekrstarim. Ekstenzivnost prostora, u kom se kretah, bijaše u obratnom razmjeru s intenzitetom, kojim osjećah Zagreb. Tu se u duševnom svietu nešto zbiva kao ono u tvarnom: što je plinu veći prostor dan, to je manja njegova napetost, on se širi . . ., a kad se zbija u uski prostor, njegova napetost raste. Zbijen u Zagreb u ovo ratno doba i ja ga sve više intenzivnije doživljavam. I kao da mi više nije gornji grad samo onaj dio »na Gričkih goricah«, poput onog Katarinskog trga sa starom gornjogradskom gimnazijom, u kojoj sam počeo gimnazju, i Katarininom

gospodskom, baroknom crkvom, u kojoj sam se tako žarko znao moliti i sad se sjećam, da nisam uzalud za pomoć u budućim olujama molio (oluje su došle, i veće dođu, nego diete sluti). Nije mi više gornji grad samo onaj rub, što okružuje Popov toranj, onih par metara, što čine miniaturnu »ilirsku promenadu«. Tu čitam stara imena naših književnika po pročeljima kuća. Nekako mi postaje gornji grad stari grad, a donji grad — moderni grad. Onda mi se čini, da je i Domjanić živio te da i ja živim nekako u gornjem gradu. A »d o n j i — m o d e r n i g r a d«, to je na pr. ova u betonu izgrađena, sva nova, Zvonimirova ulica. U duhu odlazim daleko u knjigama, u duhu gledam fine linije, široke, velike prozore aristokratskog pročelja dvorca u Pokupju, gdje bijah gostom, u duhu se šetam širokom alejom platana, Marmontovim šetalištem u Karlovcu (a sjećam se, da sam nedavno našao tamo i žičane ograde), šetam tu »Mažuranićevom obalom« obrubljenom žalobnim vrbama, uz mirnu, zelenu, plitku Kupu, ali tielom u Zagrebu, ja sam prisiljen sve više živjeti sa svakim njegovim kutićem. I tako sam česti gost i u starinskoj kući u Jurjevskoj ulici, u kojoj je boravio zadnje dane naš ban pučanin, čovjek rođen na istom moru, koje je mene rodilo, u kraju, gdje slušah kao diete pjevati o »lipoj mažurani i sitnom bosiljku«.

Vremena se mienjaju. Zagreb se razvija optimističkim tempom u moderni velegrad. U duhu gledam onu ravnicu uz Marmontovo Pokupje. I frankopanski Novigrad na Dobri i Svetice, koje vidim u daljini na obzorju prvih brda, sve je to pripadalo negda djedu mog gostoprimca Vladka, bratu Feri-evu, karlovačkom građaninu Türku. Ali tko hoće da oživi tu starinu, treba da čita bilježke povjestničara Radoslava Lopašića i Karlovčanina »Oko Kupe i Korane«. Gospodari se mienjaju, životni oblici se mienjaju. Nema više feudalne gospode, nema plemića, dvorci i kule nemaju više značaja, već sela i gradovi... Tako i naš Zagreb.

I mladi tehničar, sin gđe Aleksandre Nestorov-Mažuranić, gosp. Hristo šeće sa mnom dvorištem spomenute kuće uz rub vrta, uzporednog sa šetalištem banice Sofije, sa »Sofijnim putom«. Veče se spušta.

— Dan je bez mistike. Stvari su tu po danu kao za porabu. Dođe noć, dolazi mistika. I dobra i zla, i mistika sanja i zločina...

— Profesore, mi tu sad šećemo poput onih peripatetika: učenik s učiteljem. Vi ste moj — Sokrates, recimo tako. Ili zamislite: mandarin šeće s učenikom uz rieku, u kojoj cvate lotos... Ali eto nad našom glavom je avet rata.

— Proći će... Prolazi sve. Tko zna, ne će li Bog dati i to, da ga preturimo ne samo mi, nego i naš Feri, koji tamo dolje na Crnom moru hvata mine i veseli se negdje, da smo proturali u sviet prve njegove pjesme. Pa onda se možda svi nađemo u Marmontovu dvorcu. Slagat ćemo

zbirku Feri-evu. I tako će taj dvorac, koji je preživio i ilirsko vrieme budnica i vrieme valcera preživiti s nama i ovo vrieme marša. Onda ću ga opisati u svojoj novoj knjizi »Od valcera do marša«... Pisat ćemo predgovor zbirci Ferievih pjesama...

Vrieme je odmicalo, tama se spustila. Sjedosmo za stol večerati, a s desna motrah na kipu snažno lice seljačko i umno bana Ivana s »kaiserbartom« i podalje pitome crte zdravog, obrijanog lica, sanjivih očiju, crte Dimitrije Demetra. To su dusi, penati ove stare gospodske kuće u Jurjevskoj ulici.

Ne mari!

Danas je sreća prošla pokraj mene
I toplim me svojim dirnula dahom,
Ali je onda tiha poput sjene —
Nestala mahom.

Ja sam je gledo s čudjenjem i strahom
Ta, suviše za me bila je tudja...
Nisam ni znao u tom bljesku plahom —
Da mi se nudja.

Samo je srdce zadrhtalo moje
I plamteći divlje kucalo strastno.
Pružio za njom tad sam ruke svoje —
Bilo je kasno.

Ali ne žalim — suviše je nova.
I bolje da nikad za nju ne doznam...
Volim ju sjetu punu liepih snova —
Nju barem poznam.

FRAN MAŽURANIĆ ML.

Viktor Kučinić: (Svršetak)

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOG KAZALIŠTA

BORBA SE ZAOŠTRUJE

U sjednici kazališnoga odbora od 23. siečnja god. 1855., kojoj su prisustvovali: Klobučarić, Mallin, Frigan, Stauduar, Kukuljević, Krestić, Hatz i Prica izjavili su izpitači Demetrovih računa sliedeće: »Pregledali smo račune gospodina dra Demetra o njegovom potrošku učinjenom u Beču prigodom sastavljanja dramatičnog družtva a posliedak toga pregleda je taj, da smo proti nekim stavkama stavili prigovore i pojedine stavke brisali a neke snizili te tako imade g. Demeter prema našem obredenju njegovih računa, kad se odbije dani mu predujam — tražiti još 356 forinta od kazališnoga odbora«. Odbor nato zaključuje: »Sve račune zajedno s obrazloženim prigovorima ponovno dostaviti gospodinu Demetru te mu doglasiti posliedak učinjenoga previda po povjerenstvu za izpitivanje njegovih računa«.

Pismeni prigovor izpitača Demetrovih računa nije nam poznat, ali ga možemo vrlo lahko rekonstruirati iz dugačkog Dimitrijinog odgovora, koji se na cenzorski prigovor opravdava u trima listovima istoga datuma a to zato, jer je i svoje bečke obračune podielio u tri grupe i označio ih slovima: A, B, C,. U skupinu pod A) uvrstio je Dimitrija svoje osobne troškoce, zatim izdatke oko angažiranja glumaca te neke manje predujmove. U skupini B) izdatci su za kupnju garderobe i repertoara a u skupini C) nabrojeni su predujmovi i putni troškovi glumačkog osoblja. Rekapitulacija ovih troškova ovako je prilici izgledala:

Skupina A) za obćenite troškove — — — —	For.	591 kr	21
Skupina B) za garderobu i repertoar — — —	»	358 »	—
Skupina C) za predujmove i putne troškove — —	»	2172 »	35
Sveukupno — — — — — — — — —	For.	3121 kr	56
Odbivši Demetru podieljene akontacije — — —	»	2150 »	—
Prema tome imao bi Demeter još dobiti — — —	For.	971 kr	56

Međutim cenzori su, kako smo čas prije čitali, zaključili, da mu se »ureda radi« imade odbiti 356 forinta i Dimitrija bi prema tome imao dobiti samo 615 forinta. No i ovo nije bila konačna svota, jer su daljnjim pregledavanjem ovih računa izbile na javu neke nove činjenice, koie su djelomično bile u prilog Demtru a djelomično pak kazališnome odboru. I tako su već obređena svota uslied dugotrajnog natezanja obih stranaka čas snizavala a čas povećavala. Ali konačno je ipak Demeter nastradao.

DEMETROVA OBRANA

Čim je Dimitrija ponovno primio bečke račune — napisao je, kako smo prije istakli tri lista, u kojima je oštro ustao u obranu svojih prava i u njemačkome jeziku, koji je tada bio službeu, nastojao je, da temeljito obrazloži u Beču učinjene izdatke. Ovi su listovi imali naslov: »Moje opazke na prigovore gospode cenzora« a u prievodu glase:

A) Prvi list:

Slavnom kazališnom odboru!

U punomoći, koju je podpisani primio od kazališnoga odbora, izričito je navedeno, da je on ovlašten najmiti glumce posredno ili neposredno t. j. putem kaz. agenta ili drugog posrednika. Podpisani se trudio dva puna tjedna, da bez posrednika sakupi potrebne igrače i igračice, a kad mu to nije uspjelo, jer su sve razpoložive sile već bile angažirane, tek kad se obratio g. Frölichu, poznatom i u kazališnome svietu štovanom književniku i konačno se prema njegovim savjetima stavio u sporazum s ovlaštenim kaazlištnim agentom g. Alojzom Wognerom. Gospodin Frölich nije dobio 15 forinta samo zato, što mi je pronašao pouzdanog i poduzetnog agenta kakav je g. Wagner već i zato, što mi je i sam preporučio nekoliko dobrih umjetnika. Gospodin se pak Wagner trudio kroz punih šest tje-

dana, da za malene plaće, koje su bile određene glumcima zagrebačkoga kazališta, sastavi sposobnu družinu i to upravo u doba, kad je glumaca bilo najmanje. Zato su mi podpunoma nerazumljiva predbacivanja odbora u toj stvari, a to može potvrditi i svaki poznavalac kazališne umjetnosti.

Još mi je nerazumljiviji onaj nepravedan prigovor gg. cenzora prigodom pregleda mojih računa: »Da je odbor htio platiti kazališnoga agenta, onda ne bi ovakovu zadaću, koja je odbor skupo stajala, povjerio g. Demetru«. Ova tvrdnja gg. cenzora sasma je neizpravna i to iz ovih razloga: i ako je podpisani dao putem g. Wagnera angažirati pojedine igrače to je on uzprkos toga imao pune ruke posla. U prvome redu trebalo je izpitati umjetničke sposobnosti najmljenih igrača, zatim uglaviti plaće pa sklopiti sa svakom pojedinom osobom odgovarajući ugovor — a za sve to treba mnogo truda i obzira, takta, izkustva i odlučnosti. Podpisani, i ako mu je pomagao kazališni agent, nije bio badava u Beču, kako to tvrde neka gospoda iz odbora. Za Boga miloga, pa tako rade svi pametni direktori: obrate se na kaz. agenta, a taj im predvađa pojedine igrače. Direktori ih zatim sami izpituju i prave s njima pokuse, inače bi često bili prevareni, jer kaz. agenti nisu baš odviše savjestni i krepostni ljudi. Razumljivo je, da im se za njihov trud mora platiti stanovita svota.

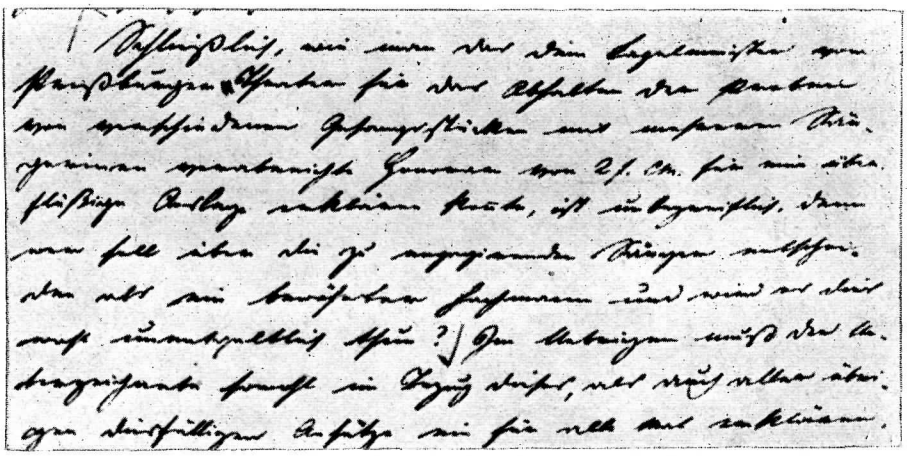

Izvadak iz Demetrovoga lista od 17. veljače godine 1885., u kojem on na njemačkom jeziku brani svoje pravo

Čudi me, da slavni odbor prigovara, što sam dao neke glumce i glumice p o d u č a v a t i u i l i r s k o m j e z i k u — a ozbiljno se nakanilo utemeljiti narodnu pozornicu. Bez podučavanja ilirskoga jezika u Beču, ne bi mogla gospođica Adelsheim a niti supruzi Černi nastupiti u Zagrebu u ilirskoj igri. Mali izdatak, koji je s time u vezi učinjen, nije bio suvišan a pogotovo ne stoga što u Zagrebu nemamo ilirskih igrača.

Što se tiče stavke IV. izgleda, da je gospodi cenzorima nepoznat sadržaj jednog kazališnog a l m a n a k a. Ta kako bi inače mogli tome prigovoriti? U takvom je djelu podpuni popis njemačkih glumaca i glumica s njihovim boravištem a navedene su i njihove umjetničke sposobnosti. Samo iz ove knjige mogao se podpisani osvjedočiti, da li su navodi pojedinih igrača istiniti. Samo iz ove knjige mogao je

podpisani doznati, kuda se imade obratiti, ako mu je koja osoba preporučena, Za kupnju kazališnoga almanaka nije bilo potrebno izdati poseban nalog, jer istoga nabavljaju sva kazališta pa i ona najmanja. ,

Cenzori nadalje prigovaraju izdatcima za izlete, za vožnje kočijom, omnibusom i željeznicom. Putovanja k pojedinim kazalištima, kad se traži personal, su neizbježiva, a isto se tako mora putovati k onome, koga se želi angažirati — ako taj nije slučajno u Beču. Naravno, da se kod ovakovih putovonja i posjeta a naročito prigodom sklapanja ugovora ne može izbjeći manjim čašćenjima.

I troškovi učinjeni prigodom pokusa s pjevačima prije angažmana — nerazumljivi su gg. cenzorima. Međutim ova gospoda moraju znati, da se pokus s pjevačima ili pjevačicama ne može obaviti bez glasovima i glasovirača. Podpisani je sve izpite obavio u Beču, da se ne moraju vršiti u Zagrebu, što bi bilo skopčano s još većim troškovima i neprilikama. Dakle podpisanom je bila najbolja namjera, da narodnome kazalištu ide u svemu na ruku i slavni mu odbor krivo čini, što njegovom radu prigovara, a to tim više, što je podpisani javio iz Beča odboru, da će s igračima činiti pokuse, ali na to nije dobio nikakova odgovora. Konačno: kako se može smatrati izdatok od 2 forinta za kapelnika presburškog kazališta suvišnim, kad je on obavio audicije s pojedinim pjevačima i pjevačicama. Ta tko će pjevače bolje izpitati nego jedan stručnjak? A misle li gospoda od slavnoga odbora, da će to on badava činiti?

Ustalom, podpisani, gledom na danu mu punomoć jednom za uviek izjavljuje, da nije dužan davati odboru potanke izvještaje — već samo sveobći opis, i nije bio dužan, da traži za svaki pojedini korak i za svaki i najmanji izdatak posebnu punomoć. Time podpisani odbija sve prigovore, koji su sa strane slavnoga odbora pod kojekakvim izlikama učinjeni njegovim obračunima, a ako će se takovi prigovori i nadalje stavljati — podpisani će se tada poslužiti slovom zakona.

U Zagrebu dne 17. veljače 1855. Dr. Demeter

B) Drugi list:

Slavnom kazališnom odboru!

Ne mogu nikako pristati, da mi se odbija svota, koju sam izplatio za posuđene garderobe »Norme« i »Lucrezie«, jer ta je garderoba bila po nalogu odbora već dva puta upotrebljena. Time je slavni odbor dokazao, da je kupnju ovih garderoba odobrio i prema tome nije u redu, da mi se ova svota odbije.

Podpisani je u popratnome listu, koji je bio obračunima priložen, izjavio, da je kupnja partitura za opere »Belisar« i »Sonanbula« bila od koristi po naše kazalište, jer su to danas najomiljenije opere, a k tome sam ih dobio za veoma nizku cienu. U ostalom, Belisar je bio već djelomično izveden u glazbenom »Quodlibetu« a osim toga, ova se opera nalazi već 4 mjeseca u kazališnoj biblioteci, a da sve do danas nije radi toga učinjen niti najmanji prigovor od strane slavnoga odbora a niti je podpisanome za upotrebu ove opere i za njezino zadržavanje u kazališnom arkivu data ikakova odšteta. Da toga nije bilo podpisani bi je sigurno koristnije upotriebio.

Prema tome zaključujem, da je kupnja ove opere bila odobrena od strane odbora i u najgorjem slučaju može se od mojega obračuna odbiti samo 30 forinti, što sam ih izdao za partituru »Sonanbule«.

U Zagrebu dne 17. veljače 1855. Dr. Demeter

C) Treći list:

Slavnom kazališnom odboru!

Glede predujmova, koje sam igračima u Beču izplatio saobćujem slavnom odboru sliedeće: svima se igračima odbijaju predujmovi od njihovih plaća, odbor dakle ne izdaje novac Narodnoga kazališta — već predujmljeni novac u mjesečnim obrocima natrag utjeriva od plaća, koje dobivaju pojedini igrači. Narodno kazalište nema kod toga nikakove štete, jer su se svi glumci i glumice obvezali, da im se predujmljene svote odbijaju od njihovih gaža.

Što se tiče putnih troškova, neka se slavni odbor popita kod kazališnih stručnjaka pa će doznati, da glumcima i glumicama prvoga reda pripada kod svih putovanja prvi a ne drugi željeznički razred.

Podpisani dakle nije mogao, kako je to slavni odbor zahtjevao, da sa 12 forinta po osobi namiri putni trošak do Zagreba, jer to nije odvisilo od podpisanoga, već od običnitog običaja u kazališnome svietu. Podpisani dakle nije dužan da novčano strada, kad nije ni najmanje kriv i prema tome ne bi bilo častno, da jedna ovako ugledna institucija kao što je Narodno kazalište — meni odbija ono, što sam izdao u korist samoga kazališta.

Priznajem, da je predujam, kojeg je primila gospođica Springer izplaćen mojom nepažnjom i voljan sam ga namiriti iz moje vlastite novčarke. Izplaćeni predujmovi gg. Motzenu i Singeru moraju se odobriti, jer je tako odbor na jednoj od svojih sjednica zaključio i to uz uvjet, ako podpisani razkine ugovor s gospođicom Springer i preuzme njezin predujam.

Podpisani je ovome zahtjevu slavnoga odbora udovoljio i stoga se nada, da će i odbor svoj zaključak poštivati. Zato imade odbor a ne podpisani, preuzeti na sebe predujmove gg. Motzena i Singera, kako je to vidljivo iz zapisnika odborske sjednice.

U Zagrebu dne 17. veljače 1855. Dr. Demeter

Ova tri Demetrova lista pročitana su na sjednici kazališnoga odbora od 24. veljače godine 1855. Nije se o njima mnogo razpravljalo, već je na brzu ruku stvoren zaključak: »Dr. Demeter podnio je svoje opazke upravljene protiv prigovora ovoga odbora u pogledu njegovih računa o potrošku učinjenom u Beču, kad je sastavlao dramatično i operno družtvo. Ovi njegovi pismeni prigovori imadu se predati zato određenim povjerenikom gg. Friganu i Stauduaru s tim nalogom, da ih preizpitaju i svoje mienje ovome odboru što skorije podnesu«. Tako je bilo i učinjeno.

CENZORI ODGOVARAJU

Frigan i Stauduar imali su dosta posla dok su »preizpitali« Demetrove prigovore i konačno 24. ožujka šalju kazališnome odboru pismenu predstavku:

»Na prigovore g. dra Demetra protiv rada podpisanih cenzora odgovaramo slavnome odboru sliedeće: odbor je doduše opunomoćio gospodina Demetra, da bilo posredno bilo neposredno sastavi glumačku družinu za Narodno kazalište u Zagrebu — ali ga nije ovlastio, da tom prilikom čini suvišne troškove. Ako nije mogao da u dvotjednom boravku u Beču takovo družtvo sastavi — bilo bi mnogo

bolje, jeftinije a i prikladnije, da se je u javnim listovima oglasilo, da kazalište u Zagrebu traži glumce i glumice. Tako bi se sigurno javili mnogi igrači a moguće i daleko bolji od onih, što ih je g. Demeter u Beču sakupio i s njima posebne pokuse obdržavao a koncem se konca ipak izpostavilo, da nijedan nije sposoban za naše kazalište.

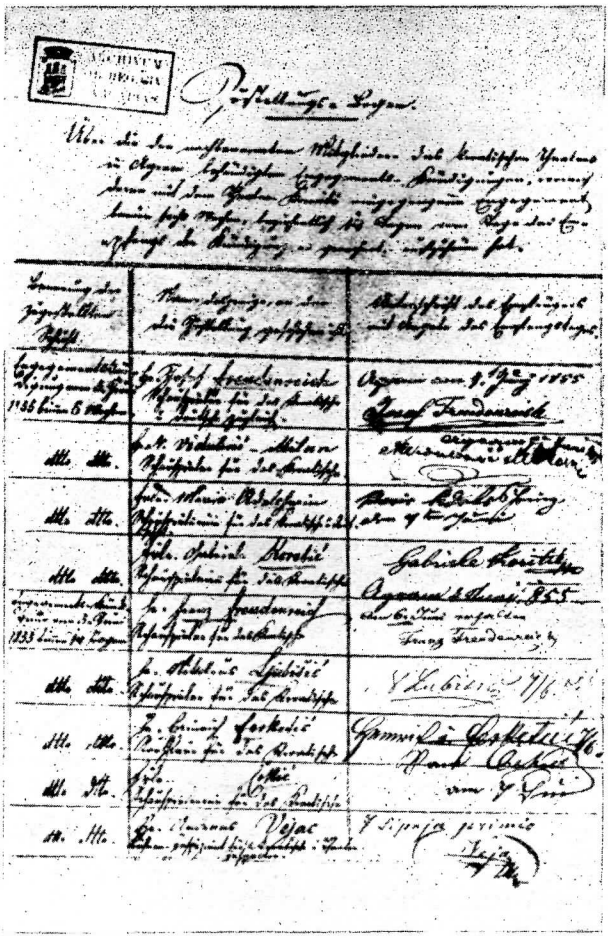

Dva mjeseca nakon što je redatelj Rudolf Stephan preuzeo zagrebačko kazalište u zakup, bila je hrvatska drama razpuštena a glumcima i glumicama kroz »Zustellung-Bogen« odkazano. Svak je morao svojim podpisom potvrditi, da je odkaz primio na znanje a medju drugima također Josip i Franjo Freundereich.

I onako je g. Demeter namjestio igrače uz pomoć agenta Wagnera, koji je opet putem novinskih oglasa sabrao ove glumce. Dakle da smo se poslužili takovim oglasom, mnogo bi jeftinije prošli, jer po Demetru u Zagreb dovedeni glumci i onako — osim nekoliko iznimaka — ne odgovaraju svojoj svrsi a niti su jeftini a pogotovo ne oni od opere, koji su već nakon prve predstave bili odpušteni. Dakle rad kazališnog agenta Wagnera bio je posvema suvišan i bezkoristan.

Kupnja kazališnoga almanaka bila je nepotrebna. Zašto nam je dakle g. Demeter doveo u Zagreb tako slabe sile, kad mu je almanak kod izbora umjetnika tako dobro služio?

Izdatci učinjeni za razna putovanja i čašćenja glumaca i glumica nisu ničim opravdani i g. Demeter nije bio ovlašten, da takove izdatke čini. Doktor Demeter zaračunao nam je svoje putne troškove — ali nije imao prava, da nam naprti troškove za gošćenja glumaca i glumica.

Pod korepeticijom razumieva se vršenje brojnih pokusa — a da su takovi u Beču, Badenu ili Mödlingu doista bili vršeni — ne bi naša »Lucrezija« tako jadno izpala. Tvrdnja g. Demetra, da je garderoba za »Normu« i »Lucreziju«, koju je on u Beču nabavio po kazališnom odboru preuzeta i dapače na predstavama upotrebljavana — sasma je bez temelja, jer rečenu garderobu nije odbor nikada preuzeo a niti se što od nje upotrebljavalo kod kazališnih predstava. Sve se ovo odnosi i na garderobu opere »Belisar«.

Ako je g. Mallin iz susretljivosti i prijateljstva spram gospodina Demetra izdane predujmove preuzeo i odbijao ih od plaća glumaca, to još ne stoji, da g. Demeter i neutjerive predujmove može natovariti Narodnome kazalištu. I putne troškove nije g. Demeter smio povisiti bez odobrenja odbora već se imao držati danih mu uputa. Isto tako ne može g. Demeter ničim dokazati, da su predujmovi izplaćeni gg. Motzenu i Singeru bili po odboru odobreni.

Frigan
Stauduar

Dok su trajale ove prepirke između kazališnoga odbora i Demetra, izbile su u samome odboru trzavice zbog težkog novčanog stanja Narodnoga kazališta. Neki su predlagali, da se kazalište opet preda u ruke kakvom stranom poduzetniku, a ti su i pobiedili.

REDATELJ ŠTEFAN UZIMA KAZALIŠTE U ZAKUP

Na sjednici kazališnoga odbora od 2. ožujka 1855. prihvaćen je sliedeći predlog: »Budući da je za vrieme od 15. rujna 1854. pa do konca veljače 1855. nastao u kazališnoj pieneznici deficit od 2400 forinta, bude zaključeno, da se kazalište preda u ruke dosadanjeg redatelja g. Rudolfa Stephana za vrieme od jedne godine«. Dana 3. ožujka iste godine sklopljen je sa režiserom Štefanom ovaj

UGOVOR

između upravljajućeg odbora Narodnog kazališta i kazališnog poduzetnika Rudolfa Štefana, bude danas učinjen sliedeći sporazum: Upravljajući odbor Narodnog kazališta, po odluci sjednice prepušta gospodinu Rudolfu Štefanu, kazališnom poduzetniku, upravu i ravnanje Narodnog kazališta u Zagrebu, sa svima pravima i razpolaganjem kazališnih potrebština razumievajući pod tim: pokućtvo, dekoracije, odiela i knjižnicu, poduzeće drame i sveobće javne produkcije, privremeno za vrieme jedne godine, od Cvietnice nedjelje ove godine t. j. od 31. ožujka 1855. do 31. ožujka dojduće godine 1856. pod ovim uvjetima:

1. Poduzetnik će dobiti samo određene prostorije potrebne za dramu, igru i druge javne produkcije ali izuzetno cieloga reda loža u prvome redu, koje će odbor

zadržati za vlastitu uporabu, kao i plesnu dvoranu i to za trajanje pokladnih dana, za krabuljne plesove, izvan koje dobe ostati će dvorana na razpolaganje upravi, konačno u bližnjoj zgradi i to u drugome katu široku sobu na ulicu i stražnju sobu sa nuzprostorijama za svoju potrebu, pod prepuštenim njemu prostorijama razumljivo je, da nije u kazališnoj zgradi nalazeća se viećnica uključena.

2. Pošto je upravljajući odbor već nekoje lože u prizemlju i u drugom redu iznajmio do 15. rujna 1855. to ne smije kazališni poduzetnik od upravljajućeg odbora za ovo vrieme nikakve odštete tražiti.

3. Ako ne bi kazališni poduzetnik do 31. ožujka o. g. položio kauciju u iznosu od 500 forinta srebra na ruke upravljajućeg odbora, onda odbor ima pravo, da odbije predaju kazališta rečenom poduzetniku.

4. Ulazne karte ostanu iste kao dosad za cielo vrieme trajanja ovog ugovora i povišica istih ne može uslieditи bez sporazuma sa upravljajućim odborom.

5. Poduzetnik se obvezuje da će kao odštetu za najam garderobe i knjižnice platiti upravnom odboru godišnje 250 forinti srebra, također i onda ako iste stvari budu upotrebljene za hrvatske predstave izvan Zagreba.

6. Poduzetnik obećaje, da će u subotu, nedjelju kao i svakoga svetka po volji kazališnoga odbora, dati garderobu i knjižnicu za hrvatske predstave a isto tako da će ustupiti takozvane potrebne statiste kao i zborove.

7. Ako bi poduzetnik nekoje dekoracije na svoj trošak nabavio — to postaju iste bez ikakove odštete vlastničtvo kazališta.

8. U slučaju nesporazuma među poduzetnikom i njegovim osobljem, taj će se spor urediti posredovanjem upravljajućeg odbora.

9. Poduzetnik preuzima iznimno jamstvo i odgovornost što se tiče iznajmljivanja loža občinstvu a koje odbor nije za sebe uzeo i mora ih javno oglasiti.

10. Poduzetnik je dužan dati dvie predstave u dobrotvorne svrhe određene po upravi i čisti prihod predati u rečenu svrhu.

11. Grijanje kazališta u zimsko doba mora poduzetnik na svoj trošak vršiti.

12. Poduzetnik se obvezuje mienjati predstave u glumi, šali i operi, uviek s obzirom na vrst, za koju je zagrebačko narodno kazalište prikladno i to za cielo vrieme trajanja njegovog ugovora.

13. Obvezuje se ovdašnje glazbenike: Pokornyja, Oerthla, Schwarza, Pittnera, Franza, Mallingera u orkestru uz odgovarajuće uvjete postojeće od prije, zadržati a tako po mogućnosti i druge članove orkestra.

14. Predaja i primanje pod stavkom 1. naznačenih prostorija i u njima nalazećih se potrebština i pokućtva kao i knjižnice i garderobe, usliedit će u ovoj nedjelji cvietnici, inventarno, čemu će odbor odrediti posebnoga komisara iz svoje sredine. Po dovršenoj predaji i primki, biti će sastavljen pismeni invertar, koji mora biti podpisan po odborniku ove uprave kao i po poduzetniku, a po ovom inventaru biti će na kraju trajanja ugovora preuzete natrag sve predane stvari, a kako se samo po sebi razumije biti će kazališni poduzetnik za svu po naravnoj upotrebi stvari nastalu štetu ili manju vriednost istih podpunoma odgovoran.

Ovaj ugovor je za upravljajući odbor od predsjednika i tajnika na jednoj, a od kazališnoga poduzetnika na drugoj strani vlastoručno podpisan i to u dva isto glaseća primjerka, kojeg su dobili: jednog kazališni upravni odbor a drugog kazališni poduzetnik.

U Zagrebu dne 3. ožujka 1855.

Rudolf Stephan, kaz. poduzetnik.

Klobučarić, predsjednik
Prica, tajnik

Kazališni odbor imao je i nadalje vrhovnu upravu i nadzor nad poslovanjem novoga poduzetnika Štefana, a da mu se rad donekle olakša podieljen mu je zajam. No kako kazalište nije imalo gotovine, to je na dojdućoj sjednici dano ovlaštenje Naumu M a l l i n u »da bilo gdi poište z a j a m od 2.000 forinta uz odgovarajuće kamate«. Izgleda, da je ovaj zajam podielio kazalištu Mallin iz svoga džepa a pitanje je, da li mu je ikada bio povraćen.

KONAČNA LIKVIDACIJA DEMETROVIH RAČUNA

Tek sada, kad je u kazalištu nastalo novo doba, ponovno se pristupilo rješavanju spora s Dimitrijom Demetrom. To naslućujemo iz izvadka kazališnoga zapisnika od 8. srpnja: »Budu opet razpravljene opazke putnoga računa dra Demetra na prigovore odbora upravljenih protiv njegovih računa o učinjenom potrožku u Beču kod prikupljanja dramatičnog družtva

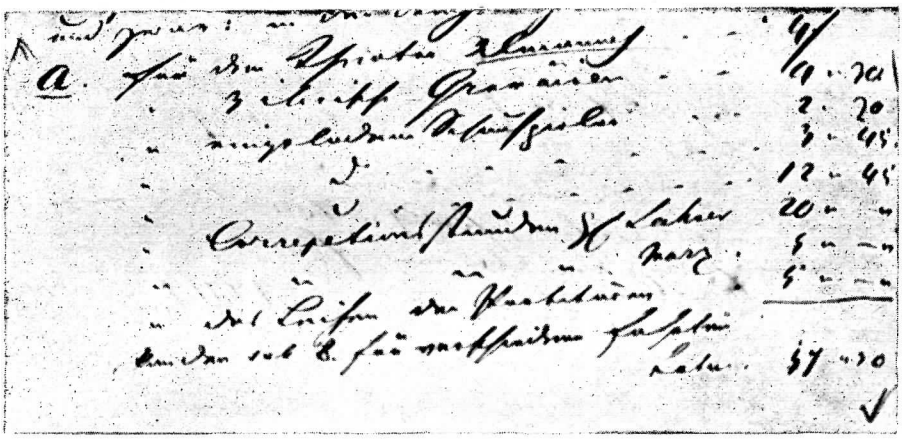

Izsječak iz elaborata izpitivača Demetrovih računa prema kojem se imade Demetru odbiti »Für den Theater Almanah For. 4« itd.

za zimski tečaj 1854.-1855. i bude odlučeno, da gg. Frigan i Staudar sastave potanki prikaz svih stavkah, koje odbor priznaje i odobrava i koje je pripravan nadoknaditi g. Demetru a potom izbaciti onu svotu, koju je odbor pripravan još platiti u to ime pak mu onda taj izkaz predočiti s tim pozivom neka se izjavi o tom, da li je s time zadovoljan ili nije«.

Demeter nije više odboru pismeno odgovarao, ali je zato oštrim riječima po zagrebačkim kavanama i gostionicama napadao Klobučarića, Frigana i Stauduara i grozio se, da će kazališni odbor tužiti sudu. I bezimeni kritičar u »Narodnim Novinama« sve je žešće udarao po kazališnoj upravi zbog nerada, tako da su mnogi mislili, da ove kritike piše ili sam Demeter ili po njemu inspirirana osoba. Kad je već vrag uzeo šalu, odlučiše se Frigan i Stauduar da posjete Demetra u njegovom stanu. Na ovom »verlo ljubaznom posielu« konačno je uspielo stvoriti nekakav sporazum

— a o svome uspjehu ili neuspjehu izvjestili su izpitači Demetrovih računa kazališnu upravu ovim riečima:

Slavni odbore!

Budući da je g. dr. Demeter prigovorio načinu, po kojem su njegovi bečki obračuni preizpitani — to smo ih ponovno pregledali i konstatirali, da su nekoji izdaci bili suvišni a neki pak prevsoki. Obaviestili smo ponovno g. Demetra o tome, ali on je izjavio da više ništa ne popušta i tvrdi, da su svi ovi izdatci učinjeni samo u korist narodnoga kazališta, čiji je on punomoćenik tada bio. A u punomoći, koju je od kazališnoga odbora dobio, doista stoji, da on može posredno ili neposredno (vidi »Zagreb« 1941. strana 289) sastaviti kazališnu družinu. Gospodin Demeter veli, da će protiv odbora, koji opovrgava njegove izdatke učinjene u Beču poduzeti druge korake i to putem svoga p r a v n o g a z a s t u p n i k a. Tek na opetovane predstavke podpisanih cenzora pristao je g. Demeter da neke stavke u svome obračunu briše ili snizi i to:

U grupi A) za kazališni almanak	— — — — — — — — —	For	4 kr —
za tri ilirske gramatike	— — — — — — — —	„	4 „ 30
za čašćenje igrača i igračica	— — — — — — — —	„	19 „ —
za poduku u ilirskome jeziku g. Lehner	— — — —	„	20 „ —
za poduku u ilirskom jeziku gdjici Marinelli	— — —	„	5 „ —
za posuđene partiture	— — — — — — — —	„	5 „ —
za troškove raznih putovanja	— — — — — — —	„	37 „ 04
		For	94 kr 34
U grupi A) bila je prvotna svota	— — — — — — — — —	For	591 kr 21
Tu je g. Demeter ukupno popustio	— — — — — — — —	„	94 „ 34
Prema tomu imade za ovu grupu g. Demeter primiti	— — — —	For	496 kr 47

U grupi izdataka pod B) popustio je g. Demeter samo iznos kojim je kupio partituru za »Sonanbulu«. U toj grupi izdataka bila

je prvotna svota	— — — — — — — — — — — —	For	358 kr —
Odpis za »Sonanbulu«	— — — — — — — — — — —	„	30 „ —
Prema tome imade g. Demeter za ovu grupu primiti	— — — —	For	328 kr —

U grupi izdataka pod C) pristao je g. Demeter da se odbije obični i izvanredni predujam, kojeg je podielio gospođi Springer.

Prvotna svota ove grupe iznosila je	— — — — — — — —	For	2172 kr 35
Odbivši predujam gdje Springer	— — — — — — — — —	„	461 „ 35
Za tu grupu imade g. Demeter još dobiti	— — — — — —	For	1711 kr —

ili sveukupno For 2.535 kr 47. Nije nam uspjelo da g. Demetra nagovorimo na daljnje popuštanje. Naprotiv dr. Demeter traži, da mu kazališna uprava izplati 4% k a m a t a na neizplaćenu svotu i to od dana, kad je svoje obračune predao kazališnome odboru.

Podpisani misle, da je g. Demeter prema danoj mu punomoći bio u pravu, da kazališne članove angažira sam ili putem kazališnog agenta. Isto tako misle podpisani, da bi bilo najbolje, da se likvidirana svota g. Demetru izplati i ne bi bilo uputno upuštati se u sudbenu parnicu, a veoma je dvojbeno, da bi ta izpala u korist narodnoga kazališta.

U Zagrebu dne 29. studenoga 1855.

Stauduar
Frigan

Na sjednici kazališnoga odbora od 4. prosinca 1855. razpravljalo se o ovom konačnom obračunu. Predsjedniku Klobučariću učinilo se, da su cenzori u zadnje vrieme postali i suviše popustljivi prema Demetru — zato predloži, da se od likvidirane svote o d b i j e još 70 forinta. Naravno, da je predlog Klobučarića bio prihvaćen. Tajnik Prica uveo je tom prilikom u kazališni zapisnik ove rieči: »Gospoda odbornici Frigan i Stauduar javljaju, da su se po nalogu odbora opet sastali s g. Demetrom te s njime u pogledu njegove tražbine odnosno računah o učinjenom potrošku u Beču pri sastavljanju družtva za ovdašnje kazalište sporazumjeli tako.

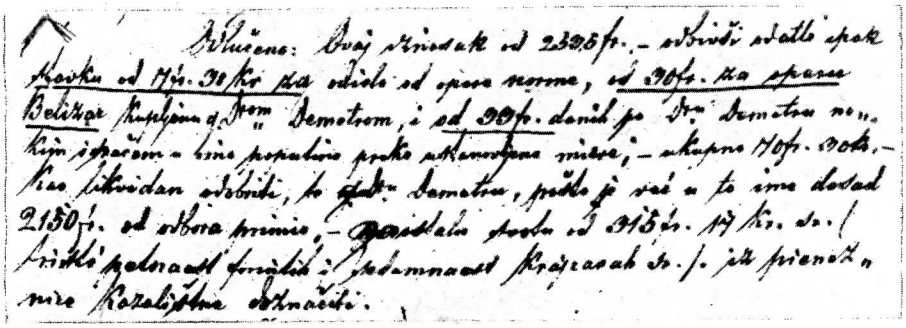

Iz kazališnoga zapisnika, u kojem se po zadnji puta spominju Demetrovi obračuni: »..... a zaostalu svotu od 315 for 17 kr. sr. iz pieneznice kazališne doznačiti«.

da se uzme za likvidnu svotu 2535 forinti i 47 krajcara kao ukupna tražbina gospodina Demetra. ODLUČENO: Ovaj iznos od 2535 for. 47 kr. odbivši odatle ipak stavku od 7 for. 30 kr. za odielo »Norme«, zatim 30 for. za operu »Belisar« kupljenu po g. Demetru i 33 for. danih po g. Demetru nekojim igračem u ime poputnine preko ustanovljene mjere — ukupno 70 for. 30 kr. kao likvidan iznos odobriti te dru Demetru, pošto je već u to ime dobio dosad 2150 for. zaostalu svotu od 315 for. i 17 kr. iz peneznice kazališne doznačiti«.

Nekako pred Božić godine 1855. primio je Demeter 315 for. i 17 kr. Mogao je tek djelomično da povrati dug svojoj dobroj sestri Rozi, koja je na taj novac tako dugo i tako strpljivo čekala. Odkinuli su mu od njegove poštene tražbine 656 forinta, a to je s njegovim ostalim privatnim izdatcima, koje je učinio u Beču, a da ih nije stavio u obračun — bila dosta velika svota, s kojom je mogao dobro proživjeti više od godinu dana.

Međutim Dimitrija je i ovaj materijalni udarac pregorio. Povukao se strašno ogorčen u samoću i sve do godine 1858. nije se više bavio javnim kazališnim radom — a to je bilo od velike štete po naše, tek osnovano kazalište, kojem bi, u to vrieme i te kako dobro došao čovjek Demetrovog znanja, marljivosti i poštenja.

Dr. Antun Goglia, Zagreb: [Svršetak]

HRV. PJEV. DRUŽTVO »KOLO« U ZAGREBU

God. 1903. izabran je za drugog zborovođu hrv. skladatelj Vilko Novak (1865.—1918.), a g. 1904. za družtvenog predsjednika profesor i književnik Tomislav Ivkanec (1844.—1912.).

Najvažniji događaj g. 1904. bilo je putovanje »Kola« k proslavi posvete barjaka hrv. pjev. družtva »Gundulić« u Dubrovniku.

Družtvo se dne 19. svibnja preko Rieke parobrodom zaputilo do Splita, gdje je 21. svibnja priredilo koncert u občinskom kazalištu. Dne 22. svibnja prispjeli su Kolaši u Dubrovnik i razgledali grad i okolicu, a na večer prisustvovali sjajnoj predstavi u Boninom kazalištu, gdje se davala Zagorkina drama: Evica Gubčeva.

Dne 23. svibnja bila je posveta barjaka a na večer svečana akademija, kod koje je »Kolo« samostalno pjevalo neke zborove. Frenetičnom odobravanju nije bilo kraja tako, da je družtvo moralo dodati još više zborova. Na povratku kroz Bosnu, priredilo je »Kolo« koncert u Mostaru dne 24. svibnja, a dne 25. svibnja u Sarajevu.

Drugo veliko nastojanje »Kola« u g. 1904. bila je izvedba oratorija »Sveti Francisko«, što ga je skladao Petar Franjevac Hartmann von an der Lan-Hochbrunn. To je bila prva izvedba u Zagrebu. Priredba je bila dana 21. i 22. travnja u crkvi o.o. Isusovaca. Oratorij napisan je za sole, sborove, orkestar i harmonij. Sudjelovali su pjevači iz Beča: Oratorijske pjevačice Rita Kuryi i Helena Holecsek i bas Vjekoslav Stjeskal te domaći tenor Cammarota. U zborovima uz pjevače »Kola pjevale su gospoje i gospojice amaterke i pjevači glasb. i pjevačkog družtva »Vienac« iz nadbiskupskog sjemeništa. Dirigirao je sam skladatelj.

Dne 15. svibnja pjevalo je družtvo kod sprovoda hrv. književnika Eugenija Kumičića.

Dne 8. travnja 1905. umro je pokrovitelj družtva biskup J. J. Strossmayer. Zbor i odbor »Kola« sudjelovali su pod barjakom u Đakovu kod pokopa velikog hrv. mecene, položili na odar vienac i odpjevali Eisenhuthovu tužaljku »Nad grobom«. Posebice oprostilo se družtvo od pokojnika u kripti, odpjevavši Jelenovu tužaljku »Čuj nas gospodine«. Dne 30. travnja održao je član odbor i književnik Milan Zjalić na glavnoj skupštini predavanje pod naslovom »Strossmayer i »Kolo«.

Dne 11. svibnja umro je hrvatski historičar i prebendar kaptola zagrebačkog Zagrebčanin Ivan Tkalčić. Nad grobom pjevalo je »Kolo« Eisenhuthovu tužaljku »Nad grobom«.

G. 1905. uređena je vrtna restauracija na južnoj strani pjevačkog doma.

Nacrte za to izradio je prof. ing. Janko Holjac, podpredsjednik družtva. Te godine Izdalo je »Kolo« u vlastitoj nakladi »Sbirku izabranih hrvatsko-slovenskih sborova«, koju je uredio Faller.

»Hrvatski Sokol« slavio je 16. i 17. rujna svoju tridesetgodišnjicu obstanka i posvetu novog barjaka. Dne 17. rujna pjevalo je »Kolo« kod svečane mise u prvostolnoj crkvi Novakovu »Staroslavensku misu«.

Dne 2. i 3. rujna 1906. održavao se u Zagrebu prvi hrvatski svesokolski slet. »Kolo« s ostalim hrv. pjev. družtvima odpjevalo je pred umjetničkim paviljonom hrvatsku himnu i Sokolsku koračnicu. Dne 3. rujna sudjelovalo je družtvo na monstru koncertu u izložbenom prostoru.

U mjesecu listopadu 1906. izabrana je gđa Ivana Arnold rođ. Cuculić pročelnicom ženskog sbora: G. 1908. zahvalila se na toj časti.

G. 1907. slavila se sedamdeset i šesta godišnjica Zajčeva života i dovršenje njegova 1000 opusa.

U proslavu tog jubileja priredilo je »Kolo« izvedbu svečareve alegorične opere u tri čina »Prvi grieh« na rieči hrv. pjesnika Silvija S. Kranjčevića. Praizvedba bila je 25. travnja 1907. u hrv. kazalištu u obliku oratorija bez pozornice a dirigirao je Faller.

G. 1907. izabran je predsjednikom gradski fizik dr. Đuro Rihtarić (1864.—1919.) a u prosincu 1908. zborovođom glasbenik i skladatelj Antun Anděl (* 1880.), koji je to zvanje vršio do g. 1919.

Dne 8. rujna umro je u Münchenu odlučni rodoljub hrv. književnik, intendant hrv. kazališta, odbornik i podpredsjednik družtva dr. Stjepan Miletić. Kad su zemni ostanci pokojnika prevezeni u Zagreb, izkazalo mu je družtvo pod barjakom posljednju počast, izpративši ga do groba pjesmom tužaljkom.

Dne pako 21. studenoga prisustvovalo je »Kolo« sprovodu političara i pobornika hrvatskih prava dra Davida Starčevića (1840.—1908.) i odpjevalo jednu tužaljku.

God. 1909. pokazalo je »Kolo« glasbenu spremu, kad je pod ravnanjem zborovođe Anděla izvelo veliki oratorij »Stvaranje svieta« (Die Schöpfung) od velikog skladatelja Josefa Haydna. Ova skladba izvedena je u hrv. kazalištu 19. i 21. svibnja na uspomenu stogodišnjice smrti skladatelja.

Kod proslave stogodišnjice rođenja dra Ljudevita Gaja u Krapini dne 15. kolovoza 1909. prisustvovalo je »Kolo« a isto i dne 22. kolovoza odkriću spomen-ploće, što je družba Braće Hrvatskog Zmaja postavila na kući br. 4 u Ilici sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu gdje je g. 1870. umro Gaj.

Na glavnoj skupštini dne 24. travnja 1910. izabran je predsjednikom družtva veleposjednik Dragan Turković (1855.—1916.), koji je g. 1911. poklonio družtvu 5000 kruna.

Ove godine postaviše Braća Hrvatskog Zmaja spomen-ploču pok. historičaru i prebendaru Ivanu Krst. Tkalčiću na kući br. 45 u Novoj Vesi, u kojoj se Tkalčić rodio. Kod odkrića te ploče 26. svibnja sudjelovalo je »Kolo«.

Dne 30. lipnja 1910. umro je nestor hrvatskih pjesnika Ivan vitez Trnski. Družtvo je pod barjakom sudjelovalo sprovodu.

Te godine proslavljen je u Klanjcu spomenik pjesniku hrvatske himne Antunu Mihanoviću (1796.—1861.). Odkriće tog spomenika bilo je 7. kolovoza. Toj svečanosti prisustvovalo je »Kolo« i pjevalo kod svečane mise Novakovu »Staroslavensku misu« a ofertorij pjevala je Marta Pospišil. Ujedno je družtvo položilo na spomenik lovor vienac.

Radi raznih nesuglasica između više izvršujućih članova i odbora istupiše iz družtva šestnaestorica članova, koji su g. 1911. osnovali Hrv. pjevačko udruženje »Lisinski«.

U proslavu 50 godišnjice obstanka družtva priredilo je družtvo samo jubilarni koncert u hrv. kazalištu dne 14. prosinca 1912. Izvedeno je: Anděl: Hrvatska rapsodija za mješ. sbor i sopran i orkestar Volf-Ferrari: La vita nuova (Novi život), velika glasbena slika za mužki, ženski i mješoviti sbor, sopran, bariton, klavir, harmonij, harfa i orkestar. Sopran pjevala je na toj izvedbi hrv. primadona Mira Korošec bariton M. Vušković a dirigirao Anděl.

Iste godine bila je proslava osamdesetgodišnjice rođenja Ivana pl. Zajca. Dne 21. siečnja bila je svečana matineja u dvorani hrv. Sokola sa biranim razporedom iz svečarevih skladba.

God. 1913. izabran je za predsjednika veletržac Rudolf Pilepić (1873.—1925.). Dne 14. svibnja 1914. priredilo je družtvo svom začasnom članu i velikom prijatelju družtva skladatelju Franji S. Vilharu (1852.—1928.) komemoraciono veče pod naslovom »Vilharova večer«, na kojoj su izvedene samo svečareve skladbe. Koncem srpnja 1914. započeo je veliki svjetski rat, te je svim družtvima a tako i »Kolu« zabranjen svaki rad. Ipak je družtvo od 1915. do 1917. pjevalo kod raznih dobrotvornih ratnih priredaba, a dne 24. siečnja 1918. priređen je samostalni družtveni koncert »slavenskih skladba«.

Dne 29. svibnja 1919. na Spasovo, održana je prva družtvena glavna skupština poslie svjetskog rata, na kojoj je predsjednikom izabran Zagrebčanin dr. Antun Javand (1868.—1922.), kr. pravni erarialni savjetnik. Pošto se zborovođa Anděl zahvalio na toj službi, izabran je na njegovo mjesto glasbenik i kapelnik hrv. kazališta Oskar Smodek (1880.—1933.) a njegovim zamjenikom glasbenik i skladatelj prof. Bogumil Kačerovski (* 1873.), koji je tu dužnost vršio do početka 1920.

U mjesecu travnju 1919. obavljen je svečani prenos kostiju hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Krste Frankopana iz Bečkog

Novog mjesta u Zagreb. Sva družtva Hrvatskog pjevačkog saveza prisustvovala su dne 28. travnja na zagreb. kolodvoru dovozu liesova. Kod prenosa istih iz zgrade Akademije u prvostolnu crkvu sudjelovalo je i »Kolo« i zajedno s ostalim hrv. pjev. družtvima odpjevalo Zajčevu: Zrinsko-Frankopansku.

Kako je na početku spomenuto, družtvo je u prvom razdoblju djelovalo u narodnom, kulturnom i glasbenom polju. God. 1919. zaključilo je družtvo, da svoju nacionalnu misiju od česti napusti i da se počne izgrađivati kao čisto umjetničko-nacionalno pjevačko udruženje. U tu svrhu izabran je umjetnički odbor, koji će zajedno s zborovođom sastavljati razporede. U taj odbor izabrani su dr. Božidar Širola, dr. Stjepan Markulin i Ante Dobronić. U tom smislu priređeno je više koncerata tako dne 24. lipnja 1920. pod naslovom: »Razvitak muzičke ideologije u Hrvatskoj« i dne 9. ožujka 1921. pod naslovom: »Slavenska muzička romantika«.

Dne 25. i 26. listopada 1919. bila je proslava stogodišnjice rođenja velikog hrv. skladatelja V a t r o s l a v a L i s i n s k o g a. S tim je bila spojena svečanost odkrića spomen-ploče na kući br. 37 u Ilici, gdje je stajala kuća, u kojoj se narodio Lisinski. Spomen-ploču posvetilo je »Kolo« slavnom skladatelju a izradio ju je kipar Robert Jean-Ivanović.

Dne 25. listopada pošla je povorka svih kulturnih i glasbenih družtava te đaka viših razreda srednjih škola do arkade hrv. preporoditelja na Mirogoju, gdje je sahranjen Lisinski. Hrv. književnik prof. dr. Nikola Andrić predsjednik družtva hrv. književnika održao je spomen-slovo a nakon toga odpjevala su hrv. pjevačka družtva Lisinskievu tužaljku »Šušti šušti jadna vječna tugo«.

Dne 26. listopada bilo je odkriće spomen-ploče pred skladateljevom rodnom kućom a nasuprot spomenika hrv. pjesnika Andrije Kačića-Miošića. Prisustvovala su izaslanstva zem. vlade, vojničke oblasti, družtva hrv. književnika, Matice Hrvatske, Akademije, Sveučilišta, Braće Hrvatskog Zmaja, Matice Slovenske, hrv. pjev. družtva »Zora« u Karlovcu, te mnogo kulturnih radnika i sva hrv. pjev. družtva a na čelu im »Kolo«. Svečani govor držao je podpredsjednik prof. Ivan Grünwald. Nakon odkrića primio je gradski načelnik dr. Stjepan Srkulj spomen-ploču na čuvanje. Po tom zapjevaše pjevači skladbu Lisinskoga: Nosim zdravu mišicu.

God. 1921. izabran je za predsjednika profesor i bivši podpredsjednik Ivan Grünwald (* 1879.).

God. 1922. zaključilo je družtvo prirediti bezplatne pučke koncerte za srednjoškolsku mladež, akademsku omladinu, radnički stalež i vojništvo, u kojima bi se promicala i popularizirala naša hrvatska pjesma i hrv. skladbe. Bilo je više takovih koncerata, ne samo u Zagrebu nego i u Bjelovaru i Virovitici.

Proslava šestdeset godišnjice obstanka družtva bila je g. 1923. Dne 1. prosinca bio je jubilarni koncert. Koncertu pribivali su izaslanici svih pjev. družtava, oblasti i svi članovi družtva. Na koncertu predani su uz liepe govore »Kolu« krasni vienci od raznih družtava, a karlovačka »Zora« predala je srebrnu lipovu grančicu.

Dne 28. prosinca 1924. proslavilo je »Kolo« u svojim prostorijama spomen na Ivana pl. Zajca, prigodom 10-godišnjice njegove smrti. Kod koncertne matineje sakupilo se mnogo odličnih gostiju, među njima mnogo uvaženih glasbenika. Spomen-slovo držao je Širola. Pod ravnanjem zborovođe Smodeka pjevao je ženski zbor svečareve »Ptičice« a mužki zbor »Crnogorac Crnogorki«. Zatim je operna pjevačica Marta Pospišil pjevala više svečarevih arija.

Godine 1925. izabran je za predsjednika liečnik dr. Juraj Korenić (* 1892.).

Važna je bila te godine turneja koju je poduzelo »Kolo« po Italiji, Francuzkoj i Švajcarskoj.

Kod odkrića spomenika biskupu J. J. Strossmayeru u Zagrebu na Strossmayerovom trgu dne 7. studenoga 1926. prisustvovalo je »Kolo« i položilo svom bivšem pokrovitelju vienac.

Na rieči dra V. Deželića, skladao je hrv. skladatelj dr. Božidar Širola skladbu »Život i spomen slavnih učitelja sv. braće Ćirila i Metoda«, oratorij za sola, mješoviti i mužki zbor a cappella. Ovo djelo izvedeno je prvi puta dne 3. srpnja 1927. na međunarodnom festivalu internacionalnog družtva za modernu glasbu u Frankfurtu na Majni od »Kola« u prisutnosti autora na matineji u kazalištu. Uspjeh je bio sjajan. Predsjednik internacionalnog glasbenog udruženja dr Dent, čestitao je »Kolu« i autoru Ovaj oratorij je izveden 6. kolovoza 1927. u zagreb. katedrali, a djelovi njegovi na drugim priredbama.

Dne 20. lipnja 1928. odigrao se u Narodnoj skupštini u Beogradu žalostan događaj, koji je u crno zavio cieli hrvatski narod. U obrani hrvatskih prava prolivena je krv hrvatskih narodnih zastupnika Pavla Radića i Đure Basariček a, a istodobno su težko ranjeni zastupnici Stjepan Radić, dr. Ivan Pernar i I. Granđa.

»Kolo« je u odborskoj sjednici dne 21. lipnja osudilo taj zločin i sjetilo se sa pietetom žrtava te zaključilo, da se pošalje sažalnica predsjedničtvu Hrv. Seljačke stranke i obiteljima palih zastupnika. Kod sprovoda sudjelovalo je »Kolo« korporativno pod barjakom i odpjevao Lisinskievu tužaljku »Nadgrobnica«. Narodna žalost bi još veća, kad je 8. kolovoza preminuo uslied zadobivenih rana vođa hrvatskog naroda Stjepan Radić. Dne 9. kolovoza održalo je družtvo žalobnu sjednicu i sudjelovalo kod sprovoda 12. kolovoza pod barjakom i odpjevalo pred Hrvatskim seljačkim domom Zajčevu tužaljku »Narodna slavnog« i položilo na odar vienac.

Hrvatsko književno družtvo Sv. Jeronima slavilo je 29. i 30. rujna 1928. šestdeset godišnjicu svog obstanka. Tim povodom izvelo je »Kolo« u zagreb. katedrali 29. rujna prvi puta oratorij B. Širole: »Posljednja pričest sv. Jeronima« za bas solo (operni pjevač Josip Križaj), mužki i ženski zbor »Kola«, orkestar zagreb. filharmonije i orgulje (F. Dugan). Dirigirao je autor.

Godine 1930. izstupilo je družtvo iz Saveza hrvatskih pjevačkih družtava. Posljedica toga je bila, da su u družtvu nastale trzavice te je mnogo članova izstupilo, a mnoge je odbor izključio. Izvršujući članovi, koji su izstupili iz družtva, osnovali su pod pročelnikom I. Vidaliem pjevački zbor u H. K. D. Napredak, koji je priređivao koncerte u Zagrebu i po provinciji.

God. 1931. pristupilo je družtvo u južno-slavenski pjevački savez.

God 1931. proslavljena je u Zagrebu stota godišnjica naroćenja Ivana pl. Zajca. Dne 3. kolovoza sakupio se na Mirogoju na grobu svečara liepi broj zastupnika glasbenih i kulturnih ustanova. Nakon održanih govora odpjevalo je »Kolo« Zajčevu nadgrobnicu »Nad grobom«. »Kolo« zajedno sa Hrvatskim glasbenim zavodom priredili su 3. studenoga svečani koncert, na kojem su se izvodile samo Zajčeve skladbe.

Tom zgodom napisao je pisac ovih redaka svečarov životopis pod naslovom »Ivan pl. Zajc, o stotoj godišnjici njegova naroćenja« (Vidi »Sv. Cecilija« 1931. i posebni otisak).

Prigodom 70 godišnjice obstanka družtva priredilo je »Kolo« u svojim prostorijama spomen-veče dne 26. listopada 1932., na kojoj je izveden isti razpored, koji je bio izveden na prvom družtvenom koncertu.

G. 1934. reorganiziran je pjevački zbor, koji je sada brojio 20 pjevačica i 17 pjevača. Za zborovođu izabran je hrv. glasbenik Lovro pl. Matačić (* 1899.). Ove godine nije družtvo priredilo samostalni koncert već samo sudjelovalo na koncertu Hrvatskog glasbenog zavoda dne 27. veljače kod izvedbe Mendelssohnove balade »Prva Walpurgina noć« i na komemorativnom koncertu pjev. župe »Strossmayer« u spomen 80 godišnjice smrti hrv. skladatelja V. Lisinskoga dne 3. svibnja.

Na glavnoj skupštini dne 25. svibnja 1936. odstupio je družtveni predsjednik te bude izabran predsjednikom Mato Golubović (1873.—1939.), viećnik kr. banskog stola, a na izvanrednoj glavnoj skupštini bude zaključeno, da družtvo izstupa iz južnoslovenskog pjevačkog saveza. Ovaj zaključak urodio je dobrim plodom, jer je zbor odmah narasao na 169 članova.

Poslije Golubovića, koji se preselio iz Zagreba, izabran je g. 1937. predsjednikom Mihovil Nikolić (* 1878.), hrvatski pjesnik i glavni ravnatelj osiguravajućeg družtva »Croatia«. Na glavnoj skupštini dne 7. ožujka zaključeno je, da »Kolo« opet stupa u Hrvatski pjevački savez.

Iste godine zastupano je »Kolo« dne 17. listopada kod odkrića spomenika hrvatskom književniku i političaru Eugenu Kumičiću (1850. do 1904.) i na sprovodu svog pokrovitelja zagreb. nadbiskupa i hrvatskog metropolita dra Antuna Bauera dne 7. prosinca.

Važan je bio odborski zaključak, da se u buduće na dan Svih Svetih imade svake godine na grobu lipanjskih žrtava (Stjepan Radić i dr.) odpjevati nadgrobnica.

G. 1938. primio je nadbiskup zagrebački i hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac protektorat nad družtvom. Iste godine izabran je ponovno za zborovođu B. Papandopulo.

U proslavu 75. godišnjice obstanka družtva priređen je dne 4. veljače 1938. prvi jubilarni uvodni koncert na kojem je izvedena Brucknerova »Velika Misa br. 3 u f-molu«.

U nastavku proslave bila je dne 28. ožujka jubilarna glavna skupština, na kojoj je predsjednik Nikolić u pjesničkom govoru evocirao prošlost, sadašnjost i budućnost rada »Kola« za širenje hrvatske pjesme. Drugi jubilarni koncert održan je dne 25. lipnja. Sadržaj razporeda bio je retrospektivni prikaz djelovanja družtva od osnutka pa do danas. Sliedećeg dana posvećen je po zamjeniku pokrovitelja monsignoru dru. Lovri Radičeviću novi družtveni barjak, kojemu je kumovala slavna hrvatska pjevačica Milka Ternina. Isti dan priredio je Hrvatski pjevački savez smotru zagrebačkih hrvatskih pjevačkih družtava u počast »Kolu« i njegovog gosta H. P. D. »Zore« iz Amerike.

Dne 28. veljače umro je družtveni začastni zborovođa Nikola Faller, te je »Kolo« sudjelovalo na sprovodu.

Koncem god. 1940. »Kolo« priredilo je koncertnu turneju po Vojvodini, Bačkoj i Slavoniji. Sudjelovalo je 39 pjevačica i 43 pjevača pod zborovođom Papandopulom. Za koncerte na ovoj turneji ustanovljen je jedan razpored pod naslovom: »Hrvatske i slavenske skladbe«. »Kolo« je obašlo i Novi Sad, Petrovaradin, Suboticu i Osiek. Svagdje je bilo oduševljeno dočekano.

Dne 10. travnja 1941. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska.

Dne 1. svibnja primio je Poglavnik dr. Ante Pavelić u audienciju delegaciju H. P. D. »Kolo«, koju je predveo predsjednik Mihovil Nikolić. Na pozdravni govor predsjednika zahvalio se Poglavnik prekrasnim riečima evocirajući zadatke hrvatske pjesme u borbi za slobodu hrvatskog naroda, posebno naglašujući, kako je ta pjesma učinila mnogo, da osviesti hrvatski narod i da ga spremi za borbu, koja je eto i uspješno dovršena. Pjesma je bila uviek ona, nastavio je Poglavnik, koja je budila hrvatsku sviest, dok pjevačka družtva treba da se sada razvijaju u umjetničkom pogledu, da surađuju na cjelokupnosti našega

hrvatskog naroda, a osobito, da povežu rad i sa ostalim, a posebice seljačkim družtvima, koja vole našu liepu pjesmu.

Dne 9. ožujka 1941. bila je komemoracija, koju je priredilo družtvo Hrvatska žena u svojim prostorijama za blagopokojnog Otca Domovine dra Antu Starčevića. Družtvo je bilo kod te proslave zastupano.

Dne 18. svibnja 1941. umrla je slavna hrvatska primadona Milka Ternina, začastna članica i kuma družtvenog barjaka. U svojoj oporuci ostavila je »Kolu« 5000 Kn u gotovom i 5000 Kn u vriednostnim papirima sa željom, da joj družtvo nad otvorenim grobom odpjeva hrvatsku himnu i da se umjesto vienaca daruju opredieljene svote u dobrotvorne svrhe.

Sprovod je bio 21. svibnja u 11 sati prije pode. Sprovodu prisustvovali su zastupnici svih zagreb. kulturnih i glasbenih ustanova. Na grobu odpjevana je po želji pokojnice hrvatska himna.

Na glavnoj skupštini dne 12. listopada 1941. držao je podpredsjednik družtva dr. Dragan Dujmović, predsjednik trgovačkog suda u Zagrebu pozdravni govor i iztaknuo, da je osobito sretan, što otvara prvu glavnu skupštinu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i pozdravio njezinoga uzkrisitelja Poglavnika dra Antu Pavelića.

Na toj skupštini izabran je upravni odbor pod predsjedanjem dra Mihovila Katanca (* 1893.), viećnika kr. banskog stola, sada glavnog ravnatelja za obće narodno prosvjetljivanje kod ministarstva narodne prosvjete.

Ove godine završila je stota godišnjica rođenja i petdesetgodišnjica smrti hrvatskog glasbenika i mnogogodišnjeg zborovođe družtva Gjure Eisenhutha. Tim povodom su družba Braće Hrvatskog Zmaja dne 16. ožujka, a Družtvo Zagrebčana dne 1. travnja priredili komemoracione večeri, kod kojih je »Kolo« pjevalo svečareve skladbe: »Kroz noć« i »Ti«.

Veću dulje vremena zasnovalo je »Kolo« turneju po Njemačkoj. To se oživotvorilo koncem godine 1941.

Turneja započela je 24. listopada. Zaputilo se 43 pjevačice i 43 pjevača te zborovođa Papandopulo pod vodstvom družtvenog predsjednika dra Katanca. Družtveni vođa puta bio je zamjenik tajnika Franjo Laszlo, a po Njemačkoj brinuo se za družtvo dr. Josef Müller predstavnik spomenute organizacije. Družtvo je odputovalo preko Graza i Salzburga u München, gdje je dne 26. listopada priređen koncert, kojemu je prisustvovao velik broj radnika. Dne 27. listopada priređen je koncert u Stuttgartu, odkuda je družtvo dne 28. listopada stiglo u Mannheim.

Gradonačelnik priredio je u čast »Kolaša« primanje u viećnici, gdje su pjevačice u narodnoj nošnji pobudile veliko zanimanje. Načelnik je u svom govoru pozdravio Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske i darivao svakom pjevaču i pjevačici divnu plaketu njemačkog pjesnika

F. Schillera zajedno sa uspomenama na Mannheim. Iz Mannheima priredilo je družtvo za hrvatske radnike koncert u Ludwigshavenu dne 28. X. U Mannheimu bio je koncert 29. X. u dvorani »Musensal«. U Heidelbergu boravilo je družtvo dne 30. X. do podne i bili su gosti gradske obćine u starom gradu. Preko Frankfurta na Majni, gdje se radi tehničkih poteškoća nije mogla održati priredba, prispjelo je družtvo dne 1. XI. u Hannover, gdje je pjevalo za pitomce ratne akademije. U Berlinu je bio koncert dne 3. studenoga u velikoj dvorani »Europahaus«. Istog popodneva pjevalo je »Kolo« na berlinskom krugovalu dvanaest pjesama za snimanje na ploće a među inima hrvatsku himnu. Za samog koncerta snimalo je veliko filmsko poduzeće U f a u koloriranom filmu nekoliko pjesama, kao što je i cieli koncert sniman za zvučni tjednik. U Breslau bio je koncert 4. studenoga a posjetilo ga do 800 duša. Napokon su priređeni koncerti u Leipzigu dne 5. studenoga a u Altenburgu dne 6. studenoga. Preko Beča povratiše se Kolaši kući.

To je najveća turneja koju je jedno hrvatsko pjevačko družtvo provelo u inozemstvu. »Kolo« je na tom putu ubralo mnogo lovorika, pronielo slavu naše Nezavisne Države Hrvatske i upoznalo Njemačku sa bobogatstvom naše narodne hrvatske pjesme.

Već godine 1941. odlučilo je »Kolo« svečano proslaviti o s a m d e s e t g o d i š n j i c u s v o g o b s t a n k a.

Kao uvod priređen je prvi jubilarni koncert dne 4. travnja 1942. Pokroviteljstvo nad tom priredbom preuzeo je zagreb. nadbiskup i hrvatski metropolita dr. A l o j z i j e S t e p i n a c. Na tom koncertu izvedena je kao praizvedba Hrvatska misa u D-molu od B. P a p a n d o p u l a posvećena »Kolašima«.

Povodom proslave godišnjice Nezavisne Države Hrvatske održalo je družtvo dne 11. travnja izvanrednu svečanu sjednicu.

Predsjednik dr. Katanec održao je spomen slovo, u kojem je izrazio zanos i radost, što su zavladali cielim Hrvatskim narodom, kad se proslavila obstojnost Nezavisne Hrvatske Države.

Na toj sjednici zaključeno je, da družtvo u spomen osnutka Nezavisne Države Hrvatske izda »P j e s m a r i c u K o l o« u kojoj će biti sakupljeni muški zborovi hrv. skladatelja.

Dne 19. travnja 1942. umro je hrvatski skladatelj Ivan Muhvić, a dne 12. travnja bivši podpredsjednik družtva prof. Stjepan Haberštok. Obojici je družtvo izkazalo posljednju počast.

U proslavu 700 g o d i š n j i c e p r o g l a š e n j a Z a g r e b a s l o b o d n i m k r a l j e v s k i m g r a d o m priredilo je **Družtvo Zagrebčana** dne 15. studenoga 1942. u velikom hrv. državnom kazalištu koncert, na kojem je »Kolo« otpjevalo »H i m n u Z a g r e b u«, koju je skladao Bruno D ü r r i g l. (Potanje u reviji »Zagreb« br. 1-3 od 1943.).

U nastavku proslava osamdeset godišnjice obstanka družtva priredilo je družtvo ove svečanosti:

Dne 12. prosinca bila je družtvena jubilarna glavna skupština; dne 13. prosinca bila je u zagrebačkoj katedrali svečana sveta misa, koju je služio družtveni pokrovitelj nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac. Poslie mise bila je u dvorani H. G. Z. smotra Hrv. pjevačke župe Lisinski, koja je bila priređena u počast »Kolu« ali i u počast hrv. radničkog i obrtničkog pjev. družtva »S l o b o d a«, koje je slavilo 70 godišnjicu svog obstanka.

Dne 14. prosinca bio je u hrv. državnom kazalištu II. svečani jubilarni koncert uz sudjelovanje orkestra zagreb. filharmonije te solista Srebrenke Jurinac (sopran), Ivana Francea (tenora) i Tomislava Neralića (basa). Dirigirao je družtveni zborovodja B. Popandopulo a razpored bio je: Dvořak: Te Deum Händel: Alleluja i Brkanović: Triptihon (tri slike narodnog obreda kod smrti).

Svršavam taj prikaz sa željom, da družtvo i nadalje uspješno poradi za razvitak hrvatske glasbe i hrvatske pjesme na diku i korist hrvatskog naroda.

Angelo Gjurski:

IZ DNEVNIKA JEDNOG STAROG ZAGREBČANINA

Svatko, koji imade iole malo smisla i dara za posmatranje i proučavanje tog našeg kratkotrajnog života morao bi voditi bilježke o važnijim zbivanjima i promjenama mjesta okoline u kojoj živi.

Nije na odmet, da jedan takav prikaz jednog starog Zagrebčanina, iznesemo u našem listu. Tu ćemo vidjeti utiske i dojmove čovjeka, koji se preselio u Zagreb g. 1874.

On opisuje svoje dojmove ovako: »Bilo je pred Božić g. 1874. kad sam u pratnji mog otca, prvi put putovao iz Trsta u Zagreb, gdje se naša obitelj stalno nastanila.

O Zagrebu i Hrvatima nisam u Trstu, ni u mojoj školi (talijanskoj) a niti u gradjanstvu slušao baš laskave primjetbe. I sam moj profesor odgovarao me, da preselim u Zagreb i vatrenim riečima nagovarao me, da ostanem ondje »gdje će me grijati zrake talijanskog kulturnog sunca i neka ne zaboravim da je Hrvatska domovina »pandura i Jelačićevih šeržana«. Medjutim da se vratim na prikaz mog puta u Zagreb.

Tadanji tršćanski kolodvor Južne željeznice (Südbahn) bio je kopija zagrebačkog kolodvora iste željeznice.

Kolodvor je imao njemački nadpis »Triest« — a bio je zadnja stanica na pruzi: Trst—Rakek—Ljubljana Beč vlastničtvo družtva Južne željeznice (Südbahngesellschaft)). Službujuće osoblje sastojalo se od Slovenaca, austrijskih i sudetskih podanika. Vagoni starog sistema bili su primitivni sa spoljnim hodnikom, odnosno nogostupom odakle je kondukter ni neulazeći u vagon sa prozora ili otvorio vrata, bušio vozne karte. Vagoni III. razreda bijahu smedjom, — oni II. razreda zelenom, — a oni I. razreda žutom bojom obojadisani.

U našem su se vagonu II. razreda osim mene i mog otca smjestili neki trgovci Slovenci i Talijani sa krupnim cigarama u ustima. Dim njihovih cigara brzo me je počeo gušiti u grlu, pa smo morali prozračiti vagon koji nije imao peći, već se putnicima na nekim stanicama podguralo pod noge mjedene cievi sa vrućom vodom, za ugrijanje ozeblih nogu. Divni krajolik Slovenije pokrit sa debelim sniegom učinio je na mene vrlo zanimljiv utisak.

U Zidanom Mostu prelazimo u zagrebački vlak, jer je prijašnji bio vlak za Beč. U večer kad smo se izkrcali iz vlaka na zagrebačkom kolodvoru bio je već mrak. Po mnogim putnicima na stanici opažalo se predbožićno razpoloženje, što su odavali neki koji su nosili božićna drvca i druge predmete.

Krovovi zagrebačkih potleušica Ilice i Vlaške ulice bijahu naslagani debelim slojem sniega, a koji su se mjestimice srozavali uz gromku buku na pločnik.

Našu staromodnu kočiju vukli su težkim naporom dva mršava konja, od kolodvora, preko Kolodvorske ulice, Dolnje Ilice, Jelačićevog trga i Vlaške ulice, do kuće moje bake, koja se nalazila iza Sv. Petra.

Tadanji Zagreb, iskreno priznajem, — nije mi se ni najmanje svidjao. Moguće da su tmina, pusto mrtvilo, snieg i nizke kućerice loše na mene djelovale, jer sam bio još pod utiskom velebnih palača, trgova i ulica Trsta sa svojima četverokatnicama, i s gustom šumom jarbola na morskoj obali. Jedino spomenik bana Jelačića na tadanjoj »Harmici« pobudio je malo većeg zanimanja iako se kod slabog plinskog svietla i magle jedva razpoznavao. Kod moje bake stare hrvatske plemkinje (Delivuk) koja je stanovala u kući br. 325. sprovedosmo božićne blagdane, po onom starom zagrebačkom običaju, meni do tada nepoznatom. Narednih je dana svanulo vedro zimsko sunce koje mi je pogodovalo, da si razgledam po prvi puta naš Zagreb.

Mene je brzo sve zanimalo pa sam se o svemu propitkivao. Grad je brojio 24.000 stanovnika. Uredi bana i drugih ustanova stolovali su na Gornjem gradu. Središte javnog života bilo je u okolini crkve sv. Marka

za razliku od crkvene hierarhije koja je stolovala na Kaptolu i stolne crkve, kao uviek. Nije dugo trebalo, da sam se o svemu uputio.

Najljepše su zgrade bile one, koje je izgradio glasoviti Bartol Felbinger, izmedju godine 1827. do 1862. i to zgrada: realke na Griču, susjedna Jelačićeva kuća, Grkokatolička crkva. Kuća Friganova ugao Demetrove i Opatičke ulice, Ferićeva (Markov trg), Jelačićeva palača u Demetrovoj, Draškovićeva u Opatičkoj ulici. Zgrada Ilirskog Narodnog Doma i financijalnog ravnateljstva u Opatičkoj ulici. Saznao sam da je Felbinger i u Dolnjem Gradu podigao neke liepe zgrade. Tako samostan Sestara Milosrdnica, na Kaptolu Roberovu bidermajersku kuću. U Dugoj ulici kuće br. 25 i 32. Na Jelačić trgu, Hacovu i Pristerovu. U Vlaškoj ulici Vojnu bolnicu i topničku vojarnu. U Tuškancu Streljanu i t. d. Oko Harmice razviao se živahan promet trgovački i obrtnički. Na sjevernoj strani tog trga bile su sliedeće trgovine i prodavaone: Kronfeld, Bachrach, Neudhard, Popović, Tomas, Pokas, Wasserthal. Na istočnoj: Gnezda i Weiss. U Bakačevoj: Arko, Concilia i Hagenauer. U Ilici nasuprot bolnice Milosrdne braće u Stankovićevoj kući bila je neka trgovina, a niže bila su dva svratišta: k »Caru Austrijanskom« i »Ugarskoj Kruni«. Još niže je bio ulaz u dvorištnu zgradu »Dianinog kupališta«. A još niže stare trgovine Franje Solara i kišobranara Jakova Joba.

Osobito zanimanje povukao je na mene Gornji grad, kad sam se uspeo drvenim skalinama, Bregovitom ulicom na Strossmayerovu promenadu, jer se ondje u ono doba razvijao sav kulturni i politički život. Tamo je bilo kazalište, sveučilište, sabor i vlada. Magistrat i zgrade hrvatske aristokracije. Na onome mjestu gdje je (g. 1907-8.) podignuta ona velebna vladina palača nalazila se jedna ljekarna, gostiona »Fortuna«, trgovina popularnog trgovca Ilije Guteše, na uglu Kamenite ulice gostiona nekog Maleckog. Na južnoj strani Markovog trga u Jelačićevoj kući bila je mala trafika i rakijašnica nekog crnogorskog izbjeglice Radulovića, kojeg je Guteša doveo u Zagreb a na uglu Gospodske ulice popularna Kazališna restauracija u koju je dolazila elita gornjeg grada. Ova je gostiona prvih 10 godina mog boravka promienila tri vlastnika (Nemet, Obenaus i Kregarica).

U Pivarskoj ulici stanovahu najiztaknutiji zagrebački glumci: Adam Mandrović, Nikola Milan, Ban, Penisova i Ivana Baiza-Slavik, a pored ugla uz Županijsku ulicu Jorgovanić i Josip Freudenreich koji je ondje umro 1881. Na istome uglu ove ulice vodio je Guteša neke vrsti podružnicu.

Nasuprot bila je zgrada župnika sv. Marka a tik ove kuća dimnjičara Dorfmajstera, a zatim ona gdje Čuk, nasuprot pekarne Kraclove.

U onoj baroknoj kući Pivarske ulice, na desnoj strani odjekivao je glas pjevačice Barberini, a u trećoj kući nalazila se stara purgerska go-

stiona Matejne i to na samom uglu Demetrove ulice. U Mletačkoj ulici stanovala obitelj slavne operne dive Matilde Lesićeve.

U ono vrieme kad još filoksera nije uništila staru lozu, dobavljale su purgarske gostione, vrlo odlično vino, naročito muškatovac, koje su točile popularne gostione Žagarice, »Žabici« i Stara vura«, a tako isto u dolnjem gradu »Majdak« u Petrinjskoj ulici, te studentski »Tusculum« »k Lipi« u Nikolićevoj ulici; zatim restauracija svratišta »Janjetu«. U Novoj Vesi tik tvornice kože bilo je naročito subotom i nedjeljom vrlo burno, kad su kožarski radnici ponajviše Slovenci provadjali svoje zabave, koje su svršavale »lušno« obično tučnjavom uz lozinku: »Haubiks«, pa je policija na ove dane imala ondje dosta posla. Kriminalitet one dobe bio je dosta riedka pojava, naročito težke prirode; jer ono 4, 5 u očevidnosti upisanih hitro prstića, koji su bili permanentni gosti zagrebačkih uza, na Magistratu bili su većinom poznate osobe. A prostitucija bila je tolerirana samo u ono 4 javnih kuća na Potoku i 2 u Kožarskoj ulici.

Ne kažemo, da je manjkalo i tada demonstrativnih ekscesa, ali takvi su većinom bili političke naravi i to sa strane omladine, naročito za vrieme saborskog zasjedanja.

Topografija tadanjeg Zagreba bila je stegnuta u Dolnjem gradu do skrajne parcele Kukovićeve ulice, Marovske ulice, Nikolićeve ulice i Sajmišta, (gdje je danas Kazalište), jer odmah južnije od Ilice bile su same poljane i kukuruzišta sve do Save; dapače ni Deželićevoj ulici još nije bilo traga. U dolnjem gradu protezao se promet od Iličke malte do one u Vlaškoj ulici koja se nalazila tik malog potočića. Odanle se produžio drvored jablana, sa obiju strane ceste do Maksimira. U tom drvoredu nije bila skoro nijedna zidana kuća. Maksimirski perivoj bio je tada još na visini svoje ljepote. Nad ulazom u park kočio se nadpis: »Jurjaves«, a par koraka sučelice stajao je Fernkorov spomenik viteza Sv. Jurja koji sa kopljem probada zmaja; Haulikov poklon kojeg je nabavio u Beču za 60.000 forinta.

Ilica one dobe nije još imala današnju ulogu trgovačkog središta, jer su stari Zagrebčani obavljali svoje nabavke u Dugoj ulici. Nasuprot malog vrtića kod Kamenitih vrata bila je tada zgrada Praštedione, niže kod skalina Albrechtova tiskarna i litografija, knjižara Franje Supana, gumbara Rožića, postolara Brunera, orguljara Hefferera, antikvarna Strmeckog i Ivančića, pekarna Zeiningera, pozlatara Wagmajstora, rukavičara Czalorina, knjižara Mučnjaka i Senftlebena, pa Hartmana i manufakturna trgovina Kronfelda. Na suprotnoj desnoj strani odmah do ljekarne Mittelbach bio je Berger, Lovrenčić, urar Knez, Račić, Kralj, Jean, Rosenberg, Beluš, Pečnjak i još neke trgovine kao na pr. Bošnjakovićeva a kod skalina sitničarija slikara portretiste Milanesija. Preko Krvavog mosta

nalazila se popularna Kaptolska pivara, koju je vodio poznati Franjo Čippa. Malo više na istoku bila je jedna od najstarijih trgovina Svobode.

U Ilici je već tada elita Zagreba zapremala desni hodnik za svoj večerni »Corso«, i to od Jelačićevog trga pored spomenutih svratišta te trgovine Bulvan, Sollar, Job, pa sve do ugla Mesničke ulice gdje je bila trgovina pokućtva Bothe i Ehrmana. U Ilici bile su još neke ugledne tvrdke i to: Stiasny, Aleksander, Wagner, Auer i Hühn.

Sa Jelačićeva trga k jugu skretala je Bolnička (Gajeva) ulica, gdje se nalazila Varoška pivara. Paralela na istočnoj strani bila je ulica Marije Valerije, koja je sizala do Zrinjevca gdje je god. 1877./1880. podignuta a 1882. svečano otvorena palača Akademije. Na jugoiztočnoj strani Zrinjevca bili su plotovi Petrinjske vojarne. U Petrinjskoj ulici sa svojima potleušicama bila je domena opančarskih obrtnika. Bilo ih je i na Dolcu okolo gostione Mešku. Dolac i Kaptol naročito pred stolnom crkvom bili su živahni trgovi sa pobočnim ulicama sve do Skalinske ulice i Opatovine. Vlaška ulica imala je još onaj stari patriarhalni izgled počam od trga pred ulazom u Nadbiskupski vrt, gdje je stajao obelisk sa sunčanom urom, podignut koncem XVII. stoljeća na obranu protiv kuge.

Kod Petrove crkve skretala je stara Laščina sjevero iztočnim smjerom do Maksimira liepim drvoredom. U toj uličici gdje se danas nalazi rodilište nalazilo se staro groblje sv. Petra. Na zgradi mrtvačnice sa baroknim ulazom nalazio se na portalu latinski nadpis iz posmrtne molitve sa »mrtvačkom glavom« u sredini. Od te zgrade se groblje uspinjalo prama brežuljku, gdje je mrtvačka kapelica koja se još i danas ondje nalazi.

Kada smo spomenuli groblja moramo se ponajprije osvrnuti na gornjogradsko groblje sv. Jurja, ili groblje zagrebačke elite, koje je danas preudešeno u park. Zagreb je u ono vrieme imao više groblja. Tako je nad Streljanom bilo groblje sv. Roka, koje je također danas preuređeno u perivoj, a gdje je bio uz mnoge znamenite Zagrebčane ukopan i Vatroslav Lisinski. Na kraju Nove Vesi nalazilo se Tomaševo groblje s vojničkim odjeljenjem i t. zv. Bogečko groblje. Tamo su zakapali svoje mrtve purgari iz Nove Vesi, kad se groblje oko crkve sv. Ivana odveć bilo napunilo i počelo napuštati. Od god. 1876. kada je osnovano centralno groblje na Mirogoju sva su se zagrebačka groblja imala postepeno napuštati. Uz desnu stranu Mirogojske ceste imalo je Tomaševo groblje i svoju kapelicu sv. Tomaša (podignuta god. 1724., porušena 1893.). Na zapadnoj strani grada pokapali su Zagrebčani svoje mrtvace na groblju kod Sv. Duha. Na zaokretu današnjeg Pejačevićeg trga na Pantovčaku bilo je tada groblje pravoslavaca a na Laščini židovsko groblje.

Stanovničtvo one dobe bilo je većinom domaćeg podrietla. Priliv stranaca kojih je tada svega bilo ponajviše 10 do 15% u Zagrebu, osobito Slo-

venaca, Čeha i austrijskih Niemaca osjećao se još od vremena absolutizma, ali je asimilacija stalno djelovala. Najveći dio doseljenih stranaca pretopiše se povremeno u dobre Hrvate, akoprem se vodilo računa o njima u inozemstvu. Zanimljivo je primjetiti, da se koncem god. 1881. obratilo Njemačko evangeličko družtvo u Stuttgartu na zagrebački evangelički ured, sa upitom, koliko imade u Zagrebu njemačkih pripadnika, ali većina tadanjih porodica njemačkog podrietla kao na pr. Kaufman Hühn, Albrecht, Fiedler, Munder, Bröndl, Weller, Rath, Jokusch, Schulze su se vremenom pohrvatile. Madžarska kolonija one dobe sastojala je samo od par obitelji koje su gajile madžarske osjećaje, akoprem nisu bile pripadnice korjenitih Madžara, kao na pr. obitelj Hegedüs (ljekarnik), Dömöterfy senior i junior, Tisztasy, Fabian, Huszar, Nemet. Ovi su se posljednji put afirmirali kao Madžari g. 1879. prigodom prienosa mrtvačkih ostanaka hrvatskog pjesnika Petra Preradovića iz Beča u Zagreb, kojom zgodom postaviše mu na odar vienac u madžarskim bojama sa nadpisom »*A Magyarok Zagrebban*«. Isto tako malobrojna bila je kolonija Italianaca sa svojim konzularnim agentom Carneluttijem. I to obitelji Job, Pierotti, Milanesi, Coroneli i neki članovi kazališta.

Najbrojniji stranci u Zagrebu bili su Slovenci i Česi. A to su bili osim obrtnika i trgovaca umjetnici, nastavnici, industrijalci, glasbenici, tehničari, liečnici i t. d.

(Nastavit će se.)

ŠKABERNA
GRAĐEVNO TVORIVO
ZAGREB, Samoborska 18 Brz. 77-06

Samoborski piesak
Betonske cievi
Cementne pločice
C m. vratašca za dimnjak
Mramorna zrnca i t. d.

DRUŽTVENE VIESTI

NAŠI POKOJNICI: Dne 27. svibnja o. g. preminuo je Lisac Dragutin, gradski potrošarinski službenik i redoviti naš član, a dne 26. kolovoza t. g. preminuo je g. Rudolf Kunc, zamjenik ravnatelja osiguravajuće zadruge »Croatia« i naš redoviti član, a 24. rujna o. g. preminuo je naš redoviti član Josip Curi, gradski činovnik. Pokojni Kunc dolazo je često na naše sastanke i među članovima uživao veliko poštovanje, dočim ostala dvojica preminulih članova zbog bolesti živjeli su povučeno, ali su zato ipak živo pratili naš rad i veselili se svakom napredku družtva. Preminulim našim članovima neka je trajna spomen u našim redovima, a njihovim obiteljima naše saučešće.

SJEDNICE UPRAVNOG ODBORA: Dne 31. kolovoza o. g. održana je sjednica našeg Upravnog odbora, na kojoj su primljeni sliedeći novi članovi: Baršić Fabijan, vlastnik slikokaza; Dr. Borić Đuro, odvjetnik; Božić pl. Dragica, udova financ. nadsavjetnika; Dr. Zlatko pl. Cuvaj, viećnik Upravnog sudišta; Hrženjak Stjepan, nadstojnik rizničkog računovodstva; Jelenić Mirko, izvidnik P. T. S.; Krajačić Elvira, supruga višeg gradskog činovnika; Liszt Franjo, pukovnik u m.; Lucarić Vilko, građ. inž.; Njemčević Ivan, red. stražar u m.; Štefan Ivan, stolar; Würth Mira, kućanica; Zoranić pl. Srećko — Gerechtshammer, trgovac; Živičnjak Slavoljub, postolarski obrtnik, svi kao redoviti; a kao podupirajući primljeni su: Debelec Slavko, činovnik Gradske aprovizacije; Krušić Zvonimir, čin. zvaničnik Ministarstva oružanih snaga; Neuhold Magdalena, priv. činovnica; Prebeg Mladen, priv. čin. kod »Hrvatskog Naroda« i Ružica Vianello, kućanica.

Na sjednici Upravnog odbora od 24. IX. t. g. primljeni su ovi članovi i to: Dušica Đuro, priv. činovnik; Slavina Zora, činovnica Poštanske štedionice; Vanek Vilim, klobučarski obrtnik, a kao podupirajući primljen je Babić Milan, novinar.

Na sjednici Upravnog odbora od 12. listopada o. g. primljeni su ovi novi članovi i to: Kunst Vladimir, pristav Državne riznice; Lipar Slavko, stolarski obrtnik; Kolačko Đuro, nadoficial u m.; Stiborski Emil, električarski obrtnik i Žigrec Vlado, referent Ministarstva nar. gospodarstva, svi kao redoviti. Na istim sjednicama stvoreni su još neki zaključci, koji su u provedbi.

PROSLAVA 100 GODIŠNJICE OSNUTKA PERIVOJA MAKSIMIR. Dne 8. rujna o. g. priredila je družtvena uprava proslavu 100 godišnjice osnutka perivoja Maksimir, koja je u svakom pravcu liepo uspjela i o kojoj je napried u našem listu obširniji izvještaj. Ovdje to spominjemo zato, jer je to bio jedan dosta zamašan posao, koji je družtvenoj upravi kroz dva mjeseca zadavao mnogo brige i napornog rada, no glavno je, da je sve dobro uspjelo. Istina, zbog toga su morali odpasti i neki izleti u koliko bi u obće iste bilo moguće prirediti, s obzirom na težke prilike u kojima se nalazimo. Zato je bilo sasvim izpravno da smo se svim silama bacili na priredbu maksimirske proslave. Sama 100 godišnjica riedka je pojava i riedak doživljaj, koji se ne da ni prenieti na kasnije ni odgoditi, jer prekretnica viekova ide svojim putem i ne vodi računa o raznim potežkoćama.

»BORBA ZA DALMACIJU«. Dne 21. rujna o. g. odpočeli smo sa našim sastancima u družtvenim prostorijama. Prvo predavanje održao nam je naš uvaženi i omiljeli predavač i član našeg družtva prof. dr. Rudolf Horvat pod gornjim naslovom. Za ovo predavanje vladalo je među našim članovima veliko zanimanje, pa je zato bilo i vrlo dobro posjećeno. O tom predavanju doniela je »Nova Hrvatska« u svojem broju od 23. runja 1943. ovaj prikaz: »U utorak dne 21. rujna t. g. na večer održao je prof. Dr. Rudolf Horvat u dubko punim prostorijama Družtva Zagrebčana najavljeno svoje predavanje pod naslovom »Borba Hrvata za Dalmaciju«, koje je kod prisutnih izazvalo živo zanimanje i odobravanje. Predavač je u krupnim crtama najprije prikazao borbe, što ih je za Dalmaciju hrvatski narod morao voditi s mletačkom republikom u srednjem vieku. Nakon toga spomenuo je i prikazao pad Venecije i dolazak Dalmacije u sklop Habsburških zemalja. U tom razdoblju razvila se je borba Hrvata s automašima od godine 1861. sve do godine 1912., kad je konačno i ta borba okrunjena uspjehom, jer je hrvatski jezik postao službenim jezikom umjesto talijanskog.

Predavač je istakao veoma važnu činjenicu, kako je Dalmacija i njeno otočje po svojem prirodnom položaju i povezanošću sa Hrvatskom bila od goleme važnosti za našu domovinu i njeno životno pitanje kao države u kolu drugih naroda pa je tako i

danas. Zbog svega toga i danas je hrvatskom narodu odahnulo da je naša Dalmacija opet vraćena Hrvatskom narodu, kamo jedino neprieporno spada. Predavaču je priređeno veliko odobravanje.

Nakon toga prikazao je prisutnima g. Ljudevit Griesbach veoma uspjele snimke sa obala našeg Jadrana u naravnim bojama, pa su tako prisutni mogli vidjeti sliedeća mjesta i gradove i to: Sušak, Bakar, Kraljevicu, Omišalj, Malinsku, Krk, Vrbnik, Crikvenicu, Selce, Novi Vinodol, Senj, Bašku, Rab, Jablanac, Karlobag, Velišta i pojedina pristaništa sa brodovima, morske obale i njihove pećine i susjedne bregove sa prekrasnim položajima, parkovima, narodnim nošnjama i svim ostalim čarima, kojima obiluje naš hrvatski Jadran i naša draga i liepa Dalmacija.

Gosp. Griesbachu priređeno je zasluženo odobravanje. Zatim je operni pjevač Drago Hržić odpjevao arije iz opere »Mletačka elegija« od Zajca i ariju iz opere »Adel i Mara« od Hatzea. Na glasoviru ga je pratio dirigent g. Motl. Obojici priređeno je odobravanje.

Gjuro Prejac

liki Obrovac, Knin, Slapove Krke, Visevac, Šebenik, Zlarin, Trogir, Kaštele, Split, Supetar, Stari grad, Hvar, Kanižu, Biser, Jelsu, Grbavicu, Makarsku, Podgoru, Pelješac, Korčulu, Mljet, Metković, Trsteno, Sepno, Koločep, Dubrovnik, Trebinje, Srebrno, Mline, Cavtat, Konavlje, Herceg Novi, Perast, Prčanj i Kotor. Predavač je kod svakog mjesta naročito spomenuo i istakao prekrasne građevine iz starog i novog doba kao crkve, javne zgrade i njihovo poviestno značenje, zatim kupa-

PREJČEVA VEČER. Budući se je ove godine navršilo 50 godina, što je prvi put nastupio na pozornici naš nezaboravni J u r i c a P r e j a c, koji je u isto doba osnovao Hrvatsko tamburaško družtvo »Merkur«. Tim povodom priredilo je naše družtvo spomen veče, u čast njegove nezaboravne uspomene. To smo učinili tim rađe, jer je isti bio i član našeg družtva. Priredba je liepo uspjela, pa je njen uspjeh bio zabilježen u zagrebačkim novinama. »Nova Hrvatska« napisala je ovo: »U uto-

rak na večer dne 5. listopada o. g. priredilo je Družtvo Zagrebčana u svojim prostorijama »Prejčevu večer«, koja je bila liepo posjećena. Građa stvo je dubkom napunilo družtvene prostorije, a bila je prisutna i udova pokojnika gđa Ruža Prejac, koju je kao i sve prisutne u ime družstene uprave pozdravio savjetnik Ivan Ulčnik.

O životu i radu Gjure Prejca održao je kratko spomen slovo Andrija Gerašić, koji ga je prikazao kao odličnog umjetnika i organizatora. Naveo je, kako je Prejac godine 1893. u Sarajevu osnovao prvo diletantsko družtvo, kojemu je bio ne samo glumac i redatelj nego i dirigent, a istodobno je osnovao i Prvi hrvatski tamburaški zbor »Merkur«, kojemu je bio prvi zborovođa i takovim ostao kroz više godina. Kako je isti bio za umjetničko stvaranje veoma nadaren, ubrzo se je istakao ne samo na polju dobre glume nego i glasbe, te je sa najvećom marljivošću nastavio svoj rad.

Za vrieme vojničke službe Prejac je osnovao podčastnički pjevački zbor i bio duša istoga. Već u vojsci napisao je prvi svoj kazališni komad »Uhoda«, šalu u jednom činu. Nakon vojničke službe Prejac se nalazi u Sarajevu gdje dobiva činovničko mjesto kod bosanske vlade. Međutim potaknut otvorenjem Miletićeve dramske škole, Prejac napušta državnu službu, odilazi u Zagreb gdje svrši dramsku školu, te se tako konačno posveti kazalištu. Poslije toga odilazi na kratko vrieme u Ljubljanu, a onda se vraća u Zagreb, gdje razvija svoj daljnji umjetnički rad. Postaje redateljem i kao takav bude po hrvatskoj vladi poslan na kazališne nauke u Beč i Prag.

Poslije svjetskog rata Prejac je bio intendant hrvatskog kazališta u Osieku, gdje je razvio liep napredak tamošnje pozornice. Uslied protuhrvatskih političkih prilika Prejac napušta Osiek i vraća se u Zagreb, kojeg više ne ostavlja.

Prejac je u kazališnoj umjetnosti svestran. Uz to što je odličan glumac, on je redatelj, pisac libreta, skladatelj, prevodilac kazališnih komada i dramatizator, pjevač, zborovođa i intendant osiečkog kazališta. Dakle jedna riedkost na polju ljudskog stvaranja na polju umjetnosti. On će nam vječno živjeti u svojim djelima kao: »Za kralja i za dom«, Gospodjica Kapral«, »Mis Eva«, »Vječni ženik«, »Vu plavem trnaci«, »Peharček moj«, »Pozdrav Zagorju« i t. d., Predavač je spomenuo i sve znatnije uloge, koje je pokojnik kreirao na hrvatskoj pozornici, a tih je bila sva sila.

Nakon 28-godišnjeg rada Prejac je prerano i nepravedno umirovljen, te tako gotovo silom oduzet našoj kazališnoj umjetnosti. I ta nepravda Prejca nije smela, on nastavlja radom gotovo do zadnjeg daha svog života. Umro je 21. siečnja 1936. — Uspomena Gjure Prejca biti će nam uviek draga i sveta!

Predavanje saslušano je s velikom pozornošću, a predavač je primio zasluženo odobravanje.

Poslije predavanja nastupio je tamburaški zbor »Merkur«, kojega je pokojnik osnovao, a svirao je pod vodstvom svojeg agilnog sadanjeg dirigenta Dr. Stjepana Tomaša. Odsvirao je najprije od Prejca »Prvo cvieće«, a zatim je nastupio član Državnog kazališta Milan Šepec, te uz pratnju zbora odpjevao od Prejca »Vu plavem trnaci« i »Pozdrav Zagorju«, što se prisutnima vrlo dopalo. Dalje je tamburaški zbor odsvirao još od Bradića: »Iz kajkavskih popevki«, Šimunaci: »Jedne tihe noći« i još nekoje točke. Iza toga je predsjednik HPD »Harambašić Vilko Jelinek odpjevao od Prejca »Peharček moj«, a u drugom dielu razporeda ariju »Lovačka pjesma« iz operete »Zavodnica« od prof. Antuna Anđela, koji je obje ove točke pratio na glasoviru. Izvađačima su prisutni priredili odobravanje.

IZPRAVAK

U prošlom broju »Zagreba«, (srpanj—rujan), na strani 277, odtisnut je naslov članka: »Iz prošlosti obitelji Vojnović-Vojkffy«. Ovaj naslov ima glasiti: **»Iz prošlosti obitelji Vojković-Vojkffy«.**

U istom članku na strani 278, u drugoj alineji, drugi redak, stoji: »Gdje su već god. 1224. i 1228. zaposjeli grad Jabbagiones, kojega su Martucini (»Mardersteiner«) i »bovini« (»Ochsenstejenr«) napustili«. Ova izreka imade glasiti: **»Gdje su već god. 1224. i 1228. Jobbagioni (slobodnjaci) taj grad zaposjeli, kojega su Martucini (»Mardersteiner«) i »bovini« (»Ochsennteiner«) napustili«.**

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Breščenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

S. TURKOVIĆ

novo uredjene prostorije Ilica 5, Oktogon brzoglas 22-219

pruža pregled skladišta SAGOVA, TKANINA ZA POKUĆSTVO I TKANINA ZA ZASTORE. — VELIKI IZBOR!

»CROATIA«

OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA

Utemeljena god. 1884. po općini slob. i kralj. glavnog grada Zagreba **je imovinski odlično obskrbljeni i najstariji hrvatski osiguravajući zavod te po tomu dio našeg domaćeg narodnog prirada.**

»Croatia« je do sada isplatila svojim osiguranicima na raznim odštetninama i osiguranim glavnicama

PREKO 300 MILIJONA KUNA

i time nadoknadila, odnosno sačuvala toliku vrijednost našeg narodnog imetka.

Osiguranjem kod »Croatiae« zaštićujemo se i jačamo svoju priradnu snagu, a priradna snaga je najsigurniji temelj za gospodarsku jakost i napredak hrvatskog naroda.

Kao i do sada, najveći izbor

Sukna

svile

pribora

kod

Pomodne kuće

Lebinec

Radićeva ul. 1

Tvrtka

„Baby"

E. BENEŠ ZAGREB

Trakošćanska 58 Brzoglas 42-07

preporuča:

g. g. trgovcima svoje proizvode za preprodaju: tekstilne igračke, za uređenje izloga sve u tu svrhu zasjecajuće predmete, g. g. krojačima i krojačicama: krojačke lutke.

Sagovi, pokrivači, zastori, tkanine

„POSOBLJE"

Gundulićeva 9 - Varšavska 11 Brzogl. 68-27

SLJEME

DOM GRADSKIH NAMJEŠTENIKA - RUNOLISTOV DOM - VILA PREKRATIĆ - SKLONIŠTE SV. JAKOB

Najomiljenije izletište Zagrebčana, vrlo udoban boravak za oporavak, udobne sobe za prenočište, umjerene cijene i najsolidnija podvorba.

Preporuča se

M. PETANJEK

zakupnik Sljemena

GRADSKA ŠTEDIONICA

OBĆINE SLOBODNOG I GLAVNOG GRADA ZAGREBA

SREDIŠNJICA: JELAČIĆEV TRG 10 a

ISPOSTAVA: OZALJSKA ULICA 20

OSNOVANA GODINE 1914

VLASTITE PRIČUVE PREKO KUNA 70,000.000·-

Prima uloške.

Podieljuje zajmove.

Posreduje u burzovnim i ostalim novčanim poslovima.

Vlastnica je:

Zalagaonice i dražbovaonice, Gajeva ul. 2

Zagrebačkog električnog tramvaja

Zagrebačkog autobusprometa.

ZA SVE OBAVEZE, A NAPOSE ZA ULOŠKE JAMČE VLASTITE PRIČUVE I OBĆINA GRADA ZAGREBA

HRVATSKO SIEMENS ELEKTRIČNO D. D.

ODIO ZA SLABU STRUJU

isporučuje, montira i uzdržava brzoglasne i signalne uredjaje svih vrsti. Dobavlja sinhrone satove i instrumente za električna mjerenja.

ZAGREB, BOGOVIĆEVA 1./III kat. – BRZOGLAS 22-055

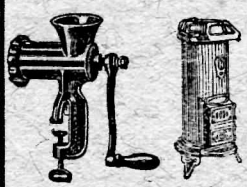

Mervar i Hodniković

ZAGREB.

sada PETRINJSKA 3

Najveći izbor. Najsolidnije cijene. Najkulantnija podvorba.

Trgovina mješovite robe i delikatesa

MIRKO CRNIČKI

ZAGREB

Maksimirska 46 - Šulekova 1 - Brzoglas 77-73

INDUSTRIJA LAKOVA I ULJA D. D.

RADNIČKA CESTA 43

BRZOJAVNI NASLOV „PERUNIKA"

PREPORUČA SVE VRSTI LAKOVA I ULJA